

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Vendula MACHÁČKOVÁ

VLIV NEROSTNÝCH SUROVIN NA ROZVOJ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH SUBSAHARSKÉ AFRIKY

Diplomová práce

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité zdroje jsem uvedla do seznamu použité literatury.

V Olomouci 25. 4. 2013

Podpis

Chtěla bych tímto poděkovat Ing. Mgr. Jaromíru Harmáčkovi, Ph.D. za věnovaný čas, odborné rady, připomínky a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Poděkování také patří mé rodině za jejich podporu během psaní této práce.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Vendula MACHÁČKOVÁ**
Osobní číslo: **R09957**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Vliv nerostných surovin na rozvoj ve vybraných zemích Subsaharské Afriky**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je vytvoření komplexního pohledu na problematiku rozvoje vybraných Subsaharských zemí, na jejichž území se nachází významné nerostné suroviny. Práce bude zpracována do dvou částí. První část bude teoretická, druhá část bude porovnávat jednotlivé vlivy nerostů na rozvoj vybraných zemí.

Struktura práce: 1. Úvod do problematiky 2. Vliv nerostných surovin na rozvoj 3. Příklad DR Kongo 4. Příklad Botswany 5. Závěr 6. Shrnutí (i v angličtině) 7. Případné přílohy

Diplomová práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách: Rešerše základní literatury, konkretizace osnovy, cíle práce - duben 2010 Bibliografie, postupné zpracování práce - červen 2010 Zpracování poloviny práce (základního textu) - říjen 2010 Zpracování zbývajících částí práce (základního textu) - březen 2010 Dokončení a odevzdání práce - květen 2010 Přílohy a ostatní náležitosti budou zpracovávány průběžně Rozsah grafických prací: dle potřeby Rozsah průvodní zprávy: 20. - 25. tisíc znaků

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná
Seznam odborné literatury:

KLARE, T. M. *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. New York: Henry Hold and Copany, 2001. COBBE, T. *Governments and mining companies in developing countries*. Boulder: Westview, 1979
GLOBALWITNESS, *Natural resources in conflict* [online]. c2008. Dostupné z:
[http://www.globalwitness.org/pages/en/natural_resources_in_conflict.html]
Global Witness. *Same Old Story. A background study on natural resources in the Democratic Republic of Congo*. [online]. c2004. Dostupné z:
[http://www.globalwitness.org/media_library_detail.php/118/en/same_old_story].

Vedoucí diplomové práce: Ing. Jaromír Harmáček, Ph.D.
Katedra rozvojových studií
Datum zadání diplomové práce: 25. ledna 2010
Termín odevzdání diplomové práce: 13. května 2011

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

L.S.

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 27. ledna 2010

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá vlivem nerostných surovin na rozvoj v subsaharské Africe, kde státy s hojností surovin patří mezi jedny z nejchudších na zemi. Cílem této práce je poukázat na daleko složitější kořeny problémů vedoucích ke špatné ekonomické a sociální situaci prostřednictvím výzkumných otázek, které se zabývají vlivem nerostných surovin na „*Resource Curse*“, vlivem surovin na rozvoj a trvání konfliktu a v neposlední řadě spojitostí surovin a sociálního rozvoje. První a druhá část práce slouží jako teoretický základ pro porozumění vlivu nerostných surovin na různé části rozvoje (ekonomický rozvoj, politický rozvoj, sociální a environmentální) a třetí část se snaží na základě srovnání Botswany a Demokratické republiky Kongo popsat složitost této problematiky. Přičemž Botswana je zde vnímána jako země, která dokázala využít nerostných surovin k rozvoji a DR Kongo je naopak příkladem, kdy nerostné suroviny jsou vnímány spíše jako prokletí. Vliv nerostných surovin na rozvoj v subsaharské Africe se zdá být poměrně negativní, ale příčiny, proč tomu tak je lze hledat na straně nedostatečně silných institucí, vysoké míře korupce a špatně nastavených zákonů, ekonomické a sociální politiky než na straně nerostných surovin.

Klíčová slova: Prokletí přírodních surovin, Holandská nemoc, rozvoj, nerostné suroviny, surovinové konflikty, slabé státní instituce, korupce, Botswana, Demokratická republika Kongo.

Abstract

This thesis deals with the influence of mineral resources on development in sub-Saharan Africa, where countries with an abundance of raw materials are among the poorest in the country. The goal of this research is to uncover the complexity of problems that lead to poor economy and poverty. Through research questions about "Resource Curse Effect", influence of natural resources on conflict, and connections between export dependency of minerals and poor social performance. Parts one and two of the thesis provides a general understanding on how raw materials can influences economic, political, social, and environmental development. The third part is a comparative study between Botswana and DR Congo; showing two countries who are rich in minerals, but both heading in different directions. The comparison highlights Botswana's ability to turn minerals into growth while becoming a middle income country opposite to DR Congo who's considered one of worlds poorest countries. A first, natural resources are seen as a negative contributing factor for development in sub-Saharan Africa. Based on the findings from this thesis, the root cause of a countries struggles goes deeper then natural resources; stating historical development, weak institution, corruption, bad economic and social policy as other contributors.

Key words: Natural Resource Curse, Dutch Disease, development, natural resources, resource conflicts, weak institution, corruption, Botswana, Democratic Republic of Congo

Obsah

1	Úvod	13
2	Cíle a metodologie diplomové práce	14
3	Úvod do problematiky	15
3.1	Co jsou to přírodní zdroje	15
3.1.1	Nerostné suroviny a jejich klasifikace	16
3.2	Rozvoj	18
3.2.1	Trvale udržitelný rozvoj	18
3.3	Historie vlivu přírodních zdrojů na rozvoj ve světě se zaměřením na nerostné suroviny	20
3.3.1	Neolitická revoluce	20
3.3.2	Období stagnace k prvním obchodním říším (1. století n. l. až 15. století)	20
3.3.3	Od zámořských objevů po 20. století.....	22
3.3.4	20. století konec Zlaté éry	25
3.4	Význam nerostných surovin v subsaharské Africe	27
3.4.1	Charakteristika nerostných surovin subsaharské Afriky.....	28
3.4.1.1	Energetické nerosty	29
3.4.1.2	Kovové nerosty.....	29
3.4.1.3	Nekovové nerosty	32
4	Nerostné suroviny a rozvoj	34
4.1	Prokletí přírodních zdrojů	34
4.2	Vliv na rozvoj v oblasti ekonomické	36
4.2.1	Vliv nerostných surovin na ekonomický růst.....	37
4.3	Mezinárodní obchod	41
4.3.1	Cena nerostných surovin na světových trzích.....	41
4.3.2	Vývoj na trhu s nerostnými surovinami	43
4.3.2.1	Omezení nabídky.....	45
4.3.2.2	Vliv spekulací na cenu komodit	45
4.3.2.3	Další hráči na světových trzích	46
4.3.3	Renta z nerostných surovin v subsaharské Africe a vliv na rozvoj.....	48
4.3.3.1	Jaké poplatky by vlastně měly zahraniční těžařské společnosti platit SSA státům	50

4.4	Vliv na rozvoj v oblasti politické	54
4.4.1	Vliv institucí na rozvoj a ekonomický růst z pohledu bohatství nerostných surovin	55
4.4.1.1	Vliv demokracie a korupce na rozvoj v surovinově bohatých zemích..	56
4.4.2	Vliv nerostných surovin na rozvoj konfliktu	59
4.4.2.1	Definice pojmů: konflikt o zdroje vs. konflikt o suroviny a občanská válka vs. vnitrostátní konflikt	59
4.4.2.2	Konflikt o suroviny	60
4.4.2.3	Nestátní ozbrojené skupiny a jejich financování.....	62
4.4.2.4	Nerostné suroviny a druhy ozbrojeného konfliktu.....	64
4.5	Vliv nerostných surovin v oblasti sociální a environmentální.....	65
4.5.1	Chudoba a surovinově bohaté státy.....	65
4.5.2	Těžba a její vliv na komunity v její blízkosti.....	66
4.5.2.1	Gender a těžba nerostných surovin	68
4.5.3	Vliv těžby nerostných surovin na přírodní prostředí.....	69
4.6	Management surovin jako řešení	70
4.6.1	Stát jako příjemce rent z nerostných surovin	70
4.6.2	Collierova charta pro výnosy z nerostných surovin	72
4.6.3	Jiný pohled na roli státu v přerozdělování příjmů z těžby surovin	73
5	Komparativní studie Demokratické republiky Kongo	77
	a Botswany.....	77
5.1	Úvod Demokratická republika Kongo.....	77
5.1.1	Kongo a nerostné suroviny.....	79
5.1.2	Ekonomická situace	80
5.2	Případová studie Botswana.....	82
5.2.1	Úvod.....	82
5.2.2	Nerostné suroviny v Botswaně.....	83
5.2.3	Ekonomická situace	84
5.3	Srovnání DR Kongo a Botswany z hlediska efektů nerostných surovin	85
5.3.1	Prokletí přírodních zdrojů	85
5.3.2	Vývoj institucí a jejich vliv na rozvoj.....	87
5.3.3	Konfliktnost nerostných surovin	90
5.3.4	Management příjmů z nerostných surovin	94

5.3.4.1	Těžební zákony a příjem z nerostných surovin	96
5.3.4.2	Vztah mezi těžařskými společnostmi a vládou v daných zemích	99
5.3.5	Nerostné suroviny a sociální rozvoj	100
6	Závěr	104
7	Seznam použité literatury	107

SEZNAM POUZITYCH ZKRATEK

BRIC	Brazílie, Rusko, Indie a Čína
EIA	Environmental Impact Assessment
EITI	Extractive Industry Transparency Initiatives
HDI	Human Development Index
HDP	Hrubý domácí produkt
HNP	Hrubý národní produkt
NNO	Nevládní nezisková organizace
NNS	Nadnárodní společnosti
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OSN	Organizace spojených národů
SSA	Subsaharská Afrika
UNCTAD	United Nation Conference on Trade and Developmet
UNEP	United Nation Environmental Program
UNDP	United Nation Development Program
USGS	United States Geological Survey

SEZNAM POUŽITÝCH TABULEK, GRAFŮ A MAP

Tabulka 1: Klasifikace nerostných surovin podle USGS	str. 17
Tabulka 2: Světový podíl zásob nerostných surovin subsaharské Afriky	str. 28
Tabulka 3: Závislost států na vývozu nerostných surovin (2005)	str. 40
Tabulka 4: Vývoj cen nerostných surovin (2007–2011)	str. 42
Tabulka 5: Podíl celkové produkce ropy a zemního plynu nadnárodními společnostmi (NNS)	str. 47
Tabulka 6: 10 největších těžařských společností světa a jejich těžba	str. 48
Tabulka 7: Druhy daní uplatňované v těžebním odvětví	str. 51
Tabulka 8: srovnání zdanění těžebního sektoru na vybraných státech SSA	str. 53
Tabulka 9: Vztah nerostných surovin a druhu konfliktu	str. 65
Tabulka 10: Nerostné suroviny podle provincií v DR Kongu	str. 79
Tabulka 11: Přehled poplatků (<i>royalties</i>) za vytěžené nerostné suroviny	str. 97
Graf 1: Vývoj ceny platiny 2006 -2010	str. 31
Graf 2: Vývoj ceny kobaltu v letech 2006–2010	str. 44
Graf 3: Riziko občanské války na základě podílu vývozu surovin na HDP	str. 61
Graf 4: Vývoj HDP Demokratické republiky Kongo na obyvatele (1980-2010)	str. 81
Graf 5: Vývoj HDP Botswany na obyvatele (1980-2010)	str. 84
Graf 6: Bilance plateb a příjmů z nerostných surovin na základě EITI zpráv z DR Konga (2007–2010)	str. 95
Graf 7: Vývoj indexu lidského rozvoje v Demokratické republice Kongo (1980–2012)	str. 101
Graf 8: Vývoj indexu lidského rozvoje v Botswaně (1980-2012)	str. 103
Mapa 1: Demokratická republika Kongo	str. 77
Mapa 2: Botswana	str. 82
Mapa 3: Naleziště diamantů v Botswaně	str. 83

1 Úvod

Nerostné suroviny se mohou na první pohled zdát jako obrovská výhoda státu, na jehož území se nacházejí. Z dlouhodobého hlediska ceny nerostných surovin stále rostou, a proto by měly být pro státy, které jich mají hojnost, obrovskou výhodou. Nicméně skutečnost je poněkud jiná, převážně pak v rozvojových zemích. Pokud se zaměříme na subsaharskou Afriku, můžeme zde najít velké množství zemí, které jsou významnými exportéry nerostných surovin v globálním měřítku (Demokratická republika Kongo, Angola, Nigérie), a proto by se dalo čekat, že budou patřit minimálně k zemím se středními příjmy. Jejich situace je ale jiná. Často tyto země patří do skupiny zemí s nízkými příjmy s velkou mírou chudoby, na pokraji konfliktu, nebo právě konfliktem procházejí.

Proč tomu tak je? Touto otázkou se zabývá poměrně velké množství odborníků v čele s Jeffrym D. Sachsem, Paulem Colierem a mnoha jinými. Nejčastějším vysvětlením je soubor ekonomických jevů, kterými tyto státy procházejí a které se souhrnně nazývají „prokletí přírodních zdrojů“. Všechny státy, které procházejí „prokletím přírodních zdrojů“, mají společnou závislost na vývozu nerostných surovin. Export nerostných surovin tvoří většinu příjmů státu i hrubého domácího produktu. Proto jsou tyto státy velmi zranitelnými, pokud dojde k propadu cen nerostných surovin na světových trzích. Dalšími společnými rysy jsou politická nestabilita, vysoká míra chudoby a příjmová nerovnost.

Nicméně ne všechny země subsaharské Afriky, ačkoliv jsou závislé na vývozu nerostných surovin, procházejí „prokletím přírodních zdrojů“. Příkladem je Botswana, která se naopak díky nerostným surovinám stala zemí se středními příjmy, ačkoliv před objevením diamantů patřila mezi nejchudší země světa. Jakou roli tedy zastávají nerostné suroviny z pohledu rozvoje státu? A jsou právě nerostné suroviny překážkou rozvoje v subsaharské Africe?

2 Cíle a metodologie diplomové práce

Nerostné suroviny jsou obecně vnímány jako překážka na cestě k rozvoji. V této souvislosti je často zdůrazňováno, že vedou dané země k negativnímu nebo minimálnímu ekonomickému růstu, politické nestabilitě, konfliktům a chudobě. Může však nerostné bohatství zemí za tyto problémy, nebo se zde nacházejí daleko hlubší příčiny?

Cílem této práce je analyzovat a porovnat vlivy nerostných surovin na rozvoj ve vybraných zemích subsaharské Afriky, které oplývají minerálním bohatstvím. Práce se také pokusí poukázat na daleko složitější kořeny problémů, vedoucích ke špatné ekonomické a sociální situaci těchto zemí. Tohoto cíle bude dosaženo na základě zodpovězení následujících výzkumných otázek:

1. Vede závislost na vývozu nerostných surovin státy subsaharské Afriky do propasti přírodních zdrojů?
2. Jsou nerostné suroviny hlavními příčinami konfliktů v subsaharské Africe?
3. Je závislost na příjmech z nerostných surovin kritická pro ekonomický rozvoj?
4. V čem je hlavní rozdíl mezi Botswanou a DR Kongem na jejich cestě k rozvoji?

Diplomová práce je rozdělená na tři části. První a druhá část práce jsou teoretické a zaměřují se na analýzu teoretických přístupů k problematice nerostných surovin v subsaharské Africe. Tyto části pak vytvářejí teoretický základ pro třetí část, komparační studii Botswany a Demokratické republiky Kongo. Státy pro tuto komparaci byly vybrány zcela záměrně: zatímco Botswana je považována za zemi, která dokázala využít nerostných surovin k rozvoji, DR Kongo je naopak příkladem, kdy nerostné suroviny zemi ničí a jedná se spíše o modelový příklad tzv. prokletí nerostných zdrojů.

3 Úvod do problematiky

Úvodní kapitola se věnuje vymezení základních pojmů, jako jsou přírodní suroviny, nerostné suroviny a rozvoj. Dále se zabývá historickým vlivem nerostných surovin na rozvoj ve světě a vytyčuje z mezinárodního hlediska významné nerostné suroviny subsaharské Afriky.

3.1 Co jsou to přírodní zdroje

„Z ekonomického hlediska je *zdroj* faktor výroby, který pomáhá dosáhnout rozvoje nebo růstu“ (Basedau a Mehler, 2005). *Přírodní zdroje* jsou něco jako dary přírody – statky, které se nacházejí na zemi od nepaměti, nebo se postupem času vytvořily a jsou pro nás zdrojem života, energie a bohatství. Jsou to takové statky, které člověk z přírody odebírá a přeměňuje je v různé produkty, jako suroviny, paliva, energie nebo mohou být bezprostředně využívány (pitná voda). Dále pak jsou to přírodní procesy, které člověk využívá ve výrobním procesu i mimo něj. Energie vodních toků, větrná a sluneční energie atd. V poslední řadě jsou to ostatní přírodní podmínky a statky jako fauna, flora, klimatické srážky, tepelné poměry, seismicita.

Přírodní zdroje mají různé vlastnosti, a proto existuje velké množství jejich klasifikace. Mezi nejpoužívanější patří rozdělení podle jejich regenerace na obnovitelné a neobnovitelné. Obnovitelné zdroje jsou při správném využívání schopny své obnovy (ryby, dřevo). Neobnovitelné zdroje jsou k dispozici pouze v omezeném množství a neúměrná spotřeba v nynějším období znamená jejich horší dostupnost v příštím období (plyn, diamanty, kovy) a právě těmto zdrojům, se věnuje tato práce.

Z ekonomického hlediska Rick Auty (2001) rozdělil zdroje na nacházející se na jednom místě (lokalizované) a zdroje rozptýlené. Toto rozdělení má vliv hlavně na náročnost jejich využití (těžba, technologie, doprava). Autyho rozdělení podle E. Barbiera (2005) rozšířili Michael L. Ross a Phillipe Le Bilon. Oba se ve svých klasifikacích zabývají vládní kontrolou nad přírodními zdroji. Pokud je nějaký přírodní zdroj rozptýlený, může být pro různé země velmi těžká jeho kontrola a vytváří se tak prostor pro nelegální využívání resp. zneužívání zdrojů, tedy obohacování jednotlivce a organizovaných skupin na úkor společnosti. To lze často vidět v některých rozvojových zemích, jako například v Demokratické republice Kongo, které bude věnována jedna z kapitol práce.

Matthias Basedau a Andreas Mahler (2005) se zabývali ekonomicko-strategickým významem přírodních zdrojů a rozdělili je do tří skupin: a) lukrativní zdroje (zdroje, které mohou vytvářet příjem, jako sluneční záření); b) externě citlivé zdroje (zdroje, které hrají důležitou roli ve výrobním průmyslu, nenacházejí se hojně a je o ně celosvětový zájem, například ropa, kovy atd.); c) zdroje pro přežití (zdroje, které jsou nezbytné pro přežití populace, například tedy půda či voda). Z rozdělení vyplývá vzácnost mnoha zdrojů.

3.1.1 Nerostné suroviny a jejich klasifikace

Nerostné suroviny, kterým se práce věnuje, jsou neobnovitelné přírodní zdroje nacházející se v zemské kůře (minerál i hornina), v tuhé, kapalné, nebo plynné podobě. Tyto nerostné suroviny lze přímo nebo po zpracování použít pro potřeby lidstva. Mezi nerostné suroviny se nepočítá voda, rašelina, sedimenty v korytech vodních toků (pokud se z nich průmyslovým způsobem nedají získávat minerály nebo horniny) a kulturní vrstva půdy (Jirásek a Vavro, 2008).

Nerostné suroviny mají své specifické vlastnosti, na jejichž základě vzniklo mnoho klasifikací. V této práci je použita klasifikace, kterou používá Federální úřad pro geologický průzkum Spojených států (USGS), která dělí nerosty do tří základních skupin a šesti podskupin (Tabulka 1).

Tabulka 1: Klasifikace nerostných surovin podle USGS

Nerosty	Energetické nerosty		Uhlí Plyn Ropa Uran	
	Kovové nerosty	Železné kovy	Železo Niob Tantal Titan	
		Drahé kovy	Zlato Platina Stříbro	
		Obecné kovy	Bauxit Kobalt Měď Olovo Hořčík Molybden Nikl Zinek	
		Nekovové nerosty	Stavební nerosty	Cihla Stavební kámen Cement Drcený kámen Kamenivo Sádrovec Písek a Štěrky
			Průmyslové nerosty	Bentonit Průmyslové uhličitany Kaolín Oxid hořečnatý Potaš (draslo) Sůl Písek Křemík Síra
			Drahé kameny	Diamanty Drahokamy

Zdroj: USGS, 2008

3.2 Rozvoj

Slovo rozvoj je v dnešní době poměrně často užívané pojem, ale jen málokdo dokáže přesněji vysvětlit, co vlastně znamená. Tato práce vychází z definice Rozvojového programu OSN (*United Nations Development Programme – UNDP*), který vnímá rozvoj jako proces rozšiřování možností lidí žít svůj život. Tento proces probíhá na všech socioekonomických úrovních (ekonomické, politické, sociální, environmentální apod.). Možnosti dosažení rozvoje mohou být omezené a časem se měnit, ale vždy by mezi ně měly patřit tři základní: a) možnost žít dlouhý a zdravý život; b) možnost získávat znalosti; c) možnost přístupu ke zdrojům nutným pro zajištění důstojného života (Návorník N., Volfová A. 2004).

V roce 1990 přišlo UNDP s ukazatelem, který dokáže měřit rozvinutost země nejenom na základě rozvinutosti ekonomiky (průměrný příjem), ale také na základě několika sociálních aspektů (lidské zdraví, vzdělání a hmotná životní úroveň). Tento ukazatel se nazývá Index lidského rozvoje (HDI – *Human Development Index*) a je zveřejňován každoročně v publikaci „Zpráva o lidském rozvoji“ (*Human Development Report*), kterou vydává UNDP.

HDI se vypočítává ze tří subindexů: zdravotního (indikátorem je očekávaná délka života¹), vzdělanostního (střední a očekávané délka vzdělání) a subindexu životní úrovně (aproximována HND (GNI) na obyvatele podle parity kupní síly). Index lidského rozvoje nabývá hodnoty 0–1, přičemž čím většího lidského rozvoje stát dosahuje tím je hodnota HDI vyšší. Státy se na základě této hodnoty dělí do čtyř skupin (s velmi vysokým HDI, vysokým HDI, středním a nízkým HDI) (UNDP, 2013).

Tato práce používá HDI jako hlavní vyjádření míry rozvoje, protože je komplexnějším ukazatelem než čistě ekonomické HDP nebo HND.

3.2.1 Trvale udržitelný rozvoj

Honba za hospodářským rozvojem se nese ve znamení rychlého hospodářského růstu, který je založený na intenzifikaci průmyslu a zemědělství, tento trend se odráží například ve znečištění ovzduší, půdy, vody, rychlém čerpáním neobnovitelných zdrojů nebo poškozením ozonové vrstvy. Pokud se v tomto trendu bude pokračovat i nadále, bude pro budoucí generace problém zajistit si základní potřeby nezbytné k životu, jako

¹ Jedná se o demografický ukazatel, který nám v dnešní době nejlépe zahrnuje všechny negativní i pozitivní vlivy, které lidské zdraví ovlivňují

je například pitná voda. V roce 1978 přišla Světová komise pro životní prostředí a rozvoj s konceptem udržitelného rozvoje (*sustainable development*), což je „rozvoj, který uspokojuje naše dnešní potřeby takovým způsobem, aby to neohrožovalo šance budoucích generací uspokojovat své potřeby“ (Návorník N., Volfová A., 2004: 57).

E. Barbier ve své práci (2005) zastává názor, že přírodní zdroje, neboli tzv. přírodní kapitál je pro ekonomický rozvoj stejně důležitý jako kapitál lidský a fyzický. Tyto druhy kapitálu se dohromady podílejí na výrobě zboží a služeb v hospodářském procesu. Fyzický kapitál zahrnuje stroje, budovy a vybavení. Lidský kapitál obsahuje všechny schopnosti a vzdělání lidí, které jsou nutné pro výrobní proces, výzkum a rozvoj nových technologií. Přírodní kapitál se zase skládá z materiálu a energie nezbytných k výrobě zboží. A právě přírodní kapitál určuje možnosti blahobytu dnešních a budoucích generací. Společnost se sama musí rozhodnout, jakým způsobem využije všech druhů kapitálu k pokračování ekonomického růstu a rozvoje, aby neohrozila rozvoj budoucích generací. V poměru využití jednotlivých druhů kapitálu dnes však v mnoha státech nepanuje rovnováha a využívání přírodního kapitálu převyšuje ostatní, proto lze říci, že dnešní rozvoj stále nemůže být považován za udržitelný.

Důkazem mohou být mnohé rozvojové země, které se vydaly na cestu plundrování přírodních zdrojů. Ukázkou je například Demokratická republika Kongo, které se bude věnovat i část této práce. Na jejím území se nachází obrovské naleziště vzácných kovů, diamantů a mnoho jiných důležitých nerostných surovin. Tyto suroviny jsou nekontrolovanou měrou těženy a prodávány zahraničním společnostem prostřednictvím rwandských překupníků. Prales a savany, odkud nerosty pocházejí, jsou vypalovány a přetvořeny v nehostinnou krajinu.

3.3 Historie vlivu přírodních zdrojů na rozvoj ve světě se zaměřením na nerostné suroviny

Cílem této části práce je prezentovat význam přírodních zdrojů s důrazem na nerostné suroviny na rozvoj v historii lidstva a znázornit také jejich vliv na proces budování mezinárodního obchodu.

3.3.1 Neolitická revoluce

Před neolitickou revolucí se předchůdce člověka živil výhradně lovem a sběrem. S příchodem neolitické revoluce, někdy před 10 až 12 tisíci lety, došlo k zásadní změně způsobu života a lov a sběr byl postupně vystřídán zemědělstvím. Nový způsob života měl za následek první zásahy člověka do přírody – vypalování lesa na pastviny, osvojování si nových návyků, tvorba nástrojů a výroba keramiky. Podle E. Barbiera (2005) došlo díky těmto změnám k výraznému nárůstu obyvatel z 6 milionů na 230 do 1. století n. l. Lze zde také mluvit o prvním rozvoji podmíněném využitím přírodních zdrojů. V průběhu tohoto ryze zemědělského období došlo k rozvoji způsobu orby, obdělávání půdy, domestikaci zvířat, použití síly a energie Země (voda, vítr). Přebytky zemědělství začaly tvořit počátky obchodu a postupně docházelo k urbanizaci území (Haywood a Catchpole, 1998). V tomto období se začíná budovat obchodní vztah mezi urbanizovaným centrem a méně rozvinutým okolím, který přetrvává dodnes.

Otázkou zůstává, co zapříčinilo uvedený přechod k zemědělství. Podle autorů J. Spielvogel (2009), E. Barbier (2005) to byl konec poslední doby ledové a postupné vymírání velkých savců. Lov potravy byl čím dál složitější a lidem nezbylo nic jiného, než své síly přerozdělit. Tento namíchaný způsob obživy (lovecko-sběračsko-zemědělský) měl za následek poměrně velký růst obyvatel. Populace lovné zvěře se nestíhala obnovovat a zemědělství se stalo jistějším způsobem obživy.

3.3.2 Období stagnace k prvním obchodním říším (1. století n. l. až 15. století)

Z pohledu ekonomicko-populačního se tomuto období říká éra malthusiánské stagnace, podle anglického ekonoma Thomase Roberta Malthuse (1766–1834), který proslul svou teorií populačního růstu (Brandl a Tylor, 1998). Podle této teorie měl být počet obyvatel vyrovnán schopnosti životního prostředí uživit daný počet obyvatel.

To znamená, že produktivita přírodního prostředí byla v rovnováze s populací. Pokud došlo k rozvoji technologii nebo půdy, mělo to za následek nárůst obyvatel a produkce, ale příjem obyvatel se nezvýšil (Brandl a Tylor, 1998). Nárůst obyvatel probíhal v cyklech.

Způsob života, kdy člověk byl predátor a přírodní zdroje kořist, se na životním cyklu různých civilizací mohla odrazit podle studie Jamese A. Brendlova a Scotta M. Tylorova (1998) následovně:

- 1) V oblasti s nedostatečnou kapacitou životního prostředí dochází k rychlému úbytku surovinové základny. Státy/civilizace nejsou v oblasti udržitelné, proto dochází k vymření, nebo přesunu populace.
- 2) V oblasti s dostatečnou kapacitou životního prostředí naopak dochází k růstu surovinové základny se současným růstem populace. Státy jsou v oblasti dlouhodobě trvalé.
- 3) V oblasti s dostatečnou kapacitou životního prostředí na počátku dochází k populačnímu „boomu“, který má za následek následný pokles surovinového základu a pokles populace. Dále dochází k obnově surovinového základu a cyklus se opakuje.

Prvním případem může být pád Mezopotámských civilizací (Asyrské, Babylonské, Sumerské) z důvodů zasolení půdy, nebo mayská civilizace, v jejímž případě se projevilo negativně odlesnění a eroze půdy. Druhým případem jsou úspěšně osídlené ostrovy Polynésany, kde díky kokosové a Fidji palmě (hlavní surovina), která má poměrně rychlou dobou růstu s plodným obdobím už od 7 let, se podařilo Polynésanům přežít. Poslední případ je typický pro vývoj v Evropě.

Význam nerostných surovin na rozvoj v historii roste na počátku prvního tisíciletí, kdy se objevují nové oblasti, které začínají budovat mezinárodní obchod. Mezi tyto oblasti patří Blízký východ, Severní Afrika (islámské státy) a Čína. Zlaté období islámu, jak se tomuto období říká, tvořily jednotlivé islámské státy, které vytvářely regionální a mezinárodní síť obchodu. Islámský svět měl vůdčí postavení v produkci manufakturních výrobků té doby: vlna, bavlna, hedvábí, plátno, keramika, sklo, textilní zboží, kůže, papír a různé zemědělské prostředky. Na jeho trhy se dovážely věci z celého tehdy známého světa. Kožešiny z Ruska, koření z Jihovýchodní Asie, drahé kovy a zlato ze Súdánu, otroci z Afriky (Haywood a Catchpole, 1998).

Druhou obchodní velmocí byla čínská dynastie Sung, která se stala dominantní v Jihovýchodní Asii. Její export byl tvořen hlavně porcelánem, papírem a hedvábím. Dovážela převážně koření, různé přírodní suroviny a léčivé bylinky.

Důležitou otázkou však zůstává, jak je možné, že se regionálními mocnostmi staly zrovna tyto oblasti. Podle E. Barbiera (2005) měly tyto regiony „pro začátek“ neurčitou výhodu nad ostatními oblastmi. Ta způsobila jejich růst. Díky obchodu však rostly i ostatní oblasti, nicméně jejich růst byl pomalejší, a proto více vyspělé regiony měly více prostředků ke specializaci na manufakturní výrobu, která způsobila snížení cen výrobků, kterým méně rozvinuté regiony nebyly schopny konkurovat. Zavlažovací systém a nové plodiny² dovolily jak v Arabském světě, tak v Číně, zintenzivnit obdělávání půdy. *„Tato revoluce umožnila rozsáhlou urbanizaci, která byla podnětem pro rozvoj manufakturní výroby“* (Barbier, 2005: 74). Ostatní oblasti pak tvořily spíše periferii, která se specializovala na obchodování s nerostnými surovinami (zlato), přírodními produkty (dřevo, bavlna, ryby, koření) nebo otroky.

Byla zde však jedna výjimka. Západní Evropa, která se začala rozvíjet díky odlišné poptávce zboží. Hlavními komoditami se stali dřevo, obilniny, víno, vlna, ryby a bavlněné látky. Evropa se vzpamatovávala z „černé smrti“ a nový nárůst obyvatel poptávající spíše běžné produkty než luxusní zboží z Orientu zapříčinil rozvoj zpracovatelského průmyslu (Haywood a Catchpole, 1998). Hlavní roli v přístupu na světový trh sehrál rozvoj zprostředkovatelských námořních společností a rozvoj námořní dopravy, jenž byl umožněn technologickými inovacemi (například námořní kompas). Z Evropy se během několika málo desetiletí stala středně rozvinutá oblast.

3.3.3 Od zámořských objevů po 20. století

S pomocí křížových válek navázala vzkvétající Evropa obchodní styky s Asií a na evropské trhy se začaly dovážet drahokamy, koření a hedvábí. rozvíjející obchod položil základ bankovnímu systému, účetnictví a pojišťovnictví (Haywood a Catchpole, 1998). Obchodníci začali organizovat řemeslnou výrobu, čímž se její produktivita ještě zvýšila.

Poptávka po východním zboží byla velká, ale obchodní cesty na východ byly nestabilní kvůli osmanským výbojům. Portugalci se jako první pokusili najít námořní

² tvrdá pšenice, citrusy, cukrová třtina v Arabském světě a nový druh rýže, který se dal sklízet již za 60 dní v Číně

cestu do Indie podél pobřeží Afriky. Španělská královna Isabela Kastilská si uvědomovala, že za mořem může ležet velké bohatství a tak poslala janovského mořeplavce Kryštofa Kolumba na objevení cesty do Indie západním směrem. Tato cesta roku 1492 skončila objevením nového světadílu. V 15. a 16. století se Španělsko a Portugalsko stalo hlavními obchodními velmocemi. Španělé rozšiřovali své území v Americe. Zničili Aztéckou říši v Mexiku i Inckou říši v Peru. Přisun drahých kovů z „Nového světa“ udržoval evropské hospodářství. Portugalci ovládali obchod s Indií a podmaňovali si Brazílii. Do mezinárodního obchodu se postupně začaly připojovat i další evropské mocnosti a obchodní společnosti³ v čele s holandskými a anglickými piráty, kteří u pobřeží Ameriky okrádali španělské lodě naložené zlatem a stříbrem.

V 17. století Holandská východoindická společnost ovládla prakticky celý východoindický obchod. Španělsko a Portugalsko definitivně ztratili pozici námořních a obchodních velmocí⁴. Oba americké kontinenty se staly zdrojem zemědělských a nerostných surovin pro Evropu. Pracovní síly na zajištění chodu plantáží a dolů se násilně dovážely z Afriky.

18. století v Evropě probíhalo ve znamení upevňování sféry vlivu ve světě⁵ a průmyslové revoluce. Tato revoluce měla svůj počátek v 60. letech 18. století v Anglii, kde díky zemědělské reformě, zrušení nevolnictví, hromadění kapitálu z obchodu s koloniemi a vynálezu parního stroje vznikly vhodné podmínky pro rozvoj tovární výroby, která následně nahradila méně výkonnou řemeslnou a manufakturní výrobu.

Pro rozvoj evropských zemí od 15. století do vypuknutí Občanské války v USA byl důležitý převážně tzv. „atlantický trojúhelníkový obchod“ (Barbier, 2005). Z amerických kolonií se dovážela cukrová třtina (Karibik), bavlna (Amerika), zlato, stříbro a drahé kovy (Brazílie a Španělská Amerika) do Evropy. Evropské země (převážně Anglie a Francie) exportovaly zpět zpracované výrobky (bavlněné látky a oblečení, cukr, rum a konstrukční materiál). Dále Evropa vyvážela výrobky a zlato do Afriky výměnou za otroky, které posílala do Ameriky.

Největší profit na tomto obchodu měla hlavně Evropa v čele s Anglií a Francií. Afrika zůstávala stále nejméně rozvinutá a byla závislá pouze na exportu otroků

³ Vlámové

⁴ Po spojení Portugalska a Španělska v průběhu 16. století došlo k oslabení moci portugalských držav na obchodní cestě do Indie. Moc zde postupně získávají Holanďané.

⁵ válka mezi Francií a Anglií a Anglií a její největší kolonii v Severní Americe, která končí vyhlášením nezávislosti třinácti Severoamerických kolonií 4. července 1776.

a primárních surovin. Podobně na tom byla i Latinská Amerika, která vyvážela surovou bavlnu a drahé kovy. Středního rozvoje dosáhly pouze Severoamerické kolonie (pozdější Spojené státy Americké) pěstující bavlnu, které získaly komparativní výhodu v podobě uhlí nutného k provozu přádelen bavlny. Na jejich území tak docházelo ke zpracování bavlny a k rozvoji zpracovatelského a textilního průmyslu. Lze tak mluvit o „nerovném rozvoji“, do kterého byly zapojeny i státy a regiony mimo tento obchodní trojúhelník (Barbier, 2005). Příkladem může být Indie. Do Indie byla dovážena zpracovaná bavlna, ze které zde byly vyrobeny látky a poslány do Evropy. S příchodem industriální revoluce a rozvojem párou poháněného pletářského stroje se zpracovaná bavlna začala dovážet jen do Anglie, kde z ní byly vyrobeny látky a posléze i oblečení. Indie nebyla schopná konkurence.

V 19. století jsou objeveny nové zdroje energie (elektřina a ropa) a nové materiály (slitina, barviva, výbušnina, hnojiva). Rozvoj dopravy také pomohl výrazně zkrátit vzdálenosti ve světě. Železnice dopravuje jídlo a nerostné suroviny z vnitrozemí na pobřeží, odkud jsou odváženy oceánskými parníky daleko rychleji než kdy dříve na svůj trh. Dochází ke zrušení otrokářství a začíná boj o Africký kontinent a jeho nerostné suroviny.

Vlivem šíření průmyslové revoluce a nástupu nového hráče ve světové ekonomice (USA, kde došlo ke zrušení otrokářství), končí tzv. „atlantický trojúhelníkový obchod“. Období přelomu 19. a 20. století se vyznačuje ekonomickým boomem na celém světě. *„Příčinou je exportně orientovaná expanze Západní Evropy a USA způsobená průmyslovou revolucí (výkonnější výrobou), nedostatkem pracovníků a finančního kapitálu na straně surovinově bohatých kolonií“* (Barbier, 2005: 82). Proto dochází k rozvoji i nejméně rozvinutých oblastí, do kterých směřuje kapitál a pracovní síla. Nejžádanějšími primárními produkty jsou nerostné suroviny a jídlo nutné k zabezpečení rozvoje průmyslu a růstu obyvatel. Z pohledu méně rozvinutých zemí se tomuto období podle Findlaye a Lundahla (1994) říká „zlatá éra surovinově orientovaného rozvoje“ (Golden Age of Resource-Based Development). Podle druhu suroviny se ekonomiky rozvojových oblastí a zemí daly rozdělit na několik typů: ekonomiky „později osídlených zemí“ (Argentina, Austrálie), tropické plantážní ekonomiky (Brazílie), rolnické tropické ekonomiky (Barma, Thajsko), mix plantážně rolnických ekonomik (Kolumbie, Costa Rica, Malajsie), ekonomiky nerostných zdrojů (Jižní Afrika, Bolívie a Chile). Rozvoj těchto čtyř typů ekonomik vychází z tzv. *staples thesis*, která říká, že ekonomický rozvoj je veden exportní expanzí, zvláště exportem

přírodních surovin a tzv. *vent for surplus* teorií, které říká, že rozvoj nastává s využitím nadbytku přírodních surovin skrze mezinárodní obchod (Findlaye a Lundahla, 1994). Suroviny rozvojových zemí se staly středem zájmu pro industrializované exportně orientované země, které neměly tyto suroviny a potřebovaly je pro svou výrobu.

Růst, který byl vyvolán zvětšující se poptávkou po nerostných surovinách a potravinách, s sebou nesl i velké úskalí hlavně pro čtyři typy ekonomik: tropické plantážní ekonomiky, rolnické tropické ekonomiky, smíšené plantážnicko-rolnické ekonomiky a ekonomiky nerostných surovin (Findlaye a Lundahla, 1994). Před zapojením do mezinárodního obchodu zde existovaly dva lokální hospodářské sektory – samozásobitelské zemědělství a rukodělná řemesla. Po otevření lokální ekonomiky se objevil třetí sektor – surovinový. K existenci tohoto sektoru jsou zapotřebí čtyři faktory: kvalifikovaní a nekvalifikovaní pracovníci, kapitál a přírodní zdroje, přičemž cena surovin je určována světovým trhem. Pokud jsou výnosy z tohoto odvětví vyšší nebo srovnatelné s jinými zeměmi, může se práce v sektoru rozběhnout. Nicméně s otevřením ekonomiky světu se na trhy těchto zemí dostanou také průmyslové výrobky, které mají cenovou výhodu oproti domácím rukodělným výrobkům, což způsobí rozpad domácí rukodělné výroby a pracovníci se rozdělí mezi zemědělstvím nebo surovinovým sektorem. Aby v této fázi ještě docházelo k růstu a ne ke stagnaci, je potřeba rozšiřovat těžišť nerostů nebo obdělávatelnou půdu. Tento krok si vyžaduje příliv nového kapitálu, který nejčastěji přichází zvenčí. Za vložený kapitál si vnější investor žádá podíl na zisku z prodeje primárních surovin (Barbier, 2005).

Tento počáteční rozvoj ale není trvale udržitelný. Pádem řemeslného odvětví se ekonomika začne specializovat pouze na vývoz primárních surovin. Pokud světová poptávka po primárních komoditách roste, pak dochází k ekonomickému růstu. Na druhou stranu je ekonomika takové země značně zranitelná a závislá pouze na ceně dané komodity na světových trzích (Barbier, 2005). Dalším úskalím může být složité a pomalé přeorientování hospodářství v případě zániku zájmu na dané primární surovině.

3.3.4 20. století konec Zlaté éry

Ve 20. století dochází k několika událostem, které významně mění upřádkání tehdejšího světa. Z pohledu vlivu nerostných surovin na rozvoj je důležité hlavně období první ropné krize. Před ropnou krizí si nově osamostatněné země, které neměly dostatečně vybudovaný domácí průmysl, půjčily peníze ze zahraničí na jeho

vybudování. V roce 1973, kdy cena ropy za barel přesáhla čtyřnásobek původní ceny, měly nově vzniklé státy obrovský problém splácet předešlé dluhy a zajistit dostatečné množství ropy pro fungování hospodářství. V době ropné krize se musely uskromnit i bohaté státy, . Tím se krize ještě prohloubila.

Podle Petra Daňka (2000) peníze z předražené ropy, tzv. „petrodolary“, ze zemí OPEC vytvořily na světovém finančním trhu nadbytek disponibilního kapitálu a komerční banky tak poskytovaly úvěry s nízkými úrokovými sazbami a jen s minimálními podmínkami. To vedlo k růstu zadlužení a mimo jiné také k realizaci nákladných a neefektivních investičních projektů, tzv. „white elephants“, jejichž návratnost byla hodně diskutabilní. Státy se díky nim jen dále zadlužovali.

Na konci 70. let došlo k navýšení úrokových sazeb a poptávka po primárních surovinách, na jejichž vývozu byly mnohé státy závislé, prudce klesla spolu s poptávkou po zboží. Větší výdaje států na splácení dluhů a nižší příjmy z mezinárodního obchodu zapříčinily neschopnost dále plnit své závazky. Několik států vyhlásilo bankrot, jiné se ze svých dluhů nemohou zapamatovat do dnes (Brazílie, Zambie, Demokratická republika Kongo).

V zemích, v nichž se udržel výrobní sektor (manufaktura), se díky industrializaci vytvořil průmysl. Tyto země jsou v dnešní době na jiném stupni rozvoje, než země, ve kterých k přeměně nedošlo. Příkladem mohou být státy, které patřily do skupiny „ekonomik právě osídlených zemí“, například Austrálie, Argentina a Kanada. Podle zastánců teorie nerovnoměrného rozvoje (*unequal development*) se nepodařilo rozšířit rozvoj z industriálních zemí („jádra“) do periferních zemí právě kvůli neexistenci výrobního sektoru. „*Místo toho se tyto země chytily do pasti trvalé podrozvinutosti s orientací na export primárních komodit*“ (Barbier, 2005: 92).

Kromě ryze ekonomických aspektů může rozvoj ovlivnit i řada vnějších faktorů. Počasí, klima a institucionální zázemí mohou být použity jako další vysvětlení, proč se ekonomiky „právě osídlených zemí mírného pásu“ objevily ve 20. století jako poměrně rozvinuté oproti tropickým plantážním a rolnickým ekonomikám Afriky, Latinské Ameriky a Jižní Asie.

Autoři Acemoglu, Johnson a Robinson (2001) přicházejí s teorií rozdílností mezi zeměmi kolonizovanými Evropany, podle níž koloniální mocnosti používaly různé strategie hospodaření v koloniích.

- 1) Neo-evropská strategie byla použita tam, kde se evropským osadníkům dařilo (podobné klima, bez zákeřných nemocí) a snažili se zde vybudovat stejné

instituce s důrazem na soukromé vlastnictví před neomezenou vládou státu (koloniální mocnosti). Příkladem je Kanada, Nový Zéland, Austrálie a USA.

- 2) Strategie extrahovaných států byla naopak použita tam, kde hlavním cílem koloniální mocnosti bylo vytěžit co nejvíce nerostných surovin. Zde nedocházelo k budování pevných právních institucí a moc kolonizátora byla prakticky neomezená. Ačkoliv je již dávno tomu, co tyto kolonie dosáhly nezávislosti, institucionální kořeny z dob kolonialismu zde stále přetrvávají. Dobrým příkladem je Belgické Kongo.

3.4 Význam nerostných surovin v subsaharské Africe

Význam nerostných surovin podstatně roste již od dob industrializace. S rozvojem lidské společnosti a zvyšováním poznatků v geologii, chemii a fyzice množství využívaných nerostných surovin stále stoupá. Stejně tak jako způsoby jejich využití. Například první automobil byl vyroben z oceli, dřeva, textilu, skla a gumy, za to v běžném dnešním autu je použito na čtyřicet nerostů⁶ (Custers a Matthysen, 2009).

Z nerostných surovin vznikají nové materiály, bez kterých by se již dnešní společnost jen těžko obešla. Takovými příklady mohou být třeba koltan, platina, titan nebo silikon a další. Tyto materiály jsou nezbytným základem při výrobě většiny předmětů, které denně používáme, proto mají velký vliv jak na ekonomickou výkonnost států, tak i na politické dění v těchto státech. Jak už bylo řečeno, tyto jejich zdroje se nenacházejí na Zemi v neomezeném množství, proto roste význam nových technologií, jejichž podstatou je efektivnější využívání těchto surovin.

Subsaharská Afrika je region velmi bohatý na nerostné suroviny. Nachází se zde většina nerostných surovin, bez kterých by se dnešní společnost jen těžko obešla, například diamanty, zlato, platina, měď, kobalt, tantal, bauxit, ropa a zemní plyn. A právě pro její nerostné suroviny se na konci 19. století rozběhl tzv. *Scramble for Africa*, tedy závod o Afriku, kdy si Evropské mocnosti podmaňovaly africké území a plenily její bohatství (Custers a Matthysen, 2009). Afrika byla zdrojem primárních surovin pro průmyslovou Evropu. V průběhu 60. let 20. století se většině afrických kolonií podařilo získat nezávislost a v několika nově vzniklých státech to vypadalo na úspěšný ekonomický start tažený právě vývozem nerostných surovin.⁷

⁶ V největším množství je použito: železo, hliník, měď, olovo, zinek, magnézium, nikl atd.

⁷ Pobřeží Slonoviny, Keňa, JAR

Pak ovšem následovala první ropná krize, jejímž důsledkem byla ekonomická krize a také snížení cen primárních komodit na světových trzích. Africké státy závislé na vývozu nezpracovaných nerostných surovin a dovozu zpracovaného zboží se začaly zadlužovat. Ceny primárních surovin nevzrostly ani v 80. letech a mnoho států nebylo schopno své dluhy splácet. Jako vhodné řešení této situace se zdály Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem prosazované strukturální reformy, na jejichž základě prošly ekonomiky dlužných států liberalizací. Došlo k privatizaci nejen státních těžařských společností, ale i části veřejného sektoru. Bohužel ani tyto změny nepřispěly k vyřešení situace a státy, ačkoli bohaté na nerostné suroviny, se dále propadaly v pasti chudoby.

80. léta bývají často označována jako „Ztracená dekáda“. V mnoha afrických zemích došlo k občanským válkám a k moci se dostali diktátoři, kteří nerostné suroviny využili pro vlastní obohacení. Proto není divu, že většina obyvatel subsaharské Afriky (nejen obyvatel, ale i například výzkumníků či expertů na rozvoj apod.) považuje nerostné suroviny spíše za prokletí, než za prostředek k dosažení rozvoje a bohatství.

3.4.1 Charakteristika nerostných surovin subsaharské Afriky

Cílem této kapitoly je představit nejvýznamnější nerostné suroviny nacházející se v subsaharské Africe, a to z pohledu produkce (těžby) a zásob na základě klasifikace USGS. Subsaharská Afrika (SSA) patří mezi světové producenty několika nerostů. Svědčí o tom i tabulka (viz níže), která prezentuje podíl produkce SSA na světové produkci u vybraných nerostných surovin. Subsaharská Afrika je největším světovým producentem kobaltu a diamantů, dále pak zastupuje významný podíl v produkci magnezitu, zlata a uranu.

Tabulka 2: Světový podíl zásob nerostných surovin subsaharské Afriky

Nerost	světový podíl	hlavní SSA producenti
Platina	77%	JAR
Diamanty	55%	Botswana, Kongo(Kinshasa), JAR, Angola
Kobalt	52%	Kongo(Kinshasa), Zambie
Magnezit	35%	JAR, Ghana, Gabon
Zlato	22%	JAR, Ghana, Tanzanie
Uran	19%	Niger, Namibie, JAR

Zdroj: US Geological Survey, 2008

3.4.1.1 Energetické nerosty

Tyto nerosty patří k nejdůležitějším surovinám dnešní doby. Celá světová produkce a doprava je založena na spotřebě energetických surovin. Subsaharská Afrika nemá velký podíl na světové produkci ropy a zemního plynu, nicméně tyto suroviny jsou pro několik států hlavním vývozním artiklem. Výjimku tvoří uran, jehož naleziště v Africe tvoří až 1/5 celkových zásob na Zemi.

Ropa

Největším vývozcem ropy je Nigérie, která se na světové produkci podílí 2,7 %, dále Angola a Súdán (USGS, 2010). Cena ropy na světových trzích stále roste, a proto i v Africe dochází k novým průzkumům. Nigérie a Angola jsou členy OPEC. Největšími dovozci ropy ze SSA jsou Spojené státy Americké, Evropa a Čína.

Zemní plyn

Největším producentem zemního plynu v Africe je Nigérie. Nedávno došlo k zahájení těžby plynu v Ghaně, Tanzanii a Mosambiku. Produkce je však z globálního pohledu zanedbatelná a slouží hlavně pro domácí spotřebu.

Uran

Podle World Nuclear Association (2010) se v subsaharské Africe nachází okolo 5,5 milionů tun uranu, což představuje okolo 19 % dosud ověřených světových zásob. Z ekonomického hlediska jsou tato naleziště velmi cenná, protože těžba zhruba 1 kilogramu rudy stojí okolo 130 USD, kdežto tržní cena jedné libry uranu se v roce 2007 vyšplhala až na 140 USD (World Nuclear Association, 2010). Největším subsaharským producentem je v dnešní době Niger, který tvoří 48 % subsaharské produkce, dále pak Namibie s 43,8 % a Jihoafrická republika s 8,2 % (Custers a Matthysen, 2009). Většina produkce pak putuje do Francie a pouze okolo 0,5 % zůstává v JAR, která jako jediná africká země vlastní jaderné elektrárny.

3.4.1.2 Kovové nerosty

Subsaharská Afrika je světový producent kobaltu, magnezitu a drahých kovů, jako je zlato a platina. U všech zmíněných nerostů je tzv. čistým vývozcem⁸ do rozvinutých zemí, které tyto suroviny dál zpracovávají.

⁸ Produkce nerostů je daleko větší než domácí spotřeba a přebytek je určen k vývozu

Drahé kovy

Jsou vzácné kovové prvky nebo jejich slitiny se specifickými vlastnostmi, například vysokou hmotností, vysokou chemickou odolností, vzácností. Mezi nejznámější patří: zlato, stříbro a platina.

Zlato

Okolo 22 % světové produkce zlata pochází ze subsaharské Afriky. Hlavním producentem je Jihoafrická republika, která pokrývá 49 % africké produkce, dále pak Ghana, Mali, Tanzanie.

V roce 2008 bylo vytěženo na 439 tisíc kilogramů zlata, což je skoro o 193 tisíc kilogramů méně než v roce 2002 (USGS, 2010). Tento pokles je připisován rostoucím nákladům na těžbu ve velkých hloubkách. Cena zlata se v roce 2011 pohybovala okolo 45,8 USD za gram zlata, podle odhadů by ale měla dál stoupat (Gold InfoMined, 2011). DR Kongo (Kinshasa), Senegal a Středoafriická republika se chystají otevřít doly v místech dnešní *artisanální* těžby⁹. V subsaharské Africe prakticky neexistuje spotřeba zlata a celá produkce míří do Švýcarska, Kanady, USA a Belgie (Custers a Matthysen, 2009).

Platina a Palladium

Tyto nerosty jsou díky svým vlastnostem používány především v automobilovém průmyslu do katalyzátorů, dále se pak používají ve sklářských pecích na výrobu mikrovláken, do termočlánků, nebo ve farmaceutickém průmyslu jako součást cystoplastik.¹⁰ Jihoafrická republika je největším producentem (77 %) platiny a palladia na světě a zároveň majitelem největších rezerv těchto nerostů. Odhaduje se, že v JAR se nachází na 5 763 milionů kilogramů platiny a 3 291 milionů kilogramů palladia (Custers a Matthysen, 2009). Podle British Geological Survey (2010) se v roce 2008 vytěžilo v JAR na 147 tisíc kilogramů platiny a 75 tisíc kilogramů palladia (2010). Dalším subsaharským producentem je Zimbabwe. Cena na světových trzích se u platiny pohybuje okolo 56 USD za gram a u palladia okolo 24 USD za gram (InfoMine, 2011). Největším odběratelem africké platiny a palladia jsou Spojené státy americké, Německo, Japonsko a Velká Británie.

⁹ Artisanální těžba je těžba, kterou lidé provádí samostatně za použití nejobyčejnějších prostředků.

¹⁰ Látky potlačující rakovinové bujení

Graf 1: Vývoj ceny platiny 2006 -2010

Zdroj: Převzato z: www.InfoMine.com, 2011

Obecné kovy

Jsou všechny ostatní kovové prvky s podobnými fyzikálními a chemickými vlastnostmi, patří sem bauxit, kobalt, měď, nikl, olovo, hořčík, zinek a molybden.

Měď

V dnešní době zastává ve světové produkci mědi subsaharská Afrika 5% podíl, nicméně do budoucna se počítá, že by se mohla stát hlavním světovým producentem, a to hlavně díky Demokratické republice Kongo, která má pravděpodobně druhé největší zásoby mědi na světě. Tyto zásoby se mají pohybovat okolo 70 milionů metrických tun (Custers a Matthysen, 2009). Dnes je však stále největším africkým producentem Zambie, která pokrývá 58 % produkce kontinentu, DR Kongo je na druhém místě s 24 %, nicméně její produkce rychle stoupá. Zatímco v roce 2004 DR Kongo vytěžila 69 tisíc tun, v roce 2008 to bylo už 229 tisíc tun (British Geological Survey, 2010). Měď nacházející se v tzv. měděném pásu, který se táhne z Konga přes Zambii do Angoly, je jednou z nejkvalitnějších na světě, pokud jde o množství kovu v rudě.

Kobalt

Tento nerost se běžně nachází v zemské kůře, ale většinou jako vedlejší produkt jiných kovů, kterým se při případné těžbě dává přednost. V Měděném pásu se však

kobalt nachází společně s měděnou rudou a je možné těžít oba nerosty. DR Kongo (Kinshasa) zaujímá ve světě první místo jak v produkci surového kobaltu (31 tis. tun v roce 2008), tak ve velikosti zásob, které se pohybují okolo 3,4 milionů kilogramů. Na druhém místě v SSA a pátém místě ve světě se nachází Zambie, která v roce 2008 vyprodukovala přes 3 tisíce metrických tun (British Geological Survey, 2010). Subsaharská Afrika tak těží 55 % světové produkce.

Podle USGS (2010) většina konžské produkce kobaltu je prodávána v primárním stavu, tedy bez jakékoliv přidané hodnoty, ačkoliv je v Kongu několik rafinérií. Důvodem je poničená infrastruktura v důsledku několik let se táhnoucího konfliktu. Zajímavostí je, že většina produkce navíc pochází z artisanálních dolů. Tímto způsobem získaný kobalt pak putuje k překupníkům, od kterých jej vykupují převážně čínské a indické společnosti, takže konžská vláda přichází touto neoficiální cestou o výnosy z prodeje.

3.4.1.3 Nekovové nerosty

Z nekovových nerostů jsou pro subsaharskou Afriku nejdůležitější diamanty, a to nejen díky své hodnotě na světovém trhu, ale také proto, že stojí za řadou ozbrojených konfliktů a občanských válek.

Drahé kameny

Jedná se o anorganické nekovové prvky (ale i přírodní skla a horniny), které mají tři společné vlastnosti: vzácnost, odolnost a stálost. Mezi nejcennější patří diamanty, rubíny, safíry a smaragdy.

Diamanty

V subsaharské Africe těží diamanty 16 států. Diamanty, které tyto státy produkují, se liší v kvalitě a tedy i hodnotě. Demokratická republika Kongo je největší producentem převážně průmyslových diamantů na světě, kdežto Botswana je světovou jedničkou v produkci diamantů největší kvality (Custers a Matthysen, 2009). V roce 2008 činila celosvětová produkce diamantů (nezpracovaných) 14,3 miliard USD, z čehož na subsaharskou produkci připadal 60% podíl (British Geological Survey, 2010). Nejvíce z celé částky (24 % z africké produkce) připadlo Botswaně, která vyprodukovala více než 32 milionů karátů. Kongu pak z této částky připadlo jen 8 %, protože 65 % konžské produkce činí diamanty průmyslové. Angola, která vyprodukovala více než 8 milionů karátů, se na světové produkci podílela 12 % (British

Geological Survey, 2010). Pokud jde o množství vyprodukovaných diamantů, pak podíl subsaharské Afriky na světové těžbě činí 55 %.

Kimberlejský proces

Jak už bylo zmiňováno, mnoho států subsaharské Afriky prošlo v nedávné době řadou krvavých konfliktů a občanských válek. Svou roli zde sehrály i nerostné suroviny, zvláště pak diamanty, kterými ozbrojené skupiny financovaly konflikt.

V roce 2000 bylo vytvořeno mezinárodní fórum států, zástupců organizací diamantového průmyslu a občanských organizací, které na podkladě rezolucí OSN vytvořilo návrh mezinárodní certifikace surových diamantů s cílem zamezit přístup krvavých diamantů na mezinárodní trh. Tím se mělo zabránit jejich zneužívání pro financování nezákonných aktivit různých ozbrojených skupin (Kimberley Process, 2010). Na certifikaci surových diamantů dohlíží samostatné vlády členských států, kterých bylo v roce 2010 na čtyřicet devět. Veškeré zásilky diamantů musí proběhnout v uzavřených obalech spolu s osvědčením vlády dané země o jejich bezkonfliktním původu. Dodržování certifikace je namátkou kontrolováno inspekčními návštěvami a analýzami výročních produkčních zpráv. Motivace států vyvážejících diamanty je poměrně silná, protože pokud by došlo k porušení některých pravidel, může být daná země ze systému vyloučena a tím pádem by ztratila přístup na mezinárodní trh s diamanty. Podle aktuálních informací serveru Kimberlejského procesu je právě pozastaven přístup na mezinárodní trh s diamanty státům Pobřeží Slonoviny a Venezuele (2011).

4 Nerostné suroviny a rozvoj

Následující kapitola slouží jako teoretický základ pro poslední kapitolu věnující se srovnání Botswany (země s pozitivním vlivem nerostných surovin na rozvoj) a Demokratické republiky Kongo (země s negativním vlivem nerostných surovin na rozvoj).

Jak již bylo zmíněno výše, rozvoj se dotýká všech socioekonomických dimenzí, a proto tato kapitola analyzuje vztah mezi nerostnými surovinami a rozvojem s ohledem na více těchto dimenzí (ekonomickou, politickou, sociální a environmentální). Jelikož se jedná o velmi komplexní a problematický vztah, je tato kapitola úžeji zaměřena na subsaharskou Afriku. Závěr kapitoly je pak věnován managementu surovin, jako možnému řešení negativních dopadů nerostných surovin na rozvoj ve státě.

4.1 Prokletí přírodních zdrojů

„Prokletí přírodních zdrojů“ (*resource curse*) je koncept zabývající se paradoxem, proč země bohaté na přírodní suroviny dosahují pomalého ekonomického růstu a nedostatečného rozvoje, resp. dosahují pomalejšího růstu a rozvoje než země, které takové množství nerostného bohatství nemají. Jako první použil tuto hypotézu ve své práci Richard Auty v roce 1993.

Mnoho afrických zemí, např. Nigérie, Angola nebo Demokratická republika Kongo, jsou bohaté na nerostné suroviny, jako je ropa, nebo diamanty, ale jejich HDP na osobu je nízké, stejně jako kvalita života jejich obyvatel. Naproti tomu země, které nedisponují velkým nerostným bohatstvím, patří mnohdy mezi vyspělé země. Důvodů, proč tomu tak je, existuje několik. Podle E. Barbiera (2005) je prokletí přírodních zdrojů spojeno s ekonomickým fenoménem, tzv. holandskou nemocí. Surovinový boom nebo objev nového naleziště cenného přírodního zdroje, např. ropy, zlata, diamantů, způsobí v takovém případě expanzi exportu této suroviny, což vede k nadhodnocení směnného kurzu (apreciace). Výsledkem je útlum exportu produktů průmyslové výroby a služeb, které obvykle přispívají daleko více k ekonomickému růstu. Svou hypotézu dále vysvětluje: „*Za prvé, ekonomiky, které mají sektor nerostných surovin větší než průmyslovou výrobu a služby, mají pomalejší růst, i když dojde k tzv. surovinovému boomu. Je to z toho důvodu, že průmysl a služby vedou ke komplexnímu rozdělení práce a inovacím a jsou proto dynamičtější a vytváří tak širší ekonomický růst. Za druhé,*

surovinový boom vede zpočátku k navýšení ekonomického růstu, ale jedná se jen o dočasný jev. Výsledkem tohoto dočasného boomu je specializace na export dané komodity na úkor dynamičtějšího vývoje průmyslového sektoru a služeb. Tyto sektory postupně upadají a spolu s nimi i ekonomický růst.“ (Barbier, 2005: 111)

Jeffrey Frankel (2010), profesor Harvardské univerzity, zdůvodňuje na základě šesti argumentů, proč může dojít k prokletí přírodních zdrojů:

- 1) Specializace ekonomiky na export primárních komodit může zastavit a zničit rozvoj výrobního sektoru, který spolu se sektorem služeb vytváří inovace, je dynamický a tvoří ekonomický růst.
- 2) Nestabilita cen některých energetických surovin a zemědělských produktů na světovém trhu brzdí ekonomický růst.
- 3) Špatně fungující instituce s nedostatečně rozvinutým právním řádem a upořádáním vlastnických práv limitují ekonomický růst.
- 4) Ozbrojené konflikty blokuji ekonomický rozvoj.
- 5) Neuvážené investice států do veřejného sektoru, nebo diskutabilních projektů spolu s vysokými relativními směnnými relacemi¹¹ mohou způsobit ekonomickou nestabilitu států.

Příčin prokletí přírodních surovin existuje celá řada a většina již byla zmíněna, ale Basedau a Mehler (2005) se zmiňují ještě o dvou, a to o nadměrném půjčování a nedostatku kvalitního lidského kapitálu. Pokud vzroste hodnota měny na základě exportu primárních zdrojů, jsou půjčky pro exportující zemi levnější, nicméně jakmile dojde k poklesu ceny dané suroviny, na níž stálo zhodnocení měny, dojde k poklesu měny a tedy i k prodražení půjčky. Státy pak nemají z čeho splácet dluhy a půjčují si na splátky starého dluhu. Druhou příčinou podle Basedau a Mehler (2005) je nedostatek kvalitního lidského kapitálu, protože přírodní kapitál ho svou momentální důležitostí vytlačí. Primární sektor, který je v zemích bohatých na nerostné suroviny dominantní, poptává převážně málo vzdělané pracovníky na úkor vysoce vzdělaných pracovníků. A díky relativně vysokým mzdám nejsou lidé motivováni k dosažení vyššího vzdělání.

¹¹ Směnná relace znamená vztah mezi cenami vývozu k cenám dovozu. Vysoké směnné relace znamenají, že za daný objem vývozu ve finančním vyjádření nepokryje stejný objem dovozu ve finančním vyjádření, resp. že ceny dovozů jsou vyšší než ceny vývozů (Dušková a kol., 2011).

Země se do surovinového „prokletí“ nedostane přes noc, jedná se o dlouhodobý proces, kdy na sebe působí jednotlivé faktory spolu s náhodnými podmínkami. Brunnschweiler a Bulte (2008) studovali tuto hypotézu a došli k závěru, který popírá vliv nerostných surovin jako spouštěcího mechanismu k prokletí nerostných surovin. Podle těchto autorů vysoká závislost na nerostných surovinách a jejich exportu vychází ze špatné politiky států, nikoli z velkého množství (a tím i exportu) nerostných surovin v zemi. Pokud panuje ve státě chaos a ekonomická politika států není nakloněná zahraničním investorům, ani místním podnikatelům, dochází k úpadku průmyslu a služeb (Brunnschweiler a Bulte, 2008). Přežívá jen primární sektor s nerostnými surovinami, který je řízen státem. Proto hlavním důvodem, zda se země dostane do prokletí přírodních zdrojů, není hojnost nerostných surovin a surovinové boomy, ale právě forma státních institucí, rozvinutost právních norem a jasné a transparentní směřování ekonomické politiky.

Příkladem, kdy hojnost nerostných surovin neznamena pro zemi prokletí, je Botswana. Ekonomika Botswany je závislá na vývozu diamantů, přesto cenové boomy na trhu s diamanty nevedly k zániku ostatních ekonomických sektorů. Dokonce v 90. letech měla největší podíl vládních výdajů na školství ze všech zemí světa (Barbier, 2005). Její úspěch spočívá ve vhodné exportní politice, která v době boomů zamezila nadhodnocení měny, tvořila státní rezervy a v době propadu cen hlídala státní výdaje. Země dále investovala do vzdělání, infrastruktury a podporovala ekonomickou diverzifikaci, která vedla k rozvoji služeb a průmyslových odvětví s velkým podílem práce (Barbier, 2005). Toho všeho by ale v Botswaně nebylo dosaženo bez správně nastavených institucí a právního a majetkového systému.

4.2 Vliv na rozvoj v oblasti ekonomické

Hlavním rysem úspěšného ekonomického rozvoje je rostoucí důležitost průmyslové výroby. Výrobní sektor spolu se sektorem služeb s sebou nese řadu vedlejších efektů, tzv. externalit, jako je například úspora z rozsahu (*economies of scale*) nebo *learning-by-doing*, které podporují inovace a tím se tyto sektory stávají dynamičtějšími, což vede k trvalejšímu ekonomickému růstu. Sektor primární, zabývající se těžbou a produkcí nerostných surovin, s sebou tyto externality nepřináší. Proto země závislé na primárním sektoru a nerostných surovinách většinou vykazují nízký hospodářský růst, bojují s chudobou a korupcí. Tato kapitola se věnuje právě

vlivu nerostných surovin na ekonomický rozvoj afrických zemí, které suroviny vyvážejí. Kapitola se dále zaměřuje na příčiny nízkého hospodářského růstu zemí s bohatými zásobami nerostných surovin a na problematiku hypotézy *resource curse*.

4.2.1 Vliv nerostných surovin na ekonomický růst

Nerostné suroviny mají zásadní vliv na ekonomický růst, důkazem, že tomu tak je, jsou například Spojené státy americké, které se díky objevení uhlí staly jedním z ekonomicky nejsilnějších států. Vliv na tuto skutečnost mělo několik faktorů: doba, ve které k tomu došlo, vysoká cena dopravy (lodě), která značně podražila výrobky z Evropy a způsobila rozvoj průmyslu, velikost trhu, klimatické podmínky, rozvoj těžby a celková industrializace ekonomiky – to vše vedlo k rychlé ekonomické expanzi USA.

V mnoha jiných zemích však k takovému pozitivnímu vlivu nedošlo a tyto země, ač byly bohaté na nerostné suroviny, dosahovaly jen nízkého růstu. Vztahu ekonomického růstu a nerostných surovin se věnuje velké množství ekonomů (J. Sachs, A. Warner, T. Gylfason, E. Barbier, Y. Ojima a další), kteří se shodují na tom, že nerostné suroviny mají spíše negativní vliv na rozvoj. Tento negativní vliv je připisán několika faktorům:

- 1) Velká naleziště nebo množství nerostných surovin vede stát k orientaci primárně na tento sektor hospodářství. Nedochozí k diverzifikaci hospodářství a stát je tedy plně závislý pouze na exportu této suroviny. Renty z nerostných surovin jsou hlavním zdrojem investic do fyzického a lidského kapitálu. Stát dál musí zajistit dovoz nezbytného zboží, služeb a technologií, což je z dlouhodobého hlediska neudržitelné. Země je závislá pouze na ceně komodit na světových trzích, které jsou poměrně nestálé. Například export většiny zemí subsaharské Afriky je závislý z více jak 60 % na exportu dvou primárních surovin (Barbier, 2005).
- 2) Holandská nemoc – surovinový boom, objevení nového naleziště, převážně energetických surovin, nebo surovin, u kterých je velká poptávka (zlato, diamanty, měď, ...), může způsobit to, že se stát začne intenzivně věnovat exportu dané komodity. Zvyšuje se objem produkce a exportu, čímž dojde k zhodnocení domácí měny. To ovšem zdraží vyvážené zboží a současně zlevní dovážené zboží, a tím je domácí výrobní sektor méně konkurenceschopný a začíná upadat.

- 3) Ceny nerostných surovin na světových trzích jsou velmi nestálé a tato cenová volatilita má negativní dopad jak na export, tak i na zahraniční investice (Gylfason, 2001).
- 4) Výsledkem nízkého stupně diverzifikace surovinově bohatých států je závislost a vysoká makroekonomická zranitelnost, která může působit (a působí) jako překážka růstu. Cenové propady na trhu s komoditami jsou jen stěží předpověditelné, nicméně pokud by došlo k dlouhodobému propadu, vyžadovalo by to od států strukturální reformy, které jsou velmi drahé a navíc nepopulární.
- 5) Země závislé na vývozu nerostných surovin mohou trpět negativním vývojem (až šoky) směnných relací. Ceny komodit jsou totiž daleko citlivější na krátkodobé makroekonomické kolísání než ceny zboží. Jsou také závislé i na dalších faktorech, jako je politická situace, počasí apod. Výrobci se snaží tlačit cenu surovin dolů. Exportéři surovin tedy čelí nejenom boomům a propadům cen surovin, ale i neustálému tlaku na stálé snižování cen surovin (E. Barbier, 2005), (Y. Ojima; A. Iimi, 2005).
- 6) Špatné přerozdělení rent z nerostných surovin může vést ke konfliktům mezi jednotlivými skupinami ve státě. Motivací je zisk z nelegálního prodeje surovin, což se promítne na propadu ekonomického růstu.
- 7) Špatná politická rozhodnutí mohou hrát také významnou roli z hlediska výše ekonomického růstu daného státu. V době ekonomické konjunktury často dochází k narůstání státního aparátů, nebo investování do projektů, které mají diskutabilní návratnost (tzv. *white elephants*). Když dojde k poklesu ekonomické výkonnosti, jsou státy jen stěží schopny snížit stavy, nebo přestat platit diskutabilní projekty. Častým řešením jsou půjčky, ze kterých se již nejsou schopny vymanit.
- 8) J. Sachs a A. Warner (1995) přicházejí s ještě jedním unikátním faktorem, který má vliv na ekonomický růst způsobený exportem primárních surovin. Je to přístup k moři. Naprostá většina nerostných surovin se přepravuje po moři a zemím, které nemají přístup k moři, se tak export značně podraží o přepravní sazbu. Týká se to až 1/3 zemí subsaharské Afriky.

9) Posledním faktorem, který se zdá být zároveň hlavním faktorem ovlivňující dopad nerostných surovin na ekonomický rozvoj, je kvalita politických institucí, uspořádání vlastnických práv a kvalita státní byrokracie. Čím vyšší úroveň státních institucí, tím větší je i pravděpodobnost vhodného přerozdělení rent z nerostných surovin. V případě rozvojových zemí závislých na exportu nerostných surovin může do jisté míry ovlivnit nynější fungování institucí jejich historický vývoj. Například některé koloniální instituce daly za vznik dnešním rentiérským státům, které pohání extrémní korupce a klientelismus. Již v době koloniální správy byly politické instituce a vlastnická práva nastaveny tak, aby nic nebránilo hladkému čerpání nerostných surovin. Kontrastem k těmto institucím je pak vývoj institucí v tzv. osadních koloniích, kde byly nastaveny tak, aby chránily soukromé vlastnictví. Nastavení institucí přetrvalo až dodnes. V prvním případě nová elita neměla důvod měnit původní nastavení, protože nechtěla přijít o část renty z nerostných surovin. Země, které v dnešní době nazýváme rentiérskými státy,¹² jsou závislé na rentě z nerostných surovin. Vláda má hlavní roli v ekonomice země. Velká část z rent míří právě vládě, ta je díky tomu prakticky nezávislá na lidech, protože daně nepotřebuje. Spolu s vládou se u zdroje snaží držet velké množství lidí. Toto je typická situace například v Angole, Demokratické republice Kongo nebo Nigérii.

Tyto faktory a příčiny se mohou navzájem podporovat a doplňovat. Jsou také součástí hypotézy prokletí přírodních surovin uvedené již výše. Důležité je také zmínit, kdy můžeme mluvit o zemích jako o surovinově bohatých nebo závislých. Nejčastěji používaným vzorcem, který ve svých pracích používá Světová banka, je podíl exportu primárních komodit na HDP nebo HNP země (Sachs a Waren, 1995).

¹² Rentiérský stát znamená když: největší příjmy státu tvoří renty, tyto jsou externí, jen malá část společnosti má užitek z renty a stát díky rentám nepotřebuje získávat peníze z domácí ekonomiky a obyvatel, tím pádem obyvatelé ztrácí kontrolu nad děním ve státě.

Tabulka 3: Závislost států na vývozu nerostných surovin (2005)

Stát	podíl exportu %	nerostné suroviny
Alžírsko	97.8	ropa
Nigérie	97.8	ropa
Libye	96.9	ropa
Angola	92.2	ropa
Guinea	89.8	bauxit, hliník, zlato, diamanty
Botswana	87.2	diamanty, měď, nikl
Ázerbájdžán	86.6	ropa
Írán	86.3	ropa, zemní plyn
Venezuela	83.4	ropa
Gabon	79.5	ropa
Súdán	74.2	ropa
Zambie	61.5	měď, kobalt
Trinidad a Tobago	61.3	ropa, zemní plyn
Kazachstán	56.1	ropa, zemní plyn
Niger	46.1	Uran, zlato
Mosambik	42.3	hliník
Papua Nová Guinea	38.6	Zlato, měď
Demokratická rep. Kongo	34	různé kovy

Zdroj: UNCTAD, 2007

Tento výpočet má však podle Fraserova institutu¹³ řadu nedostatků. Jeden z nich je například neprokazatelný vztah mezi hojností (bohatstvím) nerostných surovin a jejich exportem na příkladu Německa, které je bezesporu bohaté na nerostné suroviny, ačkoliv jejich podíl na HDP je velmi malý. I přes tento prokazatelný nedostatek je daný výpočet používán ve většině odborné literatury zabývající se touto problematikou (Beland a Tiagi, 2009). Obecně však platí, že země, které mají podle daného výpočtu označení surovinově bohaté/závislé, mají vysokou míru korupce, nízkou úroveň vzdělání obyvatel, minimálně diverzifikované hospodářství, malý příliv zahraničních investic a malé množství investic do místního rozvoje. V literatuře se označují spíše jako surovinově závislé (Gylfason, 2001).

Mezi odborníky na problematiku existuje řada těch, kteří popírají přímé souvislosti mezi ekonomickým růstem a závislostí na nerostných surovinách. Svě tvrzení opodstatňují podobně jako odborníci z Fraserova institutu zavádějícími výsledky

¹³ Fraser institut je nezávislá kanadská výzkumná a edukační organizace zabývající se průzkumem veřejné politiky a mezinárodní ekonomie.

dřívějších studií převážně od Sachse a Warena, které negativní dopady nerostných surovin na rozvoj spojují s hypotézou prokletí přírodních surovin.

„Dřívější mylná interpretace růstových regresí zaměřila výzkumníky a politiky na domnělou negativní roli přírodní zdrojů. Ve skutečnosti je negativní vztah mezi růstem a závislostí na přírodních zdrojích pouze artefaktem způsobeným faktory, které mají na svědomí pomalý růst a hospodářské zaostávání v širším kontextu. Nadále bychom se měli zaměřit na studium těchto faktorů, které jsou zjevně nezávislé na přírodním bohatství, ale které nejspíše souvisí s kvalitou ekonomických a politických institucí.“ (Černý a Filer, 2007, str. 1) Podobný názor jako A. Černý a R. K. Filer zastává i mnoho dalších (Ch. Brunnschweiler, N. Torres, O. Alfonso...), podle nichž má hlavní vliv na výši ekonomického růstu pouze kvalita institucí a vyspělost právního systému, které určují ekonomickou úspěšnost země, přičemž přítomnost nerostných surovin je pouze jakýmsi plusem.

4.3 Mezinárodní obchod

Tato kapitola se zabývá mezinárodním obchodem s nerostnými surovinami a jeho vlivem na ekonomický rozvoj států vyvážející nerostné suroviny, rolí nadnárodních těžařských společností, spekulací na trhu s nerostnými surovinami a systémem rent z nerostných surovin v subsaharské Africe.

4.3.1 Cena nerostných surovin na světových trzích

Jak již bylo dříve zmíněno, cena nerostných surovin na světových trzích je poměrně nestálá. Toto kolísání může být způsobeno několika příčinami, jako jsou extrémní šoky, které ovlivňuje například politická situace, dále pak přírodní podmínky v podobě různých přírodních katastrof (hurikán Katrina v roce 2006 vyřadil většinu ropných věží v Mexickém zálivu z provozu), rychlost nabídky uspokojit poptávku, kdy podle Custerse a Matthysena (2009) například trvá v průměru až 6 let, než jsou vytěžena první kila mědi. Dále pak může nestabilitu ceny komodit způsobit nákup obrovského množství jedné komodity, nebo prodej velkého množství komodity, ať už se spekulativním, nebo nespekulativním záměrem.

Kolísání cen surovin na světových trzích probíhá v dlouhodobých a krátkodobých cyklech. Příkladem krátkodobého cyklu je zvýšená poptávka po určité

komoditě, která způsobí růst její ceny, což vede k vyšším investicím do těžby této suroviny. Výsledkem je zvýšená produkce dané komodity, po které následuje pokles její ceny.

Dlouhodobý cyklus lze prezentovat na vývoji cen ropy od 2. sv. války. V první části byla cena ropy kontrolována tzv. Sedmi sestrami,¹⁴ což se změnilo ropným šokem v roce 1973, kdy se státy vyvážející ropu rozhodly vzít situaci do svých rukou. Cena ropy díky této krizi rostla až do roku 1985, poté začala pozvolna klesat. Od roku 1999 začala cena ropy opět růst a až dosud je značně ovlivňována externími šoky (válka v Iráku, Afghánistán, bezletová zóna v Libyi atd.) (Custers, Matthysen, 2009).

Od roku 2002–2003 jsou ceny většiny nerostných surovin na vzestupu, některé se dokonce zpětinásobily.

Tabulka 4: Vývoj cen nerostných surovin (2007–2011)

surovina	cena za jednotku	2007	2008	2009	2010	2011
Kobalt	USD/kg	86,81	30	4,6	44,56	36,56
Měď	USD/kg	6,6	3,2	6,9	7,2	9,44
Paládium	USA/troy unce	351,29	189	419,5	776,8	796,79
Platina	USD/troy unce	1.487,37	1573,52	1203,49	1608,98	1793,52
Ropa	USD/barel	56,31	91,25	46,34	82,75	88,03
Zlato	USD/troy unce	803,2	871,96	972,35	1224,53	1571,52

Ceny jsou uvedeny za měsíc leden

Zdroj: *Bullion Rates, InfoMine.com, Fed Prime Rate.com, Gold MasterUSA.com*

Růst cen znamená vyšší zisky a současně vyšší motivaci investovat (s vidinou ještě vyšších zisků v budoucnu). Podle Custerse a Matthysena (2009) největší těžařské společnosti zaznamenaly tak velký růst zisku, že předčily farmaceutické a telefonní společnosti. Zisky čtyřiceti největších těžařských společností vzrostly v roce 2006 na 67 miliard USD ze 4,4 miliard USD z roku 2002 (PricewaterhouseCoopers, 2007). Dalo by se tedy předpokládat, že země vyvážející nerostné suroviny by měly být pozitivně ovlivněny tímto růstem. Cenový boom by měl zvýšit investice, rozšířit pracovní místa, podpořit přesun nových technologií a zvýšit

¹⁴ Sedm sester (Shell, Elf, BP, Exxon, Mobil, Gulf, Texaco) je označení pro sedm největších těžařských společností, které určovaly cenu ropy od 2. světové války do první ropné krize v roce 1973.

objem exportu. Stejně tak by mělo dojít k navýšení státních rent z nerostných surovin prostřednictvím daní z těžby, poplatků a dividend z akcií těžařských společností.

Ve skutečnosti tomu tak nicméně úplně není. To, do jaké míry země pocítí nárůst cen nerostných surovin, záleží převážně na nadnárodních těžařských společnostech, na vztahu s vládou a na tom, jaký druh vlády je u moci. Lze tedy říci, že o velikosti rent z nerostných surovin rozhoduje síla vlády daného státu a její surovinová politika. Příkladem může být Mali, kde těžařské společnosti těžící zlato nemusejí první roky těžby platit daně (Custers a Matthysen, 2009).

Nestálost ceny primárních komodit na světových trzích je velkým problémem pro rozvojové země, které mají export založen na vývozu jedné nebo několika málo komodit. Pro tyto vlády je velmi obtížné odhadnout výši rent¹⁵ z nerostných surovin do budoucna. S nestálostí ceny surovin souvisí i pozice států pro vyjednávání výše rent. Pokud je cena dané komodity na světových trzích vysoká, je pozice vlády příhodná pro vyjednávání na zvýšení rent, pokud naopak cena klesne, je vláda donucena často slevit ze svých rent.

S vývojem cen a převážně s jejím růstem je spojen i poměrně nový fenomén, kterým je zpracování surovinového odpadu. Custers a Matthysen (2009) uvádí, že v Německu je ve výrobě použito až 58 % olova vyrobeného z olověného odpadu, 53 % mědi z odpadu a 42 % zinku z odpadu. Po celém světě se dnes sbírá odpadové železo, které je za velké ceny vykupováno převážně Evropou a Asií.

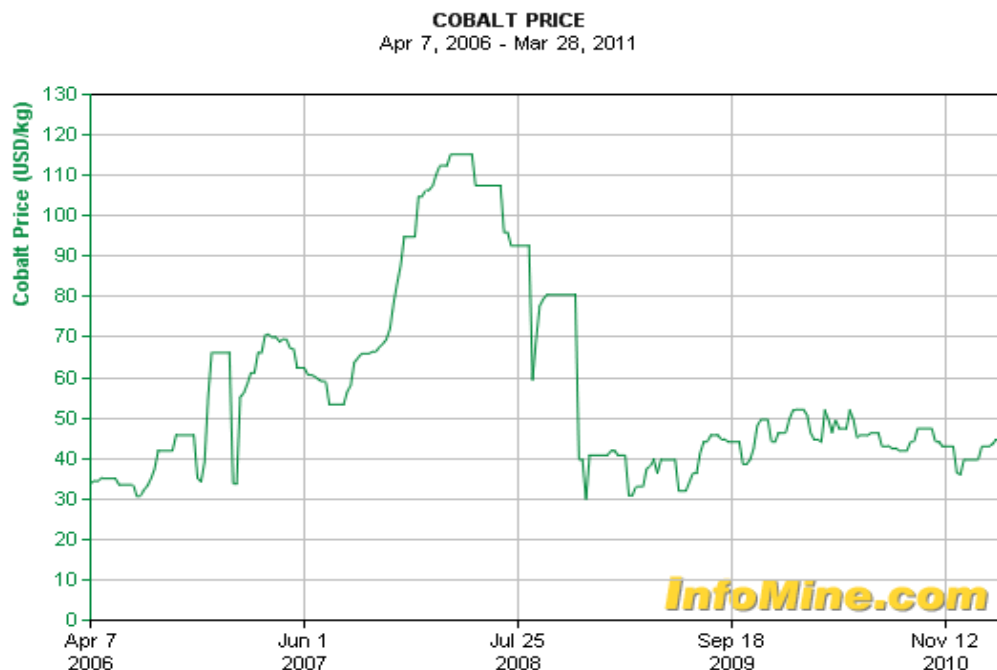
4.3.2 Vývoj na trhu s nerostnými surovinami

Od roku 2003 resp. 2004 rostly ceny nerostných surovin na světových trzích postupně, a to převážně díky novým světovým hráčům v mezinárodním obchodě, kteří jsou označováni zkratkou BRIC (Brazílie, Rusko, Indie a Čína). Někteří autoři (Custers a Matthysen, 2009) ještě zmiňují pátého významného hráče, a to Jižní Afriku (BRICS). Obyvatelstvo těchto zemí tvoří 42 % světové populace (BRICS), proto společně představují motor světové ekonomiky. Ačkoliv jsou tyto země považovány stále za rozvojové, popřípadě středně rozvinuté země, potřebují pro svůj rozvoj velké množství energie a nerostných surovin. Podle zprávy Bundesverband der Dutchen Industrie (BDI, 2007) dovážela Čína v roce 2005 7krát více mědi a 4,5krát více

¹⁵ Pojmem renta (*mineral resource rent*) je myšlen soubor všech poplatků z vytěžených surovin (*royalties*), daň z příjmu a srážková daň z dividend těžařských společností.

měděného odpadu než v roce 1994. Nicméně růst poptávky těchto zemí po surovinách je plně závislý na dění na světových trzích a v průběhu světové krize tak došlo také k poklesu jejich poptávky. Příčinou byla snížená poptávka po exportní produkci BRIC(S) (jež je založená na surovinách) z nejméně úspěšných zemí. Ceny většiny nerostných surovin tak prodělaly značný pokles. Například pro subsaharskou Afriku významný kobalt se v říjnu roku 2008 propadl na hodnotu okolo 30 USD za kilogram, přičemž jeho cena před krizí (duben 2008) se pohybovala okolo 110 USD za kilogram. Dnes cena kobaltu pomalu roste a pohybuje se okolo 50 USD za kilogram (InfoMine, 2010).

Graf 2: Vývoj ceny kobaltu v letech 2006–2010

Zdroj: Převzato z: www.InfoMine.com, 2010

Ekonomická krize způsobila propad ekonomického růstu ve většině zemí. Například Spojené státy americké podle serveru *Trading Economics* (2011) dosáhly záporného růstu okolo -6,9 % z bezmála 3 % na počátku roku 2008. Nejsledovanějším státem byla bezesporu Čína. Díky velkým investicím do rozvoje vlastní infrastruktury byla její poptávka po nerostných surovinách a energetických zdrojích stále velká. Přesto došlo k poklesu jejího ekonomického růstu z 11,2 % na počátku roku 2008 na 6,2 % na počátku roku 2009 (Trading Economics, 2011).

Podle Custerse a Matthysena (2009) došlo v Číně za poslední desetiletí k přechodu od vývozce nerostných surovin k hlavnímu importérovi nerostných surovin. Tento vývoj pomalu následuje i Indie, která by měla být doplněna zbylými zeměmi BRICu. Díky tomuto trendu se předpokládá, že do 30 let se zvýší i poptávka po nerostných surovinách. Stejně tak se do budoucna očekává navýšení poptávky po komoditách, které budou nezbytné díky rozvoji technologií a environmentálního smýšlení vyspělých států.

4.3.2.1 *Omezení nabídky*

Ekonomiky většiny zemí se pomalu dostávají z krize, což způsobuje růst poptávky a nárůst cen nerostných surovin. Nabídka ale z několika různých příčin nedokáže uspokojit poptávku. Mezi tyto příčiny patří nevhodná politika společností zabývajících se těžbou nerostných surovin, které málo investovaly do lidských zdrojů, těžebních míst, produkce nebo zpracovatelských závodů. Další vysvětlením může být rizikovost investic právě v době nízkých cen nerostných surovin a také malá elasticita nabídky převážně neenergetických surovin (UNCTAD, 2007).

Jak bylo již zmiňováno, než dojde ke startu produkce v novém těžebním místě, je potřeba v průměru 6 až 8 let příprav. Nové projekty jsou velmi finančně nákladné a zároveň riskantní z pohledu trhu, který určuje ceny. Příkladem může být jedno z nejbohatších nalezišť mědi a kobaltu na světě v Demokratické republice Kongo. Poprvé měla být těžba v tomto nalezišti zahájena v 70. letech 20. století. Propad cen způsobil nezájem ze strany investora. Znovu otevřít konžské naleziště se pokoušela malá společnost *Lundin Group* v roce 1996, nicméně až v roce 2009 se pod vedením americké společnosti poprvé podařilo spustit produkci. Celková cena za otevření naleziště se z odhadovaných 600 milionů USD dostala na 1,9 miliard USD (společně s cenou za dovedení elektřiny) (Custers a Matthysen, 2009).

4.3.2.2 *Vliv spekulací na cenu komodit*

V 70. až 90. letech byly komodity obyčejných zbožím. Spotřebitelé je nakupovali k přímé produkci statků. Cena komodit se domlouvala na surovinových burzách, kde producenti s obchodníky uzavírali smlouvy na dodávku surovin v budoucnosti, čímž se chránili před kolísáním ceny mezi nákupem a doručením. S rozvojem finančního trhu se komodity staly formou investic a otevřela se možnost

s jejich spekulacemi. Do roku 2008 docházelo na trhu s komoditami k postupnému růstu cen, na což se zaměřili investoři, kteří pomocí různých indexů (např. AIG Commodity Index, nebo Standard and Poor's Goldman Sachs Commodity Index) sledovali vývoj ceny a nakupovali nerostné suroviny do zásob. Když cena dosáhla vyšší hodnoty, hromadně pak suroviny ze zásob prodali. Tento proces se opakuje dodnes a obrovské nákupy a hromadné prodeje způsobují značnou nestabilitu primárních surovin na světových trzích. Největšími spekulanty jsou penzijní fondy a banky, které hledají nový výnosný sektor a také samotné těžbařské firmy, které se snaží díky získaným koncesím na těžbu co nejvíce zhodnotit svou obchodní cenu. Příkladem, kdy firmy pouze skupují koncese bez započítání těžby je například Demokratická republika Kongo, kde vláda podle Custerse a Matthysena (2009) do roku 2008 prodala na 4542 koncesí 642 firmám, nicméně, těžba probíhá, nebo byla započata jen ve velmi malém množství nalezišť a konžská vláda předpokládá poměrný pokles příjmů z rent.

4.3.2.3 Další hráči na světových trzích

Růst v těžebním sektoru ovlivňuje řada faktorů: nabídka a poptávka, spekulace, technologické inovace, ale také jednotliví aktéři podílející se na těžbě a produkci surovin, jako jsou stát a nadnárodní těžbařské společnosti. Tato podkapitola se zabývá jejich vlivem na světový trh a výši rent.

Těžbařský sektor je podle Custerse a Matthysena (2009) jeden z nejrychleji rostoucích ekonomických sektorů a těžba a zpracování ropy tomuto sektoru vévodí. Celosvětově platí, že státem vlastněné těžbařské společnosti v těžbě ropy a zemního plynu převládají, u jiných komodit vévodí nadnárodní společnosti. U subsaharské Afriky je to však trochu jinak, jak ukazuje tabulka 5.

Například v Rovnickové Guinei podle World Investment Report z roku 2007 až 91 % produkce ropy zajišťovaly zahraniční společnosti. Tento stav naznačuje sílu zahraničních společností v jednotlivých státech, což se může projevit na výši rent, které tyto zahraniční společnosti odvádí danému státu.

Tabulka 5: Podíl celkové produkce ropy a zemního plynu nadnárodními společnostmi (NNS)

	2005	země s největším podílem NNS v těžbě ropy a zemního plynu	
světový průměr	22,40%	Rovníková Guinea	91,50%
rozvojové země	18,90%	Argentina	80,00%
subsaharská Afrika	57,20%	Indonésie	75,80%
Rovníková Guinea	91,50%	Angola	73%
Angola	73%	Súdán	64,20%
Súdán	64,20%	Velká Británie	50,30%
Nigérie	57,20%	Kazachstán	48,20%

Zdroj: World Investment Report 2007

Je obecně známo, že obchodní prostředí v Africe je poměrně prorostlé korupcí a nikdo přesně neví, kolik peněz mířících do státní pokladny je vyplaceno na úplatcích. Nefungující hospodářskou soutěž často využívají nadnárodní společnosti pro získání vlivu a koncesí na těžbu nerostných surovin. Známým případem je společnost Siemens, německý elektronický gigant, který v roce 2007 zaplatil na úplatcích okolo 201 milionů eur za telekomunikační vybavení v Nigérii, Rusku a Lybii (Custers a Matthysen, 2009). Důležité je zdůraznit, že uplácení za účelem získání vlivu bylo v mnoha evropských státech do nedávna odpočitatelnou položkou daní. Například v Německu do roku 1999, ve Francii 2005.

Dalším způsobem, jak zahraniční těžařské společnosti mohou ovlivňovat ceny nerostných surovin na světových trzích, jsou akvizice a fúze. Pokud se sloučí společnosti s velkým podílem těžby určité nerostné suroviny se společností, která například má druhý nebo třetí největší podíl na těžbě, dojde k tomu, že tyto společnosti vytvoří obrovskou ekonomickou sílu. Ta pak dokáže ovlivnit jak cenu výkupu, tak cenu prodeje nerostu, a tím pádem dokáže diktovat cenu dané komodity na světových trzích. Příkladem může být ohlášená akvizice BHP Billiton a Rio Tinta v roce 2008, první a třetí největší těžařské společnosti na světě, které se specializují na těžbu kovů. Pokud by k akvizici došlo, tyto společnosti by ovládly třetinu trhu železné rudy a čtvrtinu trhu s uranem. K této akvizici nakonec nedošlo, ale k mnoha dalším neustále dochází. Sílu jednotlivých gigantických společností na trh s nerostnými surovinami lze prezentovat i na příkladu Rio Tinta v Číně v roce 2008, kdy Rio Tinto, hlavní dodavatel železné

rudy do Číny, zdvojnásobil její cenu a tak silnému státu, jako Čína, nezbývalo nic jiného, než tuto cenu akceptovat.

Tabulka 6: 10 největších těžařských společností světa a jejich těžba (2010)

	hodnota v mld. USD	těžba nerostů
BHP Billiton (AUS)	209.11	měď, zinek, železná ruda, diamanty, uhlí, magnézium
Vale (BRA)	165.7	uhlí, hliník, nikl, železná ruda, měď, kaolín
Rio Tinto (AUS)	135.45	měď, hliník, zlato, železná ruda, průmyslové kovy
Shenhua (CHN)	83.7	uhlí
Anglo American (UK)	60.99	platina, paládium, diamanty, měď, nikl, železná ruda
Suncor (CA)	58.15	ropa, ropné písky, síra, zemní plyn
Xstrata (CHE)	57.13	měď, zinek, nikl, železo, vanadium
Barric (CA)	40.98	zlato
Freeport-McMoRan (USA)	37.8	měď, molybden, zlato
MNDC (IND)	37.2	železná ruda, vápenec, dolomit, diamanty, grafit, magnezit

Zdroj: Mineweb.com, 2010

4.3.3 Renta z nerostných surovin v subsaharské Africe a vliv na rozvoj.

Tato kapitola se věnuje vývoji a vlivu daňového systému na příjmy státu z těžby nerostných surovin. Daně jsou významnou příjmovou položkou každého státu a v případě subsaharských zemí těžících nerostné suroviny by se mohlo zdát, že jsou navíc výborným zdrojem pro financování rozvoje, nebo by alespoň mohly být.

Daňový systém vztahující se na těžební sektor v nezávislé historii zemí subsaharské Afriky prošel zhruba třemi fázemi vývoje. První fáze (60. až 70. léta 20. století) probíhala ve znamení cenového růstu a tedy i růstu příjmů z těžby. Státy doufaly v diverzifikaci průmyslu založeném na těžebním sektoru, který byl řízen státem, přičemž dříve soukromé těžařské společnosti byly zestátněny. Příjmy z těžařského sektoru v mnoha státech financovaly rozvojové plány. V Botswaně a Zambii bylo bezplatně zpřístupněno zdravotnictví a školství. Příjmy z nerostných surovin dosahovaly $\frac{3}{4}$ celkových příjmů státních rozpočtů. Velká poptávka po kovových komoditách přiměla státy k velkým investicím do těžebního sektoru.

Za druhou fází je označováno období 80. a 90. let 20. století, kdy vlivem nárůstu nabídky a ropných krizí došlo k postupnému propadu cen nerostných surovin na světových trzích. Africké země se dostaly do dlužních problémů a rozvoj vystřídal celkový úpadek. Největší věřitel Světová banka přišla s řadou řešení, které měly opět nastartovat slibný rozvoj zemí těžících nerostné suroviny (OSISA, 2009). Tato řešení v sobě ukrývala změnu daňového systému a důlních/těžařských zákonů. Podle Světové Banky bylo důležité nalákat investory, kteří by byli ochotni investovat v poměrně rizikovém prostředí, kterým africké státy byly a jsou. Bylo nutné privatizovat státní těžařské společnosti a nabídnout zajímavé výhody, které by v době nízkých cen komodit na světových burzách byly pro investory lákavé. Tímto lákavým prostředkem se měly stát různé daňové ústupky a zvýhodnění, snížené poplatky, nižší ceny těžebních koncesí a boj proti korupci.

Závislost států na příjmech z těžby se ještě prohloubila a státům nezbyvaly prostředky na financování sociálního rozvoje. Podle zprávy *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) dokonce Světová banka přímo kontrolovala nastavení daňového systému pro těžební sektor prostřednictvím financování projektů zabývajících se strukturálními reformami. Své tvrzení dokládají na základě studií, které prováděly nevládní organizace v Ghaně, Tanzanii, Demokratické republice Kongo a Sierra Leoně (OSISA, 2009). Mezi nejvýznamnějšími investory se objevily převážně kanadské, australské a americké „*junior exploration and mining*“¹⁶ společnosti, které z důvodů velké rizikovosti vyžadovaly velké daňové úlevy. Cílem těchto společností bylo v krátkém čase obrátit společnost k ziskovosti, což se projevilo například na méně citlivém přístupu ke společnosti a nerespektování „*social corporate responsibility*“¹⁷.

Třetí fáze podle zprávy *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) odstartovala v lednu 2002, kdy začaly prudce stoupat ceny nerostných surovin (převážně kovů) díky zvýšené poptávce ze strany BRICu, a také nedostatečnou nabídkou vzniklou v souvislosti s minimálními investicemi do těžařského sektoru v 80. a 90. letech

¹⁶ *Junior exploration and mining companies* jsou společnosti, které hledají nové potenciální naleziště nerostných surovin a uvádějí je k životu. Součástí těchto společností jsou jak geografové, tak geologové a důlní odborníci. Jejich počáteční investice jsou velmi vysoké, za to vyžadují velké daňové úlevy až ústupky. Často jsou ještě podporovány mateřskými státy ve formě subvencí. V SSA je nejvíc „junior“ společností z Kanady, která tyto společnosti podporuje, např.: osvobození od daně ze zisku přiznaného v Kanadě, tři roky daňových prázdnin pro dividendy podílníků juniorských společností, nízké úroky na půjčku nezbytnou pro průzkum. Je to součástí kanadské strategie hospodářského rozvoje.

¹⁷ *Social corporate responsibility* se česky překládá jako společenská odpovědnost firem, což znamená, že společnosti integrují do svých každodenních pracovního procesu také sociální a environmentální hledisko.

20. století. Reformovaný systém přímých zahraničních investic v Africe spolu s růstem cen vyvolaly obrovský zájem o investice do těžebního sektoru po celém kontinentu.

Platforma *African Tax Administration Forum* přišla v roce 2008 s doporučením pro vlády zemí subsaharské Afriky. Toto doporučení se týkalo přeorganizování daňového systému vůči nadnárodním společnostem, které přes vysokou cenu nerostných surovin stále pobíraly výhody, které platily v 80. a 90. letech (při velmi nízkých cenách nerostných surovin). K tomuto doporučení se přidali i hlavní světoví donoři jako EU nebo UNDP a odstartovali řadu projektů, které měly za úkol změnit nastavení rent vůči nadnárodním společnostem, které od roku 2002 těžily z nepřetržitého růstu cen surovin.

S příchodem finanční krize se ceny většiny surovin propadly až k hodnotám před rokem 2003. Mnoho společností zastavilo těžbu především kobaltu a mědi. Například společnosti First Quantum, která těží kobalt a měď v Zambii, se tržní cena propadla z 5,6 bilionů USD na 900 milionů USD (OSISA, 2009). Země, které začaly vyjednávat se společnostmi o navýšení daní a koncesí, se dostaly pod velký tlak ze strany zahraničních společností.

Renta z těžby nerostných surovin, tedy vše, co stát obdrží od těžařských společností za možnost těžby (daně, poplatky, koncese), jsou pro země subsaharské Afriky jediným významným příjmem, který by měl sloužit k rozvoji infrastruktury a sociálnímu rozvoji. Nicméně daňové úlevy a ústupky ze strany afrických států způsobují, že země dostávají jen velmi málo na to, aby dokázaly investovat a financovat tento rozvoj. Nadnárodní společnosti nejsou ochotné platit více a odůvodňují to tím, že si s sebou musejí dovést veškeré vybavení a služby nutné k těžbě a rizikovostí investice. Pokud by však firmy podpořily rozvoj služeb (místních), které ke své činnosti potřebují (stravování, ubytování, ...), jejich náklady by se značně snížily a zároveň by to přispělo k rozvoji pracovních míst a společností.

4.3.3.1 *Jaké poplatky by vlastně měly zahraniční těžařské společnosti platit SSA státům*

Jak již bylo zmiňováno v předchozí kapitole, většina zemí SSA se prostřednictvím daňových a poplatkových ústupků snaží nalákat zahraniční investory do svých zemí. Nicméně podle *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) existuje řada základních poplatků a daní (Tabulka 7), které by země SSA mohly chtít po těžařských společnostech.

Tabulka 7: Druhy daní uplatňované v těžebním odvětví

Daně a poplatky v těžářském sektoru	Základ daní a poplatků
prodejní a spotřební daň	% z hodnoty prodeje
daň z majetku nebo kapitálu	% z hodnoty majetku nebo kapitálu
dovozní clo	% z hodnoty dovozu
vývozní clo	% z hodnoty vývozu
daň z dovezených služeb	% z hodnoty služeb
daň z přidané hodnoty	% z hodnoty zboží a služeb
registrační poplatky	na základě uděleného množství
pronájem nebo poplatek z využívání	na základě využití plochy
poplatek z razítka	na základě uděleného množství
daň z příjmu	% z hodnoty příjmu
daň z kapitálových výnosů	% z kapitálových výnosů
dodatečná daň ze zisku	% z hodnoty dodatečného zisku
licenční poplatek z čistého zisku	% z hodnoty surovin bez nákladů na těžbu
srážka na převedené zisky nebo dividendy	% z převedené hodnoty

Zdroj: OSISA, 2009

V případě většiny zemí SSA jsou hlavním zdrojem příjmů převážně poplatky a daň z příjmů (*payroll tax*). Pouze v Sierra Leone jsou hlavním zdrojem peníze z prodeje těžebních koncesí a exportního cla. V Jihoafrické republice zase velkou roli hraje daň z příjmu právnických osob, která se pohybuje okolo 28 %.(OSISA, 2009)

Těžářské společnosti jsou podporovány jak ze strany hostitelského státu, tak ze strany domácích států. Jsou jim například poskytnuty jiné daňové sazby než jiným společnostem, jsou zproštěni poplatku a vybraných daní, nebo za pomoci speciálních dávek dochází ke snižování daňového základu. Prostřednictvím tajných smluv mezi společnostmi a vládou si společnosti dokážou zajistit mnoho privilegií, jako jsou například daňové prázdny. Tyto podmínky těžářským společnostem vyhovují a obhajují je na základě několika tvrzení. Zdůrazňují, že těžba v zahraničí (převážně v rozvojových zemích) je velmi riziková, jak z geologického, tak finančního i politického pohledu, a proto je jejich zvýhodnění na místě.

Podle studie *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) jsou v SSA patrné podobné trendy v daňových systémech a poplatnických politikách vůči zahraničním těžářským společnostem. Ve většině zemí jsou těžářské společnosti vyjmuty z povinnosti platit

daň z přidané hodnoty na export a import, dále pak nemusejí platit clo z importu a exportu¹⁸, platí pro ně nízká sazba daně ze zisku právnických osob¹⁹, stejně tak platí nízká sazba daně ze mzdy²⁰, často nemusejí platit daň z neočekávaných a mimořádných zisků²¹ a mají snížené poplatky²², tzv. *royalties*, které platí komerční společnosti vlastníkově půdy a nerostných surovin (státu) za právo těžit a používat neobnovitelné zdroje.

Zahraniční společnosti si však dokážou poradit i tam, kde jsou povinny daň platit. Mezi základní praktiky patří snižování základu daně na základě daňové úlevy, kterou SSA státy tolerují při vzniku velkých výdajů v období zakládání dolů (tedy v době, kdy daný důl nevykazuje žádný zisk). Zahraniční společnosti si na základě těchto výdajů dokáží odložit platbu daně až na několik let a pokud společnost začne pracovat na otevření dalšího dolu, znovu této úlevy může využít. Zdá se to pochopitelné, ale jen do určité míry, protože těžařské společnosti dokážou pozdržet platbu státu až několik let (někdy až desítky), nicméně zisk věřitelům a platby dodavatelům vyplácí od začátku. SSA státy by měly určit hranici, do kdy se počáteční výdaje mohou odečítat ze základu daně. Příkladem může být největší africký otevřený důl na zlato (Geita) v Tanzanii, jehož majitel AngloGold Ashanti ve svých zprávách z roku 2007 zveřejnil zisk tohoto dolu za období 2002–2006 na 93 milionů USD. Nicméně společnost oznámila, že první daň z příjmu právnických osob v Tanzanii zaplatí až v roce 2011 (OSISA, 2009).

Tyto daňové pobídky, které vznikly za pomoci Světové Banky v 80. letech, byly považovány za nezbytné pro nalákání nových investorů k těžbě nerostných surovin v zemích s velmi špatnou infrastrukturou. Jejich úkolem bylo vyrovnat tyto nedostatky, které si zahraniční společnosti musely vytvořit (dopravní síť, elektrickou síť atd.)

¹⁸Výjimkou je pouze Sierra Leone, která ukládá povinnost platit clo ve výši: 3 % na vývoz diamantů pocházejících z artisanální těžby, 5 % na vývoz jiných nerostných surovin a 3 % na vývoz diamantů exportovaných licencovanými obchodníky. V Sierra Leone je clo hlavním zdrojem příjmů do státní pokladny.

¹⁹Daň z příjmu právnických osob je ještě často ošetřena v tajných smlouvách mezi vládou a zahraničními společnostmi. V mnoha zemích je tato daň nahrazena daňovými prázdninami.

²⁰Tato daň je v SSA uložena nedaňovým poplatníkům, kteří jsou určeny státem (převážně těžební společnosti). Vztahuje se na dividendy vyplácené podílníkům, úroky z půjčky, poplatky za konzultační služby. Pohybuje se v rozmezí 10 % až 15 %.

²¹Jedná se o zisky, které těžební společnosti získají neočekávaně díky růstu cen na světových trzích. Hranice neočekávaného růstu je stanovena smlouvou, ve které se stát a společnost dohodnou na hranici ceny nerostu, pokud nerost hranici překročí, je automaticky požadována daň z neočekávaného zisku. Jedinou zemí, kde tato daň platí, je Zambie, její výše se pohybuje okolo 25%.

²²Pouze Zimbabwe a dříve taky JAR nevybírají tyto „royalties“.

na místo toho, aby státy díky poplatkům a daním samy tyto nedostatky napravily, a tím došlo ke komplexnějšímu rozvoji v daných státech.

Tabulka 8: srovnání zdanění těžebního sektoru na vybraných státech SSA

Stát	poplatky na základě hodnoty výtěž. nerostů	Daň z příjmu práv. Osob	DPH	Daň na dovoz a vývoz	Daň z dividend
Angola	5% drahé kameny 3% kovové nerosty	35% 10% daň z investičního příjmu	ne	vyňaty z platby	15% z dividend
Burkina Faso	7% drahé kameny 4% obecné kovy 3% průmyslové drahé kovy	35%	ano	11% na těžební stroje pro výrobu	12,5% na dividendy
Ghana	3-6%	25%	ne	vyňato na 500 těžebních položek	10% na investice a dividendy
Malawi	10% na nezpracované nerosty 5% na ostatní	30%	0%	vyňaty z platby	N/A
Mali	6%	0 % prvních 5 let následně 35%	0 % prvních 5 let následně 18%	0 % prvních 3 let následně 7%-22%	10% na dividendy
Mosambik	10-12% diamanty 3-8% ostatní nerosty	32%, ale firmy investující více než 0,5 milionu USD o 25% nižší daň v prvních 5 let. produkce	vyňaty z platby	vyňaty z platby	10% na dividendy

Zdroj: OSISA, 2009

Již výše zmiňované tajné smlouvy mezi zahraničními společnostmi a vládami jsou další velkou překážkou na cestě k rentám z nerostného bohatství. Tyto smlouvy vznikají nezávisle na oficiálních smlouvách a mohou být také považovány za formu pobídky pro investory. V oficiální smlouvě jsou dané povinnosti jednotlivých aktérů i výše daní, nicméně tajné dohody tyto smlouvy nahrazují. Podle zprávy *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) vznikly tyto dohody na místo celkových daňových reforem v 80. a 90. letech. Příkladem může být tajná dohoda v Zambii mezi vládou a společnostmi Vedenta Plc. a First Quantum, které si v tajných dohodách vymohly snížení tzv. *royalties* na 1/5 z celkové výše v těžebním zákoně, tedy na 0,6 % – nejnižší poplatek v celé Africe (OSISA, 2009).

4.4 Vliv na rozvoj v oblasti politické

Následná kapitola rozebírá vliv nerostných surovin na rozvoj z politického hlediska. Zabývá se, jak vlivem institucí v surovinově závislých zemích na rozvoj, tak vztahem mezi nerostným bohatstvím a hrozbou konfliktu.

Podle Světové banky (2008) dvanáct nejvíce závislých zemí na vývozu surovin a šest nejvíce závislých zemí na vývozu ropy spadá do skupiny „vysoce zadlužených zemí“. Z tohoto tvrzení nám vyplývá silná korelace mezi surovinovým bohatstvím a špatným vládnutím, korupcí, špatnými životními podmínkami obyvatel²³ a v neposlední řadě autoritativními režimy. H. Mehlum, K. Moene a R. Torvik (2005) dodávají, že zákonodárci se v těchto zemích nesnaží přijmout přístupy, které by vedly k vyrovnanému hospodaření. Naopak, zákony jsou v těchto zemích tvořeny s velmi přímou strategickou vizí. Příkladem by mohla být Nigérie, která je sedmým největším producentem ropy. Od své nezávislosti vláda Nigérie přišla k 350 miliardám USD za prodej ropy, nicméně Nigérie je stále jednou z patnácti nejchudších zemí světa²⁴ (Weinthal a J. Luong, 2006).

²³ Chudoba, dětská úmrtnost, nerovné rozdělení příjmů ve společnosti.

²⁴ HDP Nigérie v roce 1970 bylo 1113 USD (PPP), v roce 2000 pak 1084 USD (PPP)

4.4.1 Vliv institucí na rozvoj a ekonomický růst z pohledu bohatství nerostných surovin

Jak již bylo zmiňováno v kapitole 2.2.1 (zabývající se vlivem nerostných surovin na ekonomický růst), uspořádání institucí má významný podíl na výši ekonomického růstu a existuje mnoho teorií zabývajících se rolí institucí v případě hojnosti nerostných surovin. Například Acemoglu, Johnson a Robinson ve své teorii: „Institucionálních rozdílů podle zemí kolonizovaných Evropany“ (2001) zdůrazňují rozdílné způsoby budování institucí v koloniích na základě vlastností jednotlivých kolonií. Podle této teorie, v koloniích bohatých na nerostné suroviny nebyly vytvořeny instituce podle evropské tradice, ale instituce dovolující nadměrnou exploataci nerostného bohatství (více Acemoglu, Johnson, Robinson, 2001).

Již zmiňovanou teorií, zabývající se rolí institucí, je také teorie prokletí přírodních surovin, kde se její zastánci dokonce rozdělují na tři proudy, z nichž každý proud zastává jiný názor na vliv institucí v případě surovinově závislých zemí.

První proud, zastoupený například P. Collierem, A. Hoeflerovou, nebo L. M. Rossem, vnímá závislost na nerostných surovinách jako zničující faktor pro demokratické instituce, protože výnosy ze surovin podle nich mají za následek špatné fungování demokracie. Toto tvrzení dokládá P. Collier (2007) na základě svého výzkumu, ze kterého vyplývá, že země, jejichž národní příjem je tvořen maximálně 8 % z rent (z nerostných surovin), mají rozvíjející se demokratické instituce. Pokud je podíl rent vyšší, dochází k postupnému úpadku demokratických institucí. Hlavním rozdílem je význam státních investic pro jednotlivé země. Zdá se totiž, že vlády v zemích závislých na surovinách se více věnují vítězství ve volbách, resp. snaze o zachování moci, než dlouhodobým investicím, které své výsledky přinesou až v delším období. Nicméně pro země, které oplývají přírodním bohatstvím, jsou zvláště investice velmi důležité, protože dokáží zisky z výnosů přeměnit na trvalý nárůst příjmů. Podstatná je samozřejmě kvalita investic a jejich návratnost, což u těchto států, jak se zdá, nebývá až tak důležité. Pokud se tyto země rozhodnou investovat, je to často do velkých infrastrukturálních projektů, které bývají spolufinancovány z půjčených peněz, což otvírá dveře pro korupci a překupnictví. Výsledkem je ztráta fiskální (rozpočtové) disciplíny, která přispívá k inflaci, vnější zadluženosti a rozvíjí korupční prostředí. Vlády, které jsou financovány převážně z rent z nerostných surovin na místo z daní, nemají takovou potřebu k naplnění veřejného blaha (lékařská péče, školství) a jsou ke svým občanům nezodpovědné. Velmi často dochází ke snížení daňového

zatížení, čímž je ještě více znemožněna participace lidu na vládě v zemi, nebo se naopak financují projekty, které dočasně zchladí demokratizační náladu občanů (Collier, 2002).

Druhý proud zastává poměrně podobný názor, ale liší se v nastavení státních institucí. Přítomnost hojnosti nerostných surovin nemusí podle nich znamenat pouze rozvrat, ale staví státní instituce před zkoušku odolnosti. Podle H. Mehluma, K. Moena a R. Torvika (2005) je velmi důležitým prvkem této teorie to, v jaké pozici se nachází *rent-seeking* a hlavně, jak jsou vůči němu nastaveny státní instituce. *Rent-seeking* ve všech formách může být pro rozvoj škodlivý, ale ne ve stejném stupni. Pokud jsou státní instituce nakloněné *rent-seekingu*, nevedou nerostné suroviny k ekonomickému růstu, ale k obohacování jednotlivců. Pokud jsou však instituce orientované na maximalizaci výnosů, pak je složité být „*rent-seeker*“. Právní řád, kvalitní byrokracie, nízká míra korupce ve vládě a nízké riziko vypovězení státní zakázky způsobí, že *rent-seeking* je možný jen v legitimní formě (H. Mehlum, K. Moene a R. Torvik, 2005). Autoři navíc zdůrazňují důležitost vzájemného doplňování výnosů s *rent-seekingem*. *Rent-seeking* je zde vnímán v podobě lobbingu, veřejné podpory a lukrativních zakázkách.

Poslední proud v čele s J. Sachsem a A. Warenem popírá na základě studie z roku 1995 (J. Sachs, A. Waren, 1995) jakékoliv propojení mezi kvalitou institucí a prokletím přírodních surovin. Autoři zastávají názor, že za prokletím přírodních zdrojů stojí především již zmiňovaná holandská nemoc, která pouze z minimální části může být spojena s kvalitou institucí.

4.4.1.1 Vliv demokracie a korupce na rozvoj v surovinově bohatých zemích

Země závislé na svém surovinovém bohatství nejsou podle Colliera (2007) democracemi v pravém slova smyslu, protože demokracie se opírá o dva důležité prvky, které se v těchto zemích ne vždy nachází. Za prvé, se jedná o politické soupeření, které umožňuje lidem, aby svobodně vybrali správné státní představitele. Za druhé, se jedná o podobu moci, která vítězům ve volbách ohraničuje způsob vykonávání státní moci tak, aby nedošlo k jejímu zneužívání.

Politické soupeření je velmi důležité, protože v nejlepším případě se kandidáti (politické strany) předhánjí v získávání svých voličů tím, že se jim snaží nabídnout lepší (rentabilnější) veřejné služby (infrastruktura, školství, zdravotnictví, bezpečnost,...) než

jejich konkurence. V extrémním případě pak dochází ke klientelismu a korupci, kdy se politici snaží pomocí veřejných financí uplácet své voliče. Tento postup se stává účinným v momentě, kdy se podaří jedné politické straně odkoupit většinu hlasů, například prostřednictvím uplacení názorových vůdců. Collier (2007) dále podotýká, že čím je stát etnicky různorodější (většina zemí surovinově bohatých je poměrně etnicky diferenciovaná), tím je funkčnost demokracie ve státě horší. V případě vítězství klientelismu dochází k odčerpávání dalších peněz, které slouží k pokračování podplácení. V případě, že existují dostatečné bariéry a opatření (způsob použití moci v předchozím odstavci) proti zpronevěře, tento systém se nevyplácí. Tyto bariéry, pojistky a opatření zamezují korupci. „*Ekonomové se obecně domnívají, že ze soupeření vycházejí vítězně ti nejschopnější. Je-li však někde přijatelné úplatkářství, vítězí ve volbách právě zkorumpovaní politici. A tak dospíváme k zákonu politické džungle: přežije ten nejtlustší.*“ (P. Collier, 2007: 63) Státy, ve kterých zvítězí klientelismus, mají navíc menší potřebu vybírat daň, tedy zapojovat veřejnost do dění ve státě, což jen dokazuje tvrzení, že renty z nerostných surovin nahloďávají demokratické instituce.

Collier společně s Anke Hoefflerovou (2005) ve svém výzkumu dále přišli na to, že demokracie zemím s nerostným bohatstvím „*funkčně nevyhovuje*“ (Collier, Hoeffler, 2005: 65), protože tam dochází k silnému politickému boji, jehož výsledkem je vytvoření politických brzd a „protiváh“. Existují samozřejmě země (například Norsko či USA), které díky nerostnému bohatství dosáhly ekonomického rozvoje. Převážně kvůli tomu, že nerostné suroviny zde byly objeveny později, než byly vybudovány politické brzdy a pojistky (navíc s růst hospodářství podporuje vznik těchto pojistek).

Co se týká samotné korupce, tak podle Ishami a kol. (2004) nerostné suroviny zvyšují korupci ve státě, převážně v případech, pokud se jedná o ropu nebo jiné energetické suroviny. Aslaksen a Torvik (2007) dodávají, že ropa zvyšuje korupci jak v demokratických, tak i v nedemokratických státech. Ostatní nerostné suroviny zvyšují korupci hlavně v nedemokratických státech. Výzkum S. Battachryya a R. Hodlera (2008) přichází s výsledkem, že korupce roste většinou u nedemokratických států, které za období od roku 1956 byly více jak ze 60 % období pod nadvládou nedemokratického režimu.

Ke korupci v zemích bohatých na nerostné suroviny přispívají i bohaté vyspělé země svými chováními. Jedním z mnoha příkladů mohou být „západní“ banky, které se nijak neštítí uložit na své účty zkorumpované peníze od hlavních představitelů zemí bohatých na nerostné suroviny (Collier, 2002). Navíc i pokud se prokáže, že byly

zpronevěřeny peníze lidu těchto zemí, není ochota bank dané peníze navrátit příliš velká²⁵.

Banky, ale nejsou jediným příkladem, kdy „západní“ země podporují korupci. Francouzská vláda a mnoho dalších (německá, japonská, kanadská) ještě donedávna počítaly s úplatky jako s daňově odpočitatelnou položkou. Podle P. Colliera (2007) se dá mluvit o tzv. vězňově dilematu, kdy na jednu stranu bychom rádi žili ve světě bez úplatků, ale pokud je úplatek nezbytný k získání zahraniční zakázky a my bychom jej odmítali dát, byli bychom v horší situaci než ti, kteří bez problémů daný systém akceptují²⁶. Od roku 1999 však členové OECD mají ve svých zákonech dodatek o zákazu podplácení zahraničních úředníků, nicméně jde jen o to, do jaké míry je daný zákon vymáhán a korupce pokračuje (neoficiálně).

Obecně mezi společnostmi, které úplatky nabízejí, převažují firmy ve stavebním a těžařském odvětví, přičemž firmy stavební jednoznačně vedou²⁷. Pokud se zaměříme na těžařské odvětví, existuje několik procesních částí, které ke korupci přímo vybízejí:

- 1) Proces udělování koncesí na těžbu nerostných surovin je podle P. Colliera (2002) nejvíce rizikovým procesem z pohledu korupce. Protože jsou koncese často udělovány za zavřenými dveřmi.
- 2) Dohoda o podmínkách smlouvy stanovuje, kdo nese jaká rizika. Běžnou praxí je, že cenové riziko nenese firma, ale stát, kde se nerostná surovina těží. Zvláště pak pro malé státy je to obrovský problém.
- 3) Netransparentnost příjmů. Občané nemají přehled o tom, kolik peněz platí nadnárodní společnosti státu za těžbu.
- 4) Netransparentnost veřejných výdajů. Stejně jako u příjmů občané nemohou kontrolovat, jak bylo s penězi z nerostů naloženo.

²⁵ Případ z roku 2004, kdy bylo prokázáno, že tehdejší prezident Rovnikové Guinei vlastní účet u Riggs Bank ve Washingtonu D.C. s velkým jměním.

²⁶ Spojené státy Americké zakázali podplácení zahraničních úředníků již v době vlády Jimmyho Cartera v roce 1977.

²⁷ Každý stavební projekt je unikát, který se v průběhu stavby mění a proto není možné na stavební projekt sepsat tzv. kompletní smlouvu. Tím pádem existuje mnoho možností k úplatkům.

4.4.2 Vliv nerostných surovin na rozvoj konfliktu

Neobnovitelné přírodní zdroje a převážně nerostné suroviny jsou v poslední době spojovány s konflikty více než kdy předtím. Existuje několik teorií o vlivu nerostných surovin na rozvoj konfliktu a konflikt samotný. Tato kapitole se věnuje souvislostem mezi konfliktem a přítomností nerostných surovin.

4.4.2.1 *Definice pojmů: konflikt o zdroje vs. konflikt o suroviny a občanská válka vs. vnitrostátní konflikt*

Pro správné pochopení je nutné si vymezit výše zmíněné pojmy. Konflikt o zdroje je obecně chápán jako boj o nedostatečné přírodní zdroje, které jsou nezbytné k životu. Například vysychající jezero Čad. Tato práce se podobným konfliktům přímo nevěnuje. Konflikt o suroviny je pak chápán, jako boj o hojně se vyskytující jinak vzácné nerosty (například diamanty, ropa, vzácné kovy apod.) a těmito konflikty se další text práce zabývá. Příkladem jsou konflikt ve východním Kongu (DRK), občanská válka v Sierra Leone apod. Toto rozdělení není striktní a sám Renner (2002) připouští, že může dojít k propojení obou typů konfliktů, jako tomu je například v Nigérii, kde tamní půdu znečistily svou činností zahraniční těžařské společnosti a připravily tak nigerijské obyvatelstvo o možnost obživy.

Definovat pojem občanská válka není tak úplně jednoduché, protože v odborné literatuře můžeme najít několik definic, které jsou poměrně odlišné. Například: občanská válka podle definice Elbadawi a Sambanise (2000) je ozbrojený konflikt, který si vyžádal více než 1000 obětí, ohrozil suverenitu státu, odehrává se v hranicích daného státu, který je současně účastníkem konfliktu. Další složkou konfliktu jsou rebelové, kteří jsou schopni vytvořit organizovanou protivládní opozici a skupiny, jež jsou po ukončení konfliktu ochotny sdílet prostor v jednom státním útvaru.

Jinou definici zastává Paul Collier s Anke Hoefflerovou (2002), kteří považují ozbrojený konflikt za občanskou válku, pokud dojde na obou stranách (jedna strana konfliktu musí být vždy vládní) k minimálně 5% ztrátám na životech.

Ať už jsou definice jakkoliv rozdílné, tyto typy vnitrostátních konfliktů v dnešní době převládají²⁸ a jejich společným rysem je právě přímý dopad na obyvatelstvo v podobě mučení, zabíjení mužů, znásilňování a zotročování žen, odvádění dětí

²⁸ V posledních 60ti letech postihla nějaká forma konfliktu více než 70% zemí (Collier, 2002)

a rekrutování dětských vojáků. Daná populace je zasažena válkou s dlouholetým přesahem.

4.4.2.2 *Konflikt o suroviny*

Souvislost mezi vleklými konflikty a nerostnými surovinami začali vědci spatřovat až v 90. letech. David Keen (1998) jako první upozornil na nový druh dynamiky v konfliktech, kdy podle něj není válka pouze pádem stávajícího systému, ale spíše způsobem, jak vytvořit alternativní cestu k profitu, moci a ochraně svých zájmů. Válčící strany zde usilují spíše o krátkodobý prospěch než o ukončení války. Pro tento termín se začalo používat názvu „válečná ekonomika“ (*war economy*). Jedná se zde o „způsob chování před vypuknutím a v průběhu konfliktu, jakým jednotliví aktéři vytváří a využívají své ekonomické zdroje v místech konfliktu k tomu, aby zajistili své fungování a naplňování svých ekonomických cílů“ (Douma, 2003: 20)

Paul Collier společně s Anke Hoefler (2002) přichází s tzv. „*greed based*“ modelem, kdy podle nich hnacím motorem konfliktu je příležitost k vlastnímu obohacení a získání kontroly nad územím, než motiv nenávisti. Collier rozlišuje tři příčiny, které zvyšují pravděpodobnost vypuknutí konfliktu:

- Nízké příjmy a pomalý ekonomický růst

Podle výzkumu Colliera a Hoefler platí, že zmenší-li se stávající příjem země na polovinu, zvyšuje se riziko propuknutí konfliktu. Pokud dojde k poklesu růstu ekonomiky o 3%, dochází k navýšení pravděpodobnosti propuknutí konfliktu o 3 %. Stát, jež prožívá průměrný 5% růst, je o 40 % lépe chráněn před vypuknutí konfliktu. Nejvíce ohroženy jsou státy s vysokou závislostí nezpracovaných surovin, které navíc čelí poklesu cen komodit na trhu.

- Velké množství mladých nezaměstnaných mužů

Nízké příjmy vytváří chudobu, která pak vede k beznaději, a mladí muži se nechávají verbovat do povstaleckých armád, které jim dávají alespoň malou naději na získání majetku.

- Vysoký podíl nerostných surovin na vývozu

Závislost na vývozu nerostných surovin zvyšuje riziko propuknutí války. Z výzkumu Colliera a Hoefler (2002) vyplývá statistická vzájemnost, která však není konstantní. Průměrný stát vyvážející nerostné suroviny s podílem okolo 10 % na HDP čelí zhruba 11% riziku vypuknutí občanské války. Toto riziko

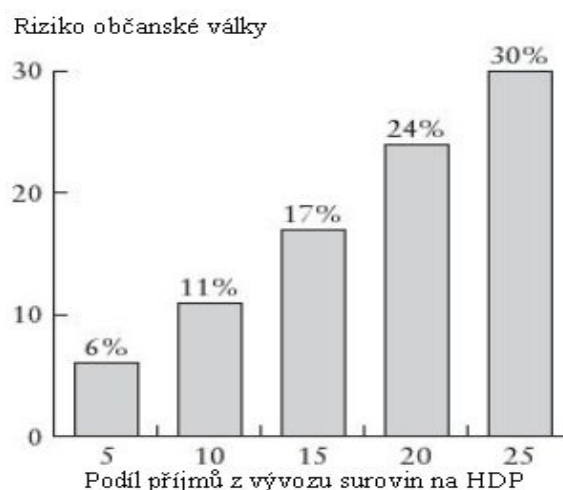
roste zhruba do podílu 26 % na HPD, pak dochází k poklesu, který autoři odůvodňují následovně: stát s podílem nad 26 % na HDP je si může dovolit kvalitnější obranu, nebo při tak velkém podílu může z vývozu profitovat jak stát, tak i jiná nestátní složka²⁹.

Naproti tomu P. Le Billion (2003) z univerzity Britská Kolumbie je zastáncem „*grievance based*”³⁰ modelu, na jehož základě vyvozuje následující příčiny konfliktu v souvislosti s nerostnými surovinami:

- Ztráta živobytí kvůli změně využití půdy, znečištění ovzduší, násilné vystěhování stejně jako úbytek pracovních příležitostí
- Omezený přístup k přírodním zdrojům, jako je voda a půda, kvůli znečištění, těžbě nebo velkým infrastrukturním projektům
- Změna v sociálním statutu, změna hodnot, vytvoření privilegovaných skupin s přístupem k omezeným zdrojům
- Migrace řízená surovinovým rozvojem s řízenou urbanizací, které přiláká ekonomické příležitosti a vede k tlaku mezi nově příchozími a původními obyvateli
- Zneužití bezpečnostních sil (násilné vystěhování, přehnané prosazování práva)

Podle Paula Colliera (2007) pak obecně platí, že podnětem pro vytvoření konfliktu je jeho cena, nebo-li pravděpodobnost vítězství.

Graf 3: Riziko občanské války na základě podílu vývozu surovin na HDP

Zdroj: V. Vaďura, 2009

²⁹ Joseph Kabila údajně při svém tažení Kongem sjednal jen díky satelitnímu telefonu obchody s nerosty v hodnotě okolo 500mil. USD

³⁰ *Grievance based* teorie říká, že hnacím motorem pro vznik konfliktu je nenávisť.

Přítomnost nerostných surovin má také vliv na délku konfliktu. Průměrný mezinárodní konflikt trvá 6 měsíců. Za to průměrná občanská válka trvá až 10x déle a stává se de facto normální situací v zemi³¹. Dochází také k vytvoření určitých skupin, které dokáží na válce značně profitovat a pro geurilové skupiny pak zvláště v době růstu cen nerostných surovin je mírový proces nemyslitelný.

Collierova studie (2002), jejíž výsledky jsou v této kapitole prezentovány, se však stala terčem značné kritiky. Převážně je Collierovi a Hoeffler vytýkáno jisté zobecnění každého konfliktu a nevystihnutí tím unikátních podmínek jednotlivých konfliktů. M. Rossem (2004) dále upozorňuje na křehkost tvrzení, že export primárních surovin má přímou souvislost s propuknutím vnitrostátního konfliktu. V neposlední řadě je Collierova vytýkáno opomíjení dalších faktorů konfliktu, jako je etnické rozdělení země, nebo existence předchozího konfliktu.

4.4.2.3 Nestátní ozbrojené skupiny a jejich financování

Phil Williams (2008) rozlišuje několik typů nestátních ozbrojených skupin, a to podle jejich cíle, působnosti, činnosti, struktury, zapojení v sociálním životě. Níže je uveden pouze výběr, který je blízký tématu této práce.

Warlords, neboli „váleční podnikatelé“, resp. váleční vůdci, se objevují nejčastěji v oblastech s nedostatečnou kontrolou státního aparátu, který jim není schopen v jejich činnosti zabránit. Charismatický „warlord“ má většinou vojenskou minulost. Tato skupina je zapojena do mezinárodních ekonomických toků prostřednictvím obchodu s přírodními surovinami a zbraněmi. Nezapojují se do sociálního života a zaměřují se pouze na akumulaci moci a bohatství v místním měřítku (Williams, 2008).

Milice jsou brány jako nelegitimní ozbrojená síla na území, kde stát není schopen uplatňovat svou nadvládu. Členové mají většinou vojenskou minulost. Charakteristická je pro ně převážně defenzivní činnost, ale může se změnit na ofenzivní. Taktéž jsou milice často zapojeny do ekonomických globálních toků prostřednictvím obchodu se surovinami a zbraněmi, vybíráním daní od obyvatel a poplatků za zboží

³¹ Občanská válka v Angole podle Colliera (2002) doslova kopírovala vývoj cen ropy a diamantů na světových trzích. V době, kdy cena diamantů byla vysoká a cena ropy se držela nízko, vyvíjela UNITA na vládu vojenský nátlak. Když došlo ke změně cen a zneprístupnění angolských diamantů na trh, byla to zkáza pro UNITA

plynoucí přes území jejich působnosti. Milice se snaží získat dobré jméno mezi obyvateli stejného etnika, nebo definované skupiny.

Paramilitární jednotky vznikají většinou ve spolupráci s vládou, k udržení kontroly nad územím, které vláda není schopná spravovat. Členové mají vojenskou minulost, často jsou to žoldáci. Vlády jen těžko tyto organizace kontrolují, z čehož plyne nelegální příjem ze spravované oblasti a často i zapojení do zločinu proti lidskosti apod.

Povstalecké skupiny jsou organizovaný ozbrojený boj proti vládě s cílem sesazení vlády a uchopení moci. Ke svému financování využívají zdroje ve svém okolí. Ačkoliv chovají vysoké ideály, často k nátlaku na vládu používají násilí.

Financování zbrojených skupin se podle Colliera a Hoeffler (2002), Fearona (2004) je možné rozdělit do tří kategorií:

- obsazení a kontrola přírodních zdrojů a dopravních cest
- dotace od emigrantů a diaspor
- podpora ze třetí strany (nejčastěji okolní, spřátelený stát)

Ozbrojený konflikt pak lze vnímat jako tržní mechanismus s určitými pravidly, kde jednotlivý účastníci bohatnou nebo chudnou. Z pohledu obsazení a kontroly přírodních zdrojů a dopravních cest se rebelům nabízí několik možností, jak zpeněžit tuto výhodu. Podle Keena (1998) zde lze najít až sedm možností, jak toho dosáhnout: prosté plnění³², úplná kontrola trhu, vykořisťování dělníků, vylidňování oblastí, zneužití humanitární pomoci a vyvolání potřeby navýšení vojenského aparátu. Jinou variantou je pak uzavření smlouvy obvykle se sousedním státem, nebo nadnárodní společností, které touží po nerostných surovinách dané země. Tyto smlouvy vznikají tajně a slouží k poskytnutí dostatečných prostředků rebelům na boj s armádou daného státu a obsazování území s poptávanými surovinami³³. M. Humphreys (2005) pak rozděluje na základě „*greed based*“ teorie toto chování do dvou skupin: konflikt je výsledkem touhy zbohatnutí samotných bojovníků, nebo za rozpoutáním konfliktu stojí třetí strana, která se konfliktu přímo neúčastní, ale má z něj profit.

Dotace od emigrantů a diaspor jsou nejhůře prokazatelná možnost, většina výše zmíněných autorů se ve svých výzkumech snažila prokázat míru této podpory, žádný

³² Nahrazuje plat, jedná se o lup rebelů.

³³ Podle Colliera (2000) podobné smlouvy využil i bývalý prezident Konga (Brazzaville) Denis Sassou-Nguesso, když bylo jeho obsazování státních ropných nalezišť financováno francouzskou ropnou společností Elf-Aquitaine.

z výzkumů však nedospěl k přesvědčivému závěru. Přitom se většina vědců shoduje, že tento druh podpory má danou váhu, plně však závisí na chování jednotlivých etnik a národů a jejich vztahu s mateřskou zemí.

Podpora konfliktu třetí stranou byla typická v době studené války pro celou řadu konfliktů v subsaharské Africe, kdy se USA a SSSR snažily rozšiřovat sféry vlivu. Podobně tomu bylo i v poslední občanské válce v Kongu (Kinshasa), kdy na straně Laurenta Kabily byl zimbabwský diktátor Mugabe a za povstalci stála Uganda, Rwanda a Burundi.

4.4.2.4 Nerostné suroviny a druhy ozbrojeného konfliktu

Podle P. Le Billona (2003) charakteristika nerostných surovin (formace, nebo jejich vzdálenost od centra moci) hraje důležitou roli při určování druhu ozbrojeného konfliktu (viz tabulka č. 9). Na základě těchto charakteristik lze specifikovat druh konfliktu, který se na daném území odehrává. Jedná-li se o suroviny lokalizované, neboli nacházející se dohromady na nějakém území, dochází nejčastěji k rebelii s cílem odtržení daného území, nebo ke státnímu převratu. Pokud jsou suroviny rozptýlené po území státu, nastává období „warlordů“ nebo dochází k venkovským rebeliím.

Významnou roli pak hraje i vzdálenost od centra moci, tedy od hlavního města, kdy nerostné suroviny nacházející se dále od centra moci vedou nejčastěji k warlordismu, nebo oddělení dané oblasti z důvodu nedostatečné kontroly státem, což dává dané ozbrojené skupině možnost kontroly a ekonomického využití daného území. Toto rozdělení podporuje i tvrzení D. Keena (1998), že ekonomicky motivované násilí je velmi pravděpodobné v oblastech, kde se nacházejí nerostné suroviny nebo přírodní zdroje, které jsou jednoduše zpeněžitelné, za využití minimálních technologií a know-how.

Tabulka 9: Vztah nerostných surovin a druhu konfliktu

Charakteristika surovin	Bodové	Rozptýlené
Blízké	Státní převrat	Venkovské rebélie
	Alžírsko (plyn)	Salvador (káva)
	Kongo-Brazzaville (ropa)	Guatemala (káva)
	Kolumbie (ropa)	Mexiko (orná půda)
	Irák/Kuvajt (ropa)	Sengal - Maurtánie (-II-)
Vzdálené	Oddělení / Osamostatnění	Warlordismus
	Angola-Cabinda (ropa)	Afghánistán (drahokamy, dřevo)
	Čečensko (ropa)	Angola (diamanty)
	Indonésie-Aceh/V. Timor/Z. Papua	Kambodža (drahokamy, dřevo)
	(ropa, měď, zlato)	Kongo-Kinshasa
	Maroko/Západní Sahara	(diamanty, zlato, coltan)
	(fosfáty)	Libérie (diamanty, dřevo)
	Nigérie-Biafra (ropa)	Sierra Leone (diamanty)
	Súdán (ropa)	

Zdroj: Le Bilon , 2003

4.5 Vliv nerostných surovin v oblasti sociální a environmentální

Přítomnost nerostných surovin neovlivňuje pouze výši ekonomického růstu, ale také se promítá do každodenního života mnoha lidí, kteří žijí poblíž nebo do těchto míst přicházejí za prací. Stejně tak ovlivňují životní podmínky pro mnoho druhů fauny a flóry.

4.5.1 Chudoba a surovinově bohaté státy

Z předešlé kapitoly vyplývá, že nerostné suroviny mají pozitivní vliv na ekonomický růst jako takový (zejména ale jen statisticky). Jejich výsledný negativní dopad je pak připisován špatně fungujícím státním institucím, korupci a autoritářským režimům. Jaký je ale vztah nerostných surovin a chudoby, je otázkou jinou.

M. Ross (2003) ve své studii o vlivu nerostných surovin rozdělil státy podle druhu závislosti na různých přírodních surovinách (závislost na vývozu ropy, ostatních nepalivových surovin, závislost na vývozu potravin, závislost na vývozu nepotravinových zemědělských surovin). Míru závislosti ekonomiky daných zemí pak porovnával s mírou závislosti na vývozu nerostných surovin, očekávanou délkou života a s indexem lidského rozvoje (HDI). Výsledky této studie říkají, že země závislé

na vývozu surovin mají společnou vysokou míru dětské úmrtnosti a nízkou míru očekávané délky života. Země závislé na vývozu ropy pak nízkou míru očekávané délky života a střední míru dětské úmrtnosti. T. Gylfason (2001) navíc ve své práci zmiňuje i spojitost mezi těmito zeměmi a nízkou mírou výdajů do školství. Naopak u zemí závislých na vývozu potravin a nepotravinového zemědělského zboží není tato spojitost prokázána (M. Ross, 2003).

Výsledky Rossovy studie potvrzuje také Sinha a Lipton (1999), kteří vnímají chudou část obyvatelstva jako nejvíce zranitelnou na výkyvy cen nerostných surovin na světových trzích, kdy s každým dalším propadem cen se zhoršuje i životní úroveň těchto obyvatel. M. Ross (2003) vidí ekonomický růst důležitý pro eliminaci chudoby, nicméně, vývoz ropy a jiných nepalivových nerostných surovin často nevede k ekonomickému růstu, který by snižoval chudobu obyvatel.

4.5.2 Těžba a její vliv na komunity v její blízkosti

Těžba nerostných surovin může přinést nový impuls ekonomickému rozvoji komunit sídlících v blízkosti naleziště a tím přispět k snížení chudoby v dané oblasti, které často leží v odlehlých oblastech. Důležitou roli zde hraje síla samosprávy, která dokáže tento impulz využít ve prospěch komunity. Z praxe víme, že těžbařské projekty s sebou nesou řadu sociálních, ekonomických a environmentálních výhod i nevýhod, které nesprávným řízením a přístupem mohou vést k napětí ve společnosti a vyvrcholit konfliktem. Pro společnosti zapojené do těžby nerostných surovin je důležitá spolupráce s místním obyvatelstvem a snaha předejít těmto negativním vlivům.

Pokud jde o ekonomické vlivy, otevření nových dolů přináší nová pracovní místa, ať už přímá, nebo v tzv. podpůrných odvětvích. Příkladem je Grasberg, zlatý a měděný důl na Papui Nové Guineji³⁴, který přímo zaměstnává na 14 000 lidí a dalších 75 000 pracuje v podpůrných odvětvích (MMSD, 2010). Toto prostředí je ideální pro růst malých a středních firem. Rozvoj těžby může pozitivně ovlivnit rozvoj infrastruktury v dané oblasti a tedy i dostupnost potenciálně odlehlé oblasti a její propojení s dalšími ekonomickými centry v zemi, a může mít pozitivní vliv na hospodářskou stabilitu oblasti i v době, kdy těžbařský projekt bude ukončen (pokud v průběhu těžby dojde k ekonomické diverzifikaci činností v oblasti).

³⁴ Z důvodů nedostatku ověřených příkladů ze subsaharské Afriky je použito pro lepší představu příkladu z jiné části světa.

Sociální vlivy jsou často spjaté s ekonomickými a ovlivňují se navzájem. S přílivem pracovních pozic může dojít k nerovnoměrné distribuci příjmů a tedy i k napětí mezi obyvateli, popř. až k rozvoji konfliktu mezi nimi. Často při otvírání velkých dolů dochází k přemístění obyvatel, lidé tak přicházejí o své domovy a jsou nuceni se přestěhovat do nově vybudovaných lokalit, které nemusejí být adekvátní podmínkám předchozí lokality. Výsledkem může být rozpad daných společností, hlavně pak jedná-li se o původní obyvatele, pro které je kulturním i duchovním základem života propojenost s přírodním prostředím, ve které žili.

Jedním z největších vlivů těžby je migrace. Lidé přicházejí do míst těžby s vidinou práce a lepšího života. Například populace v oblasti dolu Grasberg se v roce 1973 pohybovala okolo tisíce obyvatel. Ke konci roku 1999 pak tato populace vzrostla na 110 000 (MMSD, 2002). Dále dochází k velkým nárokům na půdu a vodu, což se projevuje rostoucí cenou těchto komodit, vysokým znečištěním a problémy s odpady. Roste i poptávka po základních službách, jako je školství a zdravotnictví.

S růstem příjmu dochází i ke zlepšení zdravotní situace lidí díky dostupnosti zdravotní péče, nicméně dochází také k negativnímu vlivu v podobě nových nemocí, jako je HIV/AIDS, malárie, chřipka, které jsou do oblasti přineseny společně s přílivem nových obyvatel. Dále je pak sledován nárůst alkoholizmu, hráčské závislosti, prostituce a kriminality. Důvodem je mužská dominance v těchto oblastech. V jižní Africe se snaží těmto nežádoucím vlivům předejít budováním rodinných ubytoven, kde se s horníky stěhují i jejich rodiny (MMSD, 2010).

Environmentální vlivy a impakty těžby patří mezi nejzávažnější, neboť největší dopad má těžba (bezesporu) na přírodu. Odpad z těžby, hluk, kácení lesů a ničení původní podoby životního prostředí, stejně tak zvýšení lidské aktivity, vedou ke ztrátě biodiverzity, rostlin a živočichů. Znečištění vod, ovzduší a půdy pak dále ohrožuje lidi i několik let po ukončení těžby v podobě dýchacích a jiných nemocí.

Spolupráce mezi vládou, místní samosprávou, NNO a těžařskými společnostmi je velmi důležitá pro rozvoj místních komunit. Těžařské společnosti se mohou podílet na rozvoji infrastruktury a podporovat komunitní projekty nad rámec daných smluv a dohod. Pokud komunita vidí pozitivní výsledky plynoucí ze spolupráce s těžařskou společností, snaží se tuto spolupráci podporovat, což vede ke snížení rizik a lepším výsledkům těžební společnosti (ICMM, 2012). Cílem podporovaných projektů ze strany těžařských společností by měl být rozvoj ekonomické samostatnosti dané komunity na těžebním sektoru. K naplnění tohoto cíle by měl přispívat také stát prostřednictvím

financí plynoucích z rent z nerostných surovin od zahraničních společností. Vše však záleží na rozvojových plánech a strategiích jednotlivých států, a proto se často stává, že tyto příjmy plynou na podporu jiných oblastí.

4.5.2.1 Gender a těžba nerostných surovin

V těžařských oblastech velkého měřítka jsou ženy stále převážně pasivními příjemci výhod plynoucích z tohoto průmyslu, ačkoliv je všeobecně znám pozitivní vliv žen na redukci chudoby, pokud se jim naskytne možnost aktivně se podílet na těchto výhodách³⁵. Informace o ženách pracujících v dolech velkého měřítka chybí. Důvodem může být i legislativa, která ženám zakazuje práci v podzemí z bezpečnostních důvodů, nicméně v poslední době se toto téma dostává do popředí. Například ve státech SADC vznikla ženská asociace *Women in Mining Trust*, která lobuje za podporu žen v tomto odvětví, vytváří výcvikové programy apod.

Jinou kapitolou je těžba artisanální a malého měřítka, která v dnešní době podle Světové banky zaměstnává 13 až 20 milionů lidí v padesáti rozvojových zemích (2009). Ženy se na ní podílejí zhruba 30 %. V Latinské Americe mezi 10 až 30 %, Asie 10 až 50 % (Laos, Nepál) a v Africe mezi 30 až 60 % (Světová banka, 2012). Role žen v artisanální těžbě je velmi heterogenní, od těžké práce (zpracování horniny, rýžování, drcení), nebezpečné při amalgamačním získávání zlata až po zajištění jídla, základních potřeb (vaření, obchod) a prostituci. V některých místech jsou ženy dokonce správci dolu, nákupčí a prodejci. Mimo to se ženy starají o chod domácností.

Ačkoliv je zapojení žen v artisanální těžbě významné, muži jsou stále více ceněni. Například v Ghaně v neformálním dole Tarkwa si ženy nosící vodu, horninu a štěrk vydělají o 60 % méně než muži, kteří se podílejí na kopání. Jiným příkladem je praktika v mnoha dolech, kdy je práce ženy připočítána k mužově výplatě (Světová banka, 2012). Tato genderová nespravedlnost pramení ze socio-kulturních kořenů, které ženám předurčují jiné role v rámci domácnosti a komunity (J. Hinton, M. Viega a Ch. Beinhoff, 2003) Tyto role pak mohou mít další sociální, ekonomické a environmentální důsledky, negativní nejenom pro ženy, ale posléze i pro danou společnost³⁶.

³⁵ Pokud ženy dostanou možnost zaměstnání, pak velkou část příjmů vynaloží za zdraví a blahobyt rodiny (International Monetary Found, 2007)

Artisanální těžba s sebou přináší velké množství pracovních příležitostí a pokud bude ženám dopřána vyšší rovnocennost, může se to projevit především na zlepšení zdraví a celkovém ekonomickém rozvoji dané společnosti/komunity (J. Hinton, M. Viega a Ch. Beinhoff, 2003).

4.5.3 Vliv těžby nerostných surovin na přírodní prostředí

Jak již bylo napsáno výše, těžba nerostných surovin má velmi negativní dopad na přírodní prostředí a tím i na zdravotní stav obyvatel nejen v okolí těžby, ale i na velké vzdálenosti. Tyto dopady jsou často nezvratitelné a ohrožují životní prostředí mnoho let po ukončení těžby.

Nejvíce jsou těžbou nerostných surovin ovlivněny vodní zdroje. Zvláště nebezpečná je chemická těžba rud, kdy se například zlato, stříbro, měď a molybden získává tzv. loužením hornin, ve kterých se vyskytuje. V rozvojových zemích se k získávání zlata stále používá rtuť, která zlato rozpustí a vytvoří z něj tzv. amalgám, tedy roztok rtuti a zlata. Zlato se v tomto roztoku spojí a po vymačkání rtuti pomocí jelenice zůstává už jen hrudka čistého zlata. Tento proces se nazývá amalgamizace a je ve většině rozvinutých zemí zakázán, jak kvůli nebezpečí kontaminace vody zbytkovou rtutí, tak i kvůli zdravotním rizikům, které plynou z neodborného zacházení (J. Hinton, M. Viega a Ch. Beinhoff, 2003).

Dalším zdrojem znečištění jsou odkalištní nádrže, které obsahují velké množství rtuti, arsenu, kyanidu a jiných těžkých kovů, vytěžené hlušiny a odčerpávané vody z povrchových nebo podpovrchových dolů. Takto kontaminované vodní zdroje jsou prudce jedovaté i dlouho po ukončení těžby. Příkladem může být nehoda z roku 1996, kdy v dole *Marcopper* na Filipínách prasklo těsnění důlní drenáže a zhruba 4 miliony tun důlní hlušiny se dostaly do řeky Boac. Tato nehoda negativně ovlivnila na 20 000 lidí, pro které byla tato řeka zdrojem obživy. Asi po měsíci OSN prohlásila řeku a její břehy za definitivně mrtvé (MMSD, 2012).

Na znečištění ovzduší se nejvíce podílejí: prach s obsahem těžkých kovů, který může způsobit dýchací komplikace, oxid uhelnatý, uhličitý, siřičitý, oxidy dusíku, arsen a jiné. Tyto látky se do ovzduší dostávají nejčastěji v místech na zpracování vytěžených surovin. Nejviditelněji je ovlivněno přírodní prostředí kolem těžby, dochází k odstranění ornice i s vegetací, vysídlení velkých živočichů či k nárůstu hluku. Tento zásah často vede k úbytku životního prostoru pro ohrožené druhy zvířat, ale také rostlin.

V rozvinutých a některých rozvojových zemích se snaží těmto negativním dopadům předejít, nebo je co nejvíce zmírnit pomocí tzv. EIA (*environmental impact assessment*), tedy studií o vlivu dané stavby na životní prostředí. Výsledek studie vyhodnocuje, za jakých okolností je stavba proveditelná (MMSD, 2012). Tento proces je zakotven v zákonech daných zemí, ale dodržování je právě u rozvojových zemí problematické. Zahraniční měna má v rozvojových zemích častěji větší cenu než samotné životní prostředí. Navíc artisanální těžba je ve většině případů nelegální a tudíž dodržování jakýchkoliv zákonů je nepravděpodobné.

4.6 Management surovin jako řešení

Pojem management přírodních zdrojů není nový. Již Májové si byli vědomi důležitosti nerostných surovin pro přežití tehdejších a budoucích generací. Řízeným využíváním nerostných surovin se jejich říše stala jednou z nejvyspělejších. Dnes role managementu nerostných surovin opět roste jak na národní, tak i mezinárodní úrovni. Důvodem je stále více rostoucí poptávka po nerostných surovinách v zemích jako je Čína, Indie, Brazílie a Rusko, rostoucí ceny nerostných surovin, nárůst surovinově orientovaných konfliktů, degradace půdy a klimatické změny. To vše vede k zájmu o ustanovení managementu globálních přírodních surovin na úrovni mezinárodních organizací, které se snaží o implementaci těchto praktik na národní úrovni, jako například *International Panel for Sustainable Resource Management* pod *United Nation Environmental Program* (UNEP) nebo *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC).

Jak správně nastavit řízení nerostných surovin, aby vedlo k rozvoji a tedy i k řešení krize zemí bohatých na nerostné suroviny?

4.6.1 Stát jako příjemce rent z nerostných surovin

Nejčastěji objevovaným řešením v literatuře (například Bleischwitz a Bringezu, 2008; Stevens, 2003; Weinthal a Luong, 2006; a další) je snaha udělat ze státu lepšího „správce“ příjmů plynoucích z produkce nerostných surovin. Řešením je podpora fiskální a měnové politiky. Vláda by měla akumulovat neočekávané prostředky plynoucí z produkce nerostných surovin v době boomu a také by se měla snažit, aby její

výdaje nevedly k půjčování dalších prostředků. Podle Bleischwitze a Bringezua (2008) by pak vláda v období propadu cen nerostných surovin měla toto období přečkat z naspořených příjmů z doby boomu. Důležité je vyhnout se v této době velkým půjčkám, které země není schopná splácet. Zahraniční příjmy by měly být využity také k řízení kurzové politiky tak, aby nedošlo k příliš velkému růstu domácí měny (Weinthal a Luong, 2006). Tento přístup vede k vyrovnaní a stabilitě rozpočtu, jehož hlavní příjmy jsou z prodeje nerostných surovin a brání ke vzniku tzv. *Dutch Disease*.

Druhým krokem je ekonomická diversifikace, tedy investování státu do jiných exportních odvětví tak, aby nedošlo k jejich úpadku a tím vzniku závislosti státu na vývozu pouze nerostných surovin. Zranitelnost státu v době úpadku cen nerostných surovin je pak nižší (Ross, 2001). Tento krok je napojen na krok předešlý a tedy velmi závislý na síle státních institucí a rozhodovací síle. Mnoho států se snažilo o tento krok, ale jejich úsilí ztroskotalo právě na neschopnosti státních institucí, netransparentnosti, *rent-seeking* a korupci (Stevens, 2003).

Stabilizační fond nerostných surovin je často rozdělen na stabilizační a spořicí. Stabilizační část slouží k vyrovnaní propadu příjmů z exportu, zatímco spořicí má sloužit pro budoucí generace. Popularita těchto fondů roste a můžeme se s nimi setkat jak v rozvojových zemích, tak i rozvinutých³⁷. Problémem zůstává jejich transparentnost a přístup (Weinthal a Luong, 2006). Důležitá je síla státu, nezávislost soudů a řádné účetnictví těchto fondů. Není proto divu, že jsou tyto fondy často soustředěny do zemí jako USA, Kanada nebo Norsko, tedy zemí s vyspělou demokracií (Bleischwitz a Bringezu, 2008).

Pokud jde o problematiku transparentnosti, odpovědnosti a zapojení veřejnosti, podle Haufler (2010) transparentnost plateb těžařských společností vládám daných zemí, stejně jako zveřejnění hospodaření státu s těmito penězi,lepší management přírodních surovin, sníží korupci a zmírní riziko vzniku konfliktu. Mezi nejznámější iniciativy patří: „Published what you pay“³⁸ (PWYP) a The Extractive Industries

³⁷ Například: Alaska Permanent Fund, Venezuelas's Stabilization Investment Fund nebo State Petroleum Fund v Norsku.

³⁸ PWYP je mezinárodní koalice NNO volající po povinném zveřejňování plateb těžařských společností a vládních příjmů, která byla založena v roce 2002. Dnes je v koalici na 350 občanských organizací z více než 70 zemí světa. Cílem je vytvoření mezinárodních standardů v oblasti zveřejňování plateb a příjmů mezinárodních společností a států v oblasti nerostných surovin. Výsledkem práce zprávy „Publish what you pay a Publish what you earned“, dále koalice slouží jako tzv. hlídací pes v této oblasti (Haufler, 2010).

Transparency Initiative³⁹ (EITI) (Haufler, 2010). Podle Weinthal a Luong (2006) k transparentnosti však nestačí pouze tlak ze strany mezinárodních finančních organizací, vlád a mezinárodní NNO, ale nejdůležitějšími aspekty jsou:

- 1) institucionální podpora místních občanských společností (svoboda slova a shromažďování)
- 2) soudně vymahatelná zodpovědnost za konání úředníků, jak ze strany lokálních NNO, tak ze strany mezinárodních organizací
- 3) všichni aktéři (převážně pak státní úředníci) musí mít zájem na transparentnosti a boji s korupcí.

4.6.2 Collierova charta pro výnosy z nerostných surovin

Paul Collier navrhuje ve své knize Miliarda nejchudších (2002) vytvoření mezinárodních standardů pro rozvojové země vyvážející nerostné suroviny. Svou teorií staví na úspěšnosti mezinárodních norem a standardů, které byly přijaty za posledních padesát let, a říká, že ačkoliv jsou tyto mezinárodní standardy dobrovolné, většina zemí je dodržuje. Pět norem obsažených v navrhované chartě má sloužit jako páteř pro management nerostných surovin jednotlivých států, jako standardy chování mezinárodních společností k daným státům a jako normy, na jejichž dodržování dohlíží občanská společnost.

První norma by měla stanovit podmínky efektivního procesu udělování koncesí, protože udělování koncesí na těžbu se často koná za zavřenými dveřmi bez vyhlášené hospodářské soutěže. Vítězem pak bývá společnost, které byla koncese udělena a úředníci, kteří koncesi udělovali, nikoli stát potažmo obyvatelé. Obecně podle M. McMillanové z knihy P. Colliera (The Bottom of Billion, 2002) platí, že čím je vláda v dané zemi horší, tím jsou výnosy zahraniční společnosti vyšší.

Druhá norma by se měla zabývat podmínkami stanovenými ve smlouvách na těžbu nerostných surovin. Jak již bylo zmíněno v kapitole 2.4.1.1. cenové riziko často nese stát. Collier navrhuje, aby riziko bylo rozděleno mezi stát a společnost a společnost zaručila státu těžbu určitého množství dané suroviny za cenu vypočítanou

³⁹ EITI je mezinárodní vícestrannou (těžařské společnosti, vlády a občanské organizace) iniciativou bojující za transparentnost příjmů a plateb v těžařském průmyslu. Z počátku jako jednostranné politické úsilí pod vedením Tonyho Blaira. Dnes je v iniciativě zapojených na 36 států. Jejich účast je dobrovolná, ale plynou z ní podmínky zveřejňovat příjmy státu a platby těžařských společností na základě stanovených pravidel. Této iniciativě je vyčítán benevolentnější přístup k dodržování daných podmínek (M. Oranje a H. Parham, 2009).

z průměru několika posledních let. Výsledkem by byla stabilizace části výnosů z nerostných surovin.

Třetí norma by měla řešit transparentnost vyplácení všech příjmů. Tato norma již jako mezinárodní standard částečně platí v podobě EITI (Iniciativa za transparentnost v těžebním odvětví), kterou přijala řada států západní Afriky spolu s Nigérií a Kongem (Kinshasa). Jen je důležité zde stanovit zprostředkovatele, který by byl schopný poskládat data od různých společností do srozumitelné podoby. Collier navrhuje díky nestrannosti a odborným znalostem IMF (International Monetary Found).

Čtvrtá norma by se pak měla zabývat zprůhledněním státních výdajů, protože účelné vynaložení výdajů je nezbytnou podmínkou k rozvoji těchto zemí. Cílem tedy je vytvoření minimálních standardů transparentnosti státních výdajů.

Poslední pátá norma by měla vést k vytvoření pravidel k vyrovnání toků veřejných výdajů v odpovědi na příjmové šoky. Collier vidí řešení v základních pravidlech, které by státy navedly, jak se vyrovnat s volatilitou cen nerostných surovin na světových trzích.

Čím více států se zaváže k plnění mezinárodních standardů, tím větší sílu dokáže vyvinout na státy, které tak neučinily. Navíc v každém státě se jednou za čas objeví reformátoři, kteří přijmou určité standardy, které je pak politicky složité odvolávat (Collier, 2002).

4.6.3 Jiný pohled na roli státu v přerozdělování příjmů z těžby surovin

Výše navrhovaná řešení mají jeden hlavní společný znak, a to stát jako hlavního příjemce příjmů z nerostných surovin. A to se právě zdá být překážkou rozvoje. Nicméně v poslední době se začínají objevovat nové možnosti řešení, které staví na předpokladu, že stát není hlavním příjemcem rent z nerostných surovin. Sala-i-Martin a Subramanian (2003) vidí v přímé distribuci výnosů z nerostného bohatství cestu, jak se vyhnout holandské nemoci, ale také řešení problému slabých institucí, korupce a netransparentnosti. Segal (2011) dodává, že pozitivem přímé distribuce mimo jiné je velký vliv na eliminaci chudoby. Tento vliv je podle jeho studie (2011) větší než samotný ekonomický růst.

Můžeme najít několik příkladů přímé distribuce výnosů z nerostných surovin. Jako například velmi pozitivně hodnocené *conditional cash transfers* (podmíněné přímé

transfery) převážně v Latinské Americe⁴⁰. Podmínkou pro obdržení těchto peněz obyvateli je splnění určitých podmínek, jako například posílání dětí do školy, nebo dodržování určitých zdravotních kritérií (Kakwani a spol., 2005). Z hodnocení těchto transferů vyplývá jejich pozitivní vliv na zlepšení zdraví a výživy u dětí z rodin, které jsou v daném programu zapojené. Dále pak se můžeme v řadě zemí setkat s tzv. nepřímými transfery v podobě daňových úlev, které jsou velmi typické pro ropné státy⁴¹. V poslední řadě, hlavně v rozvinutých státech, jsou časté nepodmíněné přímé transfery (*unconditional cash transfers*) v podobě sociálních dávek, přídavků na dítě a důchodů. A právě tento druh nepodmíněných přímých transferů má mít podle Segala (2011) okamžitý vliv na redukci chudoby obyvatelstva a tedy se zdá být řešením pro surovinově závislé rozvojové země, zároveň ale dodává, že tyto příjmy nejsou nezdaněné a tudíž neřeší problematiku slabých a zkorumpovaných institucí. Podobný názor sdílí i Sala-i-Martin a Subramanian (2003), kteří navíc vysvětlují důležitost zdanění těchto přímých transferů, když říkají, že příjmy z nerostných surovin by měly být přímo rozděleny mezi obyvatele. Stát by se tak ocitl bez příjmů a tento jev by byl velkým impulzem k rozvoji fiskálních ekonomik a tedy i silných institucí. Stejně tak by motivoval obyvatele, aby nutili stát k odpovědnému hospodaření s jejich daněmi. Weinthal a Luong (2006) dodávají, že právě tato verze je bezesporu velmi zajímavou hlavně pro obyvatel států jako je Nigérie, Demokratická republika Kongo a jiné, kde stát drží příjmy z nerostných surovin daleko od jejich obyvatel.

Segal (2011), Sala-i-Martin a Subramanian (2003) i Sandbu (2006) upozorňují také na úskalí, která sebou implementace přímých transferů může nést. Například komu budou peníze vypláceny, jestli všem obyvatelům, tedy i dětem, což by mohlo vést ke zvýšení porodnosti, nebo jen obyvatelům starším 18 let. Jak budou peníze vypláceny, zda každý občan bude mít vlastní účet, na který mu budou peníze přicházet, nebo jinou formou. Přičemž zde vzniká další otázka identifikace obyvatel, která je rozvojových zemích nízkých příjmů prakticky minimální. V neposlední řadě, jak bude daná suma zdaněná. Mezi jednotlivými zastánci však panuje shoda, že přijetí přímých transferů může mimo jiné vést taky k podpoře decentralizace, rozvoji služeb a také by mělo

⁴⁰ Například: *Familias en Acción* v Kolumbii (podpora chudých rodin, pokud posílají děti do školy, dodržují určitá zdravotní kritéria), *Mi Familia Progressa* v Guatemale (podpora rodin žijících v extrémní chudobě, nebo matek žijících v rurálních oblastech) nebo *Bolsa Familia* v Brazílii.

⁴¹ Například provincie Alberta je hlavním producentem ropy v Kanadě a jako nepřímý transfer z příjmů z ropy poskytuje 5% daň z přidané hodnoty a bezplatnou základní zdravotní péči pro obyvatele této provincie.

přimět více lidí k povinnosti platit daně, kdy jen zaregistrovaní obyvatelé by byli schopni se podílet na přímých transferech.

Nejbližší model, který pro surovinově bohaté země subsaharské Afriky navrhuje Segal (2011) je podobný modelu, který funguje na Aljašce, kde stát posílá každoročně obyvatelům výnosy z investiční části surovinového fondu (Alaska Permanent Fund). Ročně se suma na obyvatele pohybuje v rozmezí mezi 600 – 1500 USD a na základě ukazatele míry chudoby USA v roce 2007 má Aljaška spolu s Havají druhou nejnižší míru chudoby (Segal, 2011).

Weinthal a Luong (2006) však poukazují na negativní vlivy, kdy je rozpočet Aljašky stále tvořen převážně příjmy z nerostných surovin, což nevede k rozvoji daňového systému, a tedy velmi připomíná fungování rentiérských států.

E. Weinthal a J. Luong (2006) přicházejí s návrhem, který by více přispěl k řešení slabých institucí, korupce a netransparentnosti. Toto řešení se jmenuje *private domestic ownership*. Většina firem v těžebním sektoru v zemích závislých na surovinách je stále ve státním nebo polostátním vlastnictvím. Tento vztah tak podle Weinthal a Luong (2006) naopak podporuje slabé instituce a korupci. K budování silných institucí je za potřebí konfrontace mezi soukromým sektorem a státem, jen tak se stanoví pravidla hry mezi těmito aktéry. Pokud těžbu nerostných surovin budou mít v rukou domácí soukromé firmy, pak stát bude muset vybudovat takové instituce, které budou schopny monitorovat těžbu a příjmy těchto společností, stejně jako regulovat soukromý sektor a hledat jiné zdroje příjmů mimo tento sektor. Stejně tak soukromé společnosti budou mít zájem na ochraně vlastnických práv a stabilním a transparentním daňovým systémem. Weinthal a Luong (2006: 44-45) dodávají: „*Jejich relativní síla je symetrická, protože každý (stát a soukromá společnost) má své nezávislé zdroje nad tím druhým. Domácí vlastníci mají práva na příjmy z těžby nerostných surovin a ty jsou kritickým zdrojem daní pro stát. Státní elity mají právo zrušit vlastnická práva a snížit příjmy nadměrným zdaněním. Zkráceně, potřebují jeden druhého nejen k přežití, ale také k prospěchu.*“

Nicméně autorky této teorie přiznávají, že privatizace není proveditelná ve všech surovinově bohatých rozvojových státech, ale hlavně tam, kde existují i jiné alternativní krátkodobé zdroje exportu a kde opoziční politické strany ohrožují nynější vládu. Domácí podnikatelé také musejí mít zájem na rozvoji těžebního sektoru. S právní podporou a radami ze strany mezinárodních organizací by toto řešení mohlo pomoci novým exportérům nerostných surovin (Ázerbájdžán, Kazachstán, Východní Timor,

Čad nebo Súdán) předejít fenoménům jako je prokletí nerostných surovin a holandská nemoc (Weinthal a Luong, 2006).

5 Komparativní studie Demokratické republiky Kongo a Botswany

5.1 Úvod Demokratická republika Kongo

Demokratická republika Kongo je se svými 2 344 858 km² druhou největší zemí subsaharské Afriky s nalezišti nerostných surovin světového měřítka a populací okolo 67 milionů obyvatel. Po Brazílii se zde nachází druhý největší deštný prales světa. Většina obyvatel bydlí v městských oblastech a podle Světové banky (2011) až 70 % obyvatel žije pod hranicí chudoby.

Mapa 1: Demokratická republika Kongo

Zdroj: Central Intelligence Agency, 2012

Kongo si prošlo velmi těžkým historickým vývojem, který se bezesporu podepsal na jeho dnešní podobě. Již belgičtí kolonizátoři v čele s králem Leopoldem II. spravovali Kongo spíše jako soukromou společnost než stát. Mezi hlavními vývozními artikly byly v té době kromě kaučuku, slonoviny a zemědělských produktů také zlato, měď a další nerosty. Belgická nadvláda plenila nejen nerostné suroviny, které sloužily k obohacení krále a evropských společností, ale také konžské obyvatelstvo. Není proto divu, že se zde vytvořila rozsáhlá neformální ekonomika, již dominovalo pašování konžského bohatství do sousedních zemí.

V roce 1960 se Kongo osamostatnilo, první ministerským předsedou se stal

Patrice Lumumba, který byl o deset týdnů později svržen při státním převratu vedeném Josephem-Desiré Mobutuem. Za pomoci zahraničních jednotek se Mobutu stal oficiálně prezidentem v roce 1965. Krátce po svém zvolení začal Mobutu znárodňovat zahraniční těžbařské společnosti a vytvářet státní podniky s monopolními právy na těžbu nerostných surovin (World Bank, 2011). Aby si udržel svou pozici, začal dosazovat do nově vzniklých státních společností kmenové vůdce a armádní velitele. Cílem Mobutua bylo vytvoření silného industriálního státu s národní identitou. Kongo změnilo svůj název na Zair a i Mobutu při hledání africké národní identity změnil své jméno na Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga.

To vše s sebou přineslo značný odliv zahraničních investorů, nárůst nezaměstnanosti, inflaci a nedostatek základních potřeb pro obyvatele. Situace se ještě zhoršila po propadu cen mědi a kobaltu na konci 70. let. Investice do infrastruktury byly zanedbávány a mezinárodní dluh Zairu byl tak vysoký, že zahraniční věřitelé přestali Zairu dále půjčovat. Na počátku 90. let se situace ještě zhoršila, když do země začali přicházet uprchlíci z Rwandy a později se sem rozšířila i válka, která oficiálně skončila útekem Mobutua ze země.

Novým prezidentem se stal Laurent-Désiré Kabila. Zanedlouho se však země ocitla znovu ve válce, důvodem bylo nesplnění spojeneckých dohod, které dostaly Kabilu na post prezidenta. Tato válka se stala jednou z největších v celé novodobé historii subsaharské Afriky. Do války se postupně zapojily Rwanda, Uganda, Namibie, Angola, Čad, Zimbabwe, ale i dvě světové mocnosti, které měly své strategické zájmy v oblasti rovníkové Afriky – USA a Francie. Laurent Kabila byl zavražděn v roce 2001 a do čela země se dosadil jeho syn Joseph Kabila. Válka byla *de jure* ukončena v září roku 2002.

Obě války se nesly ve znamení boje o nerostné suroviny, poukazuje na to i fakt, že v průběhu bylo dojednáno mnoho těžbařských kontraktů (Global Witness, 2004). Podle odhadů mezinárodních organizací si tyto války vyžádaly až na 5 mil. obětí. V roce 2006 se konaly první demokratické volby, ve kterých Joseph Kabila vyhrál a stal se oficiálně prezidentem Demokratické republiky Kongo. I přes podepsání mírové dohody konflikt pokračuje na východu země převážně v provinciích Sevení a Jížní Kivu, kde dochází k bojům o naleziště nerostných surovin mezi rebelskými skupinami a konžskou armádou, která v oblasti operuje s cílem získat toto území zpět pod nadvládu Kinshasy.

5.1.1 Kongo a nerostné suroviny

Na území druhého největšího státu Afriky se nachází více než 1100 minerálních látek. Provincie Katanga, Maniema, Severní a Jižní Kivu a Západní a Východní Kasai patří mezi nejvýznamnější producenty mědi, kobaltu, zlata, diamantů, koltanu a jiných nerostných surovin.

Tabulka 10: Nerostné suroviny podle provincií

Provincie	Nerostné suroviny
Bandundu	Diamanty, zlato, ropa
Bas Congo	Bauxit, vápenec, fosfáty, vanadium, diamanty, zlato
Equateur	Železo, měď, zlato, diamanty
Orientale	Zlato, diamanty, železo
Kasai Oriental	Diamanty, železo, stříbro, nikl, cín
Kasai Occidental	Diamanty, zlato, magnezit, chróm, nikl
Katanga	Měď a přidružené minerály, kobalt, magnezit, vápenec, uran, uhlí
Severní Kivu	Zlato, niobium, tantal, cínovec, beryl, wolfram
Jižní Kivu	Zlato, niobium, tantal, cínovec, safíry
Maniema	Cín, diamanty, cínovec, koltan

Zdroj: World Bank, 2008

Provincií Katanga prochází měděný pás táhnoucí se podél hranic Konga se Zambií a Angolou. Podle odhadů se v měděném pásu nachází okolo 10 % světových zásob mědi a 34 % světových zásob kobaltu (Světová banka, 2008).

V Kongu se podle *United States Geological Survey* (2010) nacházejí největší diamantové rezervy na Zemi, čítající až 500 milionů karátů. 76 % diamantů se nachází v hornině zvané kimberlit, 24 % tvoří náplavové diamanty. Většina diamantů je však jen průmyslové kvality.

Většina nalezišť zlata se nachází v severovýchodní části Konga, dále pak v provinciích Katanga a Maniema. Zlato se vyskytuje v různých podobách. Tři největší naleziště čítají na 850 tun této suroviny (Světová banka, 2011).

Koltan, celým názvem Columbit-Tantalit, se nachází na místech, kde se dříve těžil cínovec. Nejbohatšími provinciemi jsou Jižní a Severní Kivu. Rozvoj technologií způsobil v Kongu doslova „koltanovou horečku“ mezi obyvateli v těchto provinciích. A není divu, protože kilogram 98% tantalu, který se z koltanu získává, se na světových trzích prodává až za 500 USD. Většina těžby probíhá artisanálním způsobem a pod

dohledem ozbrojených skupin. Podle USGS se v Kongu nachází až 64% světových zásob (USGS, 2010).

5.1.2 Ekonomická situace

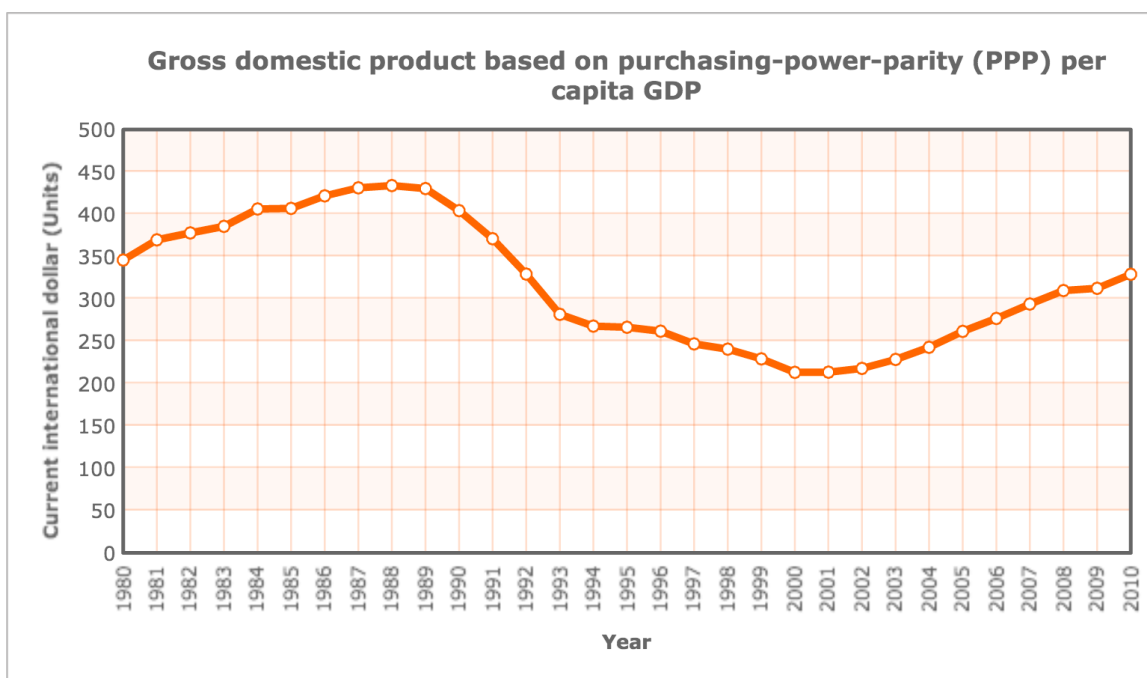
Kvůli špatnému managementu se Kongo po válce ocitlo v začarovaném kruhu neřízené fiskální a měnové politiky, ekonomické krize, propadu vývozu a hyperinflaci. Za pomoci masivní zahraniční pomoci se reálný růst HDP v roce 2002 pohyboval okolo 3,5 % (OECD, 2010). V roce 2007 se pak reálný růst dostal k hranici 7 %, tedy tam, kde se ekonomika držela před válkou (1994), nicméně i tak bylo Kongo jednou z nejchudších zemí subsaharské Afriky. Podle Světové Banky (2011) se HDP na osobu v roce 2008 pohybovalo okolo 95\$. Po roce 2007 se reálný růst HDP dostal přes hranici 7%, nicméně v roce 2011 došlo k propadu, důvodem byla stále trvající finanční krize v Evropě a nestálé ceny nerostných surovin na světových trzích.

Vláda udělala několik významných kroků k nastartování rozvoje (restrukturalizace polostátních firem, povolení investic soukromého sektoru), z nichž nejvýznamnější byl nový těžbařský zákon, přijatý v roce 2002, stanovující nové normy pro těžbu nerostných surovin. Došlo k navýšení přímých zahraničních investic (FDI) z 50 mil. USD v roce 1998 až na 1.8 miliardy USD v roce 2007 (AfDB a další, 2012). Hlavními investory se stala Čína a Jihoafrická republika. Tyto kroky sice vedly ke zvýšení investic, nicméně kvůli nedostatečně fungujícím institucím a velké korupci se tento růst neprojevil ve zlepšení životní situace obyvatel.

Těžební průmysl se přes svůj velký potenciál stále pohybuje pod očekávanou hranicí ze strany mezinárodních institucí. V období 2001–2005 se těžební odvětví podílelo zhruba 30 % na celkovém ekonomickém růstu, nicméně v následujícím období došlo k propadu o více než polovinu (Světová banka, 2011).

Stále nejvýznamnějším sektorem je zemědělství, které se podílí 40 % na HDP a zaměstnává více než 60% obyvatel. Kongo má až 80 mil. hektarů obdělávatelné půdy, z nichž je dnes využito zhruba 10 %. Většina zemědělské produkce slouží domácím spotřebitelům.

Graf 4: Vývoj HDP Demokratické republiky Kongo na obyvatele (1980-2010)

Zdroj: IMF, 2012

5.2 Případová studie Botswana

5.2.1 Úvod

Botswana je vnitrozemský stát a s rozlohou 581 000 km² je čtyřikrát menší než Demokratická republika Kongo. Populace se pohybuje podle CIA (2012) okolo 2 milionů obyvatel, z nich na 61 % žije v rurálních oblastech. 80 % rozlohy zabírá poušť Kalahari a zbylé území je pokryto savanou. Botswana je významným producentem diamantů a jiných nerostných surovin.

Mapa 2: Botswana

Zdroj: Central Intelligence Agency, 2012

Historie Botswany se ubírala v duchu ne tak nevýznamné oblasti pro koloniální mocnosti a i po vyhlášení britského protektorátu 1885 sloužila hlavně jako dobytčářská kolonie se správou v Jižní Africe.

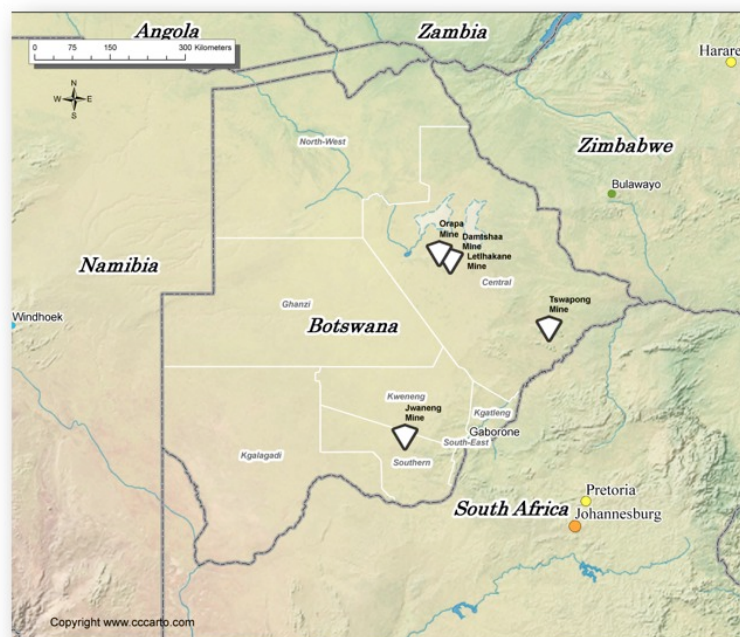
V roce 1966 byla vyhlášena nezávislost na Velké Británii a prvním demokraticky zvoleným prezidentem se stal Seretse Khama. Botswana byla jednou z nejhudších zemí světa, dokonce podle D. Acemoglu, S. Johnson a J. A. Robinson (2001) se zde nacházelo jen 12 km zpevněných cest a zhruba 100 obyvatel mělo středoškolské vzdělání. Za celou svou nezávislou historii se Botswana, na rozdíl od jiných afrických zemí, nepotýkala se státními převraty, autoritářskými režimy a politickou nestabilitou, ale naopak byla podle J. A. Robinsona (2009) vedena silnou

nezkorumpovanou vládou. Díky tomu tato země dosahovala největšího ekonomického růstu na obyvatele po dobu 35 let (Acemoglu, Johnson a Robinson, 2001).

5.2.2 Nerostné suroviny v Botswaně

Botswana patří mezi největší producenty diamantů nejvyšší kvality a zastává až čtvrtinu světové produkce diamantů pro šperkařské účely. Kimberlitový sopouch Jwaneng je druhým nejvýnosnějším diamantovým dolem na světě, pouze 1 % se nehodí na šperkařské účely. V roce 2010 celková produkce diamantů tvořila 21 tisíc karátů, což je však o přibližně deset tisíc karátů méně než v letech 2006–2008. Důvodem je pokles poptávky způsobený recesí na světovém trhu v roce 2008 (USGS, 2011). Velká část diamantových dolů se nachází ve východní části země v Centrální provincii. Již zmiňovaný důl Jwaneng se nachází v Jižní provincii.

Mapa 3: Naleziště diamantů v Botswaně

Zdroj: Chubb Custom Cartography, 2012

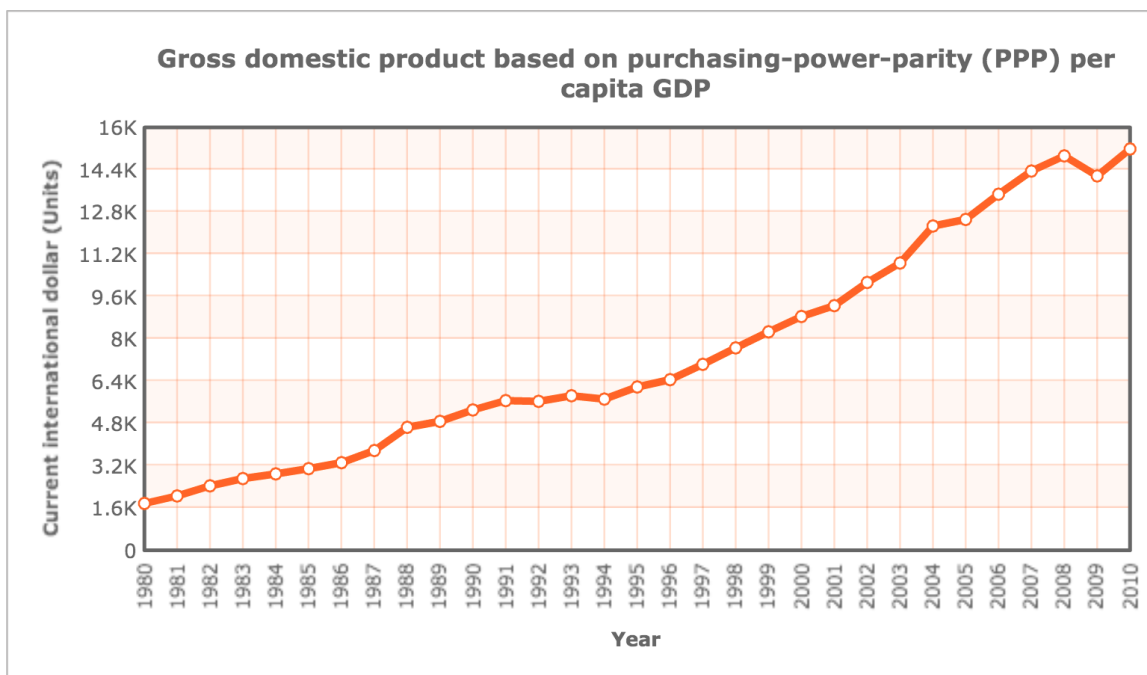
Mezi další nerostné suroviny, které však nemají tak velký význam z mezinárodního hlediska, patří zlato, měď, nikl, uhlí a uran.

5.2.3 Ekonomická situace

Po vyhlášení nezávislosti 1966 se Botswana na rozdíl od ostatních zemí subsaharské Afriky vydala cestou ekonomického a sociálního rozvoje. Důsledkem jejího průměrného ročního růstu HDP okolo 7 % po dobu 35 let byl „postup“ do kategorie zemí s vyššími středními příjmy (tedy stejně jako například Argentina nebo Chile – Acemoglu, Johnson, Robinson, 2001).

Motorem ekonomiky v 60. letech bylo dobytkařství a vývoz hovězího masa, po objevení diamantů ke konci 70. let bylo toto odvětví nahrazeno těžbou nerostných surovin. Těžba nerostných surovin je i nadále nejdůležitějším sektorem botswanské ekonomiky, podílí se okolo 40 % na tvorbě HDP a tvoří až 85 % vývozu země (Lewin, 2005). Na druhém místě je pak průmysl s bezmála 5 % a zemědělství se 3–4 %. HDP se v paritě kupní síly na osobu pohybuje okolo 16 800 USD (CIA, 2013).

Graf 5: Vývoj HDP Botswany na obyvatele (1980-2010)

Zdroj: IMF, 2012

Přestože je Botswana z ekonomického hlediska jednou z nejbohatších zemí SSA, potýká se dlouhodobě s vysokou nezaměstnaností, která je výsledkem velmi nízké ekonomické diverzifikace. Těžební sektor zaměstnává na 13 000 obyvatel, což je pouze cca 15 % práceschopného obyvatelstva. Největším zaměstnavatelem je stát se 45 %. Průměrná nezaměstnanost se tak pohybuje okolo 40 % (CIA, 2013).

Dalším problémem, se kterým se Botswana potýká, je HIV/AIDS. Podle britské nevládní organizace AVERT (2012), která bojuje proti HIV/AIDS ve světě, je na 300 000 obyvatel ve věku 15–49 let HIV pozitivních, což je u země s populací menší než 2 milióny katastrofální výsledek. To se podepisuje nejen na stavu společnosti, ale i na státním rozpočtu v podobě vládních programů na prevenci a péči HIV/AIDS.

5.3 Srovnání DR Kongo a Botswany z hlediska efektů nerostných surovin

5.3.1 Prokletí přírodních zdrojů

Z pohledu historického vývoje bylo riziko „prokletí nerostných surovin“ u Demokratické republiky Kongo větší než v Botswaně, která nepatřila mezi producenty nerostných surovin v období kolonialismu a byla proto označována za spíše nevýznamné území pod britskou správou (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2001). Diamanty zde byly objeveny až v roce 1967 Jihoafrickou společností *De Beers*. Z ekonomického hlediska stála Botswana před pastí nerostných zdrojů stejně jako jiné země. Ovšem díky několika velmi důležitým rozhodnutím vlády se z Botswany stal jeden z nejuživanějších příkladů, jak tomuto prokletí předejít a využít nerostné suroviny k nastartování ekonomického růstu a rozvoje společnosti. Kongo taktéž slouží jako častý příklad, ale bohužel v opačném slova smyslu.

Každá země bohatá na nerostné suroviny byla tomuto jevu vystavena, a jak známe z historie, většina zemí se s tímto prokletím potýká dodnes. Není tomu jinak ani u Demokratické republiky Kongo, která si prošla velmi složitým koloniálním obdobím, kdy byla tato kolonie pod správou Belgie řízena spíše jako soukromá společnost na produkci nerostných surovin, přičemž zde nedocházelo k budování demokratických institucí evropského typu a omezování moci kolonizátora, což se nezměnilo ani po vyhlášení nezávislosti. Zisk z nerostných surovin byl rozdělován mezi kmenové náčelníky, armádu a rodinné příslušníky a sloužil k upevnění moci v zemi. Ostatní obyvatelstvo bylo prakticky vyčleněno z přerozdělování peněz z nerostných surovin a proto se lidé přizpůsobili neformálnímu systému, který v zemi fungoval již od dob kolonizátorů (GlobalWitness, 2004).

Vláda v čele s prezidentem Mobutu Sese Sekem přijala řadu opatření, která situaci ve státě ještě zhoršovala. Příkladem je program „navrácení se k africkým

kořenům“ „zairiace“, která z ekonomického a politického hlediska měla přinést rozvoj rurálních oblastí a zajistit více pracovních pozic (Ulloa, Katz, Kekeh, 2009). Prakticky to znamenalo převzetí všech středních a malých těžebních, průmyslových a zemědělských podniků a předání je do rukou Konžanům, tedy předem zvoleným jedincům napojeným na Mobutu Sese Seka. Tento program byl následně vystřídán programem „Radikalizace“, s cílem vyvlastnit zbylé zahraniční společnosti (železnici, elektřinu, těžební společnosti) a vytvořit z nich státní společnosti. Tyto programy byly doprovázeny restrukturalizací hospodářství a přechodem na strategii substituce dovozu.

Ve stejnou dobu, tedy v 70. letech, naopak v Botswaně došlo k přijetí opatření s cílem podpořit produktivitu ostatních hospodářských subjektů pomocí eliminace polostátních společností (Lewin, 2012). Mimo jiné vláda investovala nemalé finance do rozvoje infrastruktury, sociálního a zdravotního systému.

V roce 1975, tedy necelé dva roky poté, co byl přijat program „zairizace“, už bylo jasné, že se jednalo o velké selhání. Vše mělo zachránit přijetí nového programu, který umožnil restituci vyvlastněných podniků s účelem přilákat zahraniční investice. Přestože bylo navráceno až 60 % zahraničního majetku, dopady (zánik plantážního zemědělství, nárůst nezaměstnanosti, vystrašení zahraničních a domácích investorů, inflace a prohloubení dluhu) těchto programů jsou patrné dodnes (Ulloa, Katz, Kekeh, 2009).

V tomtéž roce se poprvé projevila i tzv. holandská nemoc, díky propadu cen mědi (cena od roku 1960 postupně rostla) až o 40 % (Ulloa, Katz, Kekeh, 2009). Kongo se dostalo do velmi těžké ekonomické situace, ke které ještě přispěla substituce dovozu přijatá vládou v době „zairizace“. Botswana⁴² naopak v tomto duchu do hospodářství nezasáhla, což je dnes vnímáno jako velmi důležitý krok k eliminaci této hrozby společně s již zmíněnými infrastrukturálními investicemi (Lewin, 2012), které byly v Kongu úplně opomíjeny až na značně obrovské infrastrukturální projekty („white elephants“) typu výstavba přehrady Inga na řece Kongo, která měla zásobovat elektřinou i okolní země (AFRODAD, 2005)⁴³.

Zrádnost nerostných surovin se dále projevila fluktuací konžské ekonomiky způsobené nadhodnocením měnového kurzu v době prudkého růstu cen nerostných surovin, převážně mědi, kobaltu, diamantů, gumy a kávy, což následně vedlo

⁴² Tato hrozba byla velmi reálnou v Botswaně, protože diamanty spolu s niklem a mědí tvořily až 90% exportu v 80. letech a nadále se pohybují okolo 85% (M. Sarraf a M. Jiwanji, 2001).

⁴³ Tento projekt se skládal ze dvou částí (Inga I a Inga II) stál více než 2 miliardy USD. Dnes Inga II pracuje na 14% výkonu (AFRODAD, 2005)

k finančním problémům v době propadu těchto cen (například v krizi v 80. letech 20. století). Kongo bylo nuceno lepit nedostatek financí pomocí půjčování si u mezinárodních institucí, což značně znemožňovalo splácet dluh⁴⁴, se kterým se již Kongo potýkalo. Na konci vlády Mobutu Sese Seka se státní dluh pohyboval okolo 15 mld. USD (Global Witness, 2004).

Tato hrozba byla velmi reálnou také v Botswaně, kde diamanty spolu s niklem a mědí tvořily až 90 % exportu v 80. letech a nadále se pohybují okolo 85 % (M. Sarraf, M. Jiwani, 2001). Nicméně se tomu podařilo vyhnout díky oddělením financí plynoucích z těžby a vládních investic prostřednictvím fondů. Až teprve z výnosu těchto fondů vláda investovala, díky čemu v době propadu cen diamantů na světových trzích byla stále schopna státních investic bez zadlužování (P. Martin, 2008).

K tomu, aby se dařilo tomuto prokletí vyhnout, nebo do něj spadnout, je potřeba vládních rozhodnutí a institucí, které dané nařízení vykonají. A právě tyto instituce, rozvinutost právních norem a transparentní směřování ekonomické politiky hrají podle Brunnschweilera a Bulteho (2008) zásadní roli. Pokud tedy porovnáme instituce a jejich fungování v obou zemích, zdá se, že právě to je největší předností v případě Botswany a kamenem úrazu Demokratické republiky Kongo. Proto je tématu institucí věnována samostatná kapitola.

5.3.2 Vývoj institucí a jejich vliv na rozvoj

Jak již bylo zmíněno v kapitole 2.1 věnující se fenoménu prokletí nerostných surovin, zdá se, že právě kvalita institucí má hlavní vliv na to, jak je stát úspěšný, pokud je jeho rozvoj závislý na nerostných surovinách. Tato kapitola srovnává historický vývoj institucí od před koloniálního období, kdy došlo v obou státech k odlišnému vývoji a z pohledu mnoha odborníků je právě tento rozdílný vývoj důvodem, proč se některým státům daří využít nerostné bohatství pro rozvoj společnosti ve všech jeho dimenzích.

Předkoloniální období v Kongu a v Botswaně neslo společné rysy v podobě poměrně rovnostářských společností, kdy v konžském království na dodržování pravidel dohlížel král, který se zodpovídal radě starších (A. Exenberger a S. Hartmann, 2011). V Botswaně byl hlavou kmene Tswana náčelník, který odpovídal za správu veřejného

⁴⁴ Zahraniční dluh Konga v roce 1978 byl okolo 5 miliard USD (Global Witness, 2004).

majetku, dodržování pravidel a obranu kmene. Jako poradní orgán sloužilo tzv. veřejné fórum *kgotla*, kde se mimo jiné projednávaly návrhy obyvatel i případné konflikty. Půda byla veřejným statkem a dobytek patřil náčelníkovi a elitě. V případě agrese ze strany nově příchozích kmenů byl hlavní majetek kmenů Tswana (dobytek) mobilní, a proto docházelo k častému stěhování a dělení původního kmene. Výsledkem bylo rozšíření kmene, který spojoval jazyk a stejné instituce.

Na začátku 19. století naopak jednotlivé kmeny díky těmto společným vlastnostem dobře spolupracovaly před agresí ze strany Búrů, a později začali spolupracovat s britskými obchodníky, kteří toužili po slonovině a zlatu, které se našlo na území obývaném kmenem Tswana. Nakonec tato spolupráce vyústila ve vyhlášení Bečuánského protektorátu, což dovolilo pokračovat v tradičních institucích a navíc toto území obdrželo vojenskou ochranu ze strany Britů. Podle P. Martina (2008) se nejednalo o z ekonomického hlediska výhodnou oblast, nedošlo zde k rozšíření tvrdé vlády kolonizátora v podobě systému „rozděl a panuj“, jako v např. v Jižní Africe. Největším zásahem byla daň „z chatrče“ (*tax hut*), kdy byli muži nuceni odejít do dolů v britské Jižní Africe, aby měli na platbu (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2001).

Podobný vývoj v Kongu však skončil již s příchodem křesťanství na konci 16. století a rozvojem obchodu s otroky, kdy se začala utvářet bohatší vrstva obyvatel, která zodpovídala za obchod a utvářela politické prostředí ve společnosti (Barbier, 2005). To postupně vedlo k rozpadu konžského království a tradiční společnosti. Obchod se vedl v pobřežních oblastech a centrum ztrácelo na významu. Cenné kovy, kterými Evropani platili za otroky, rozhořely boj o moc mezi místní elitou. Postupně docházelo k etnickému dělení společnosti a rozvratu tradičních institucí, což se projevuje dodnes prostřednictvím chudého právního prostředí v Kongu. S příchodem arabských obchodníků vzrostl zájem o slonovinu. Boj o moc a značně etnicky rozdělená společnost vyvrcholila ve vyostření vztahů a lokální konflikty. Obchod v duchu zbraně a cenné zboží za slonovinu a otroky nasměroval společnost k extraktivnímu způsobu hospodaření (A. Exenberger a S. Hartmann, 2011).

V období kolonizace Afriky se Kongo dostalo do rukou belgického krále Leopolda II., který prohlásil Kongo za Svobodný stát konžský⁴⁵ (*Congo Free State*). Všechna půda byla ve vlastnictví státu nebo krále, který „svou“ půdu pronajímal belgickým společnostem, ve kterých měl svůj podíl. Obyvatele byli nuceni platit

⁴⁵ Král Leopold II. obhájil návrh na založení Svobodného státu konžského na konferenci v Berlíně 1884. S vizí humanismu a volného obchodu (Global Witness, 2004).

„domorodou daň“ (*impôt indigene*) ve slonovině, zřídka v kaučuku a potravinách, k tomu se museli podílet neplacenou prací na stavbě infrastrukturálních projektů (železnice), což jim podle A. Exenbergera a S. Hartmanna (2011) zabralo až 24 dní v měsíci.

Konžský stát byl řízený jako soukromá společnost krále a velkých společností s cílem získat co nejvíc kaučuku a slonoviny. Společnost byla kontrolována velmi brutální verzí metody „cukru a biče“. Uvádí se, že za doby vlády Leopolda II. zemřelo až na 5 milionů konžských obyvatel (Barbier 2005; Global Witness, 2004; A. Exenberger a S. Hartmann, 2011). K velkým změnám nedošlo, ani po převzetí Svobodného státu konžského belgickou vládou a změnou statusu na kolonii. Došlo sice k uvolnění krutosti režimu, a ke změně hospodaření z agrárního na těžební, nicméně daňové zatížení se o něco málo zvedlo a nově byla zavedena peněžní platba, což donutilo již tak značně zdevastovanou populaci k práci v dolech (měď a zlato).

Hlavní rysy obou společností před vyhlášením nezávislosti:

Botswana:

- pravomoc lídrů omezena pravidly; vysoká odpovědnost lídrů za své činy
- dlouhá tradice účasti veřejnosti na rozhodovacím procesu (*Kgotla*.)
- dlouhá tradice soukromé vlastnictví (skot)

Kongo

- vysoká nerovnoprávnost (otrokářský systém)
- extraktivní instituce v rukou kolonizátora
- žádná odpovědnost za činy

Botswana po vyhlášení nezávislosti investovala do rurálního sektoru (chov skotu), který byl jediným ekonomickým přínosem pro zemi. Vlastníky skotu byla právě botswanská elita, která nechtěla o svůj majetek přijít, a proto jejich zájem byl v ochraně vlastnických práv. Díky tomu došlo k vybudování institucí, které respektují a chrání vlastnické právo. Zájem obyvatel, vyplývající z jejich tradiční participace v rozhodovacím procesu, vytvořil státní aparát, který slouží jako politický dozorce nad procesem ekonomického rozvoje (S. A. Beaulier, 2006).

Kongo se však vydalo úplně opačným směrem než Botswana. Po vojenském převratu vedeném Mobutu Sese Sekem nedošlo k výrazným institucionálním změnám.

Silně centralizované instituce stále sloužily výhradně k extrakci nerostných surovin a hlavním příjmem vlády byl zisk z nerostných surovin místo daní. Vláda tedy neměla zájem na podpoře soukromého vlastnictví a rozvoji veřejných statků (World Bank, 2012). Veškerá půda a těžbařské společnosti patřily vládě. Nedochovalo ani k podpoře diverzifikace ekonomiky. Většina zisků plynula na soukromé účty Mobutu, jeho přívrženců a armády (A. Exenberger a S. Hartmann, 2011). Naprostá většina obyvatel byla vyloučena z podílu na příjmech z nerostných surovin, a proto se obyvatelstvo muselo spoléhat samo na sebe. To vedlo k obrovskému rozvoji artisanální těžby a šedá ekonomika se stala pro většinu obyvatel hlavním zdrojem příjmu (Global Witness, 2004).

Naděje se objevila až po roce 2000, kdy se k moci dostal Joseph Kabila. V roce 2001 započala Světová banka spolupráci s DR Kongem v oblasti restrukturalizace těžebního sektoru a stala se rádcem při snaze o formování demokratického systému. V roce 2002 došlo k přijetí nového Důlního zákona. Joseph Kabila byl oficiálně zvolen prezidentem v roce 2006 při prvních „svobodných“ volbách. Ve stejném roce došlo k přijetí nové ústavy a byl zvolen nový parlament. DR Kongo prochází obdobím reform, decentralizace a problematika soukromého vlastnictví se dostává do popředí ekonomického a politického jednání v Kongu. Nicméně vysoká míra korupce, netransparentnost a nedostatečná odpovědnost úředníků je stále přítomné dědictví několika minulých století (Barbier, 2005).

5.3.3 Konfliktnost nerostných surovin

Demokratická republika Kongo je zemí, která si od vyhlášení nezávislosti prošla dvěma válkami a několika konflikty, z nichž jeden ve východní části země pokračuje dodnes. Botswana je naopak zemí, která za celou dobu od své nezávislosti neprošla žádným ozbrojeným konfliktem. Obě země jsou závislé na vývozu nerostných surovin a právě závislost na nerostných surovinách je podle Colliera a Hoeffler (2002) jedním z faktorů vedoucích ke vzniku konfliktu. Nicméně problematika konfliktů, ve kterých hrají nerostné suroviny významnou roli je poněkud složitější.

Tato kapitola popisuje příčiny, které vedly k rozvoji konfliktu v DR Kongu a porovnává je se společenskou situací v Botswaně. Jejím cílem je poukázat na fakt, že

přítomnost nerostných surovin nemusí vést ke vzniku konfliktu a že samostatné příčiny konfliktu jsou daleko hlubšího rázu.

Prvním konfliktem v Kongu, který vypukl v roce 1960, bylo vyhlášení nezávislosti provincie Katanga, která byla nejbohatší těžařskou a průmyslovou provincií té doby v DR Kongu. Konflikt lze na základě teorie „hrabivosti“ (*greed based theory*) posoudit jako jednoznačně surovinově orientovaný. M. Humpheryse (2005) nicméně dodává, že hlavním důvodem nebyla „hrabivost“ na straně občanů Konga, ale právě belgické společnosti *Union Minière du Haut Katanga*, která si tak chtěla ohlídat své zájmy v oblasti.

Podobně lze klasifikovat i Druhou konžskou válku (1998–2003), kdy motivaci zapojení „třetí strany“ v podobě Rwandy a Ugandy dokumentuje i zpráva Panelu expertů: „*v oblastech Kivu a Ituri je zcela jasná souvislost mezi operacemi přítomných armád a nalezišti nerostných surovin*“ (UN Security Council, 2007: 7). Toto tvrzení dále potvrzují statistiky vývozu diamantů, kdy Rwanda a Uganda začaly vyvážet diamanty, ačkoliv na jejich území se žádná naleziště nenacházejí (Todd, 2006).

Nicméně i zde platí, že kořeny Druhé konžské války jsou poněkud složitější, vyplývají jednak z vysoké nezaměstnanosti, nízkých příjmů obyvatel a nerovného postavení etnických skupin⁴⁶, tedy z teorie „křivdy“ (*grivience based theory*), a jednak také z rwandské genocidy, která stála za rozpoutáním První konžské války (1996–1997). Jejím výsledkem bylo svržení diktátorského režimu Mobutu Sese Seka s podporou Rwandy a Ugandy, které původně vstoupily do DR Konga, aby ochránily obyvatele etnik Hema a Tutsi, na kterých se Mobutův režim spolu s hutuskou milicí *Interahamwe* dopouštěly etnických čistek. Nicméně jejich primární cíl byl nahrazen podepsanými smlouvami na těžbu nerostných surovin (Global Witness, 2004).

Po oficiálním ukončení Druhé konžské války v roce 2003 došlo sice ke stažení zahraničních armád ze země, nicméně v oblasti Velkých jezer (provincie Severní a Jižní Kivu) pokračuje konflikt dodnes a má podobu bojů mezi jednotlivými „*warlordy*“, kteří vzešli z různých skupin, ať z armád (Rwandy, Ugandy a DR Konga), nebo guerillových skupin (s cílem ochránit jednotlivá etnika) (Global Witness, 2009). Cílem těchto organizovaných skupin není rychlé ukončení konfliktu, ale obsazení co nejvíce území

⁴⁶ Obě hlavní etnika rwandské genocidy žijí i na území DR Konga. S příchodem rwandských tutsijských uprchlíků vzal Mobutu všechna práva konžským tutsiům, čímž dal najevo podporu hutuským milicím *Interahamwe*, které stály za genocidou ve Rwandě (Global Witness, 2004).

s nalezišti nerostných surovin a pomocí ilegálního obchodu na těchto surovinách vydělávat (Williams, 2008). Tento konflikt se pak dá označit jako surovinově orientovaný (Global Witness, 2009).

Válečným podnikatelům, jak Williams (2008) „*warlordy*“ nazývá, se daří z několika důvodů: moc vlády v dané oblasti je prakticky minimální, naleziště nerostných surovin jsou povrchové a rozptýlené po celém území (nenacházejí se pohromadě, nebo jen na jednom místě) a jejich těžba nevyžaduje speciální technologie (Global Witness, 2008).

Kritické faktory vedoucí k rozvoji konfliktu o nerostné suroviny v Demokratické republice Kongo lze shrnout následovně:

- Nízký příjem obyvatel a minimální investice do rozvoje infrastruktury a lidského kapitálu
- Ztráta kontroly vlády nad územím státu
- Etnické dělení společnosti (upřednostňování jednoho etnika nad druhým)
- Rozptýlené nerostné suroviny s technologicky nenáročnou těžbou

Pokud srovnáme tyto kritické faktory s Botswanou, zjistíme, že prakticky ani jeden z výše zmíněných faktorů se v Botswaně nevyskytuje v takové míře, aby dal za vznik konfliktu. Botswana na rozdíl od Konga investovala nemalé prostředky na rozvoj infrastruktury a rurálních oblastí. A své území má pod kontrolou i přes existenci značně decentralizovanému systému, kde každá oblast řídí svůj rozvoj nezávisle na vládě v hlavním městě, z prostředků plynoucích nepřímo z nerostných surovin (prostřednictvím výnosů stabilizačního fondu) (P. Martin, 2008).

Etnická situace v Botswaně je rozdílná už jen tím, že původní obyvatelstvo se na rozdíl od DR Konga (okolo 250 etnických skupin) dělí jen na čtyři etnické skupiny: Tswana (79 % obyvatel), Kalanga (11 %), Basarwa (3 %) a Kgalagadi (méně než 1 %). Dominantním etnikem jsou Tswanové, kteří se dělí na osm kmenů (Bamangwato, Bakwena, Bangwaketsi, Bakgatla, Barolong, Bamalete, a Batlokwa), jež spravovaly bečuánský protektorát. Tswanové byli velmi otevření vůči jiným skupinám a snažili se je začlenit do svých institucionálních tradic, výsledkem byla poměrná institucionální stejnorodost u většiny etnických skupin a jejich kmenů (D. Acemoglu, S. Johnson, J. A. Robinson, 2001).

Po vyhlášení nezávislosti se navíc tradiční instituce staly součástí ústavy a rovnocennost jednotlivých kmenů byla posílena vytvořením poradního orgánu, tzv. Sněmovny náčelníků, která se skládá z 8 tswanských náčelníků, 4 představitelů minoritních skupin a 3 volených členů). Nicméně na základě sporu mezi Sany a botswanskou vládou, který musel řešit až soud, není rovnoprávnost stejná pro všechny obyvatele, a právě Sanové patří v Botswaně mezi marginalizované menšiny, kterým se nedostává stejného přístupu k přerozdělování příjmů ve společnosti (P. Martin, 2008).

Oproti „relativní“ rovnoprávnosti jednotlivých etnik v Botswaně, jak tuto situaci nazývá např. Acemoglu, Johnson a Robinson (2001), se etnická otázka v Kongu řeší už od koloniální nadvlády, kdy právě Belgičané využívali etnické příslušnosti k udržení moci⁴⁷ (K. Vlassenroot, T. Raeymaekers, 2002). To se nezměnilo ani za vlády Mobutu Sese Seka, který zbavil konžské Tutsie všech práv, a dovolil tak milicím *Interahamwe* k pokračování genocidy na území Konga. Tyto etnické tenze pokračují dodnes, kdy jednotlivé skupiny ovládané „warlordy“ (většinou zastupující určité etnikum) páchají násilí na jiném etniku, když znásilňují ženy a zajímají muže, kteří pak pracují jako otroci v artisanálních dolech dané ozbrojené skupiny (Global Whitness, 2004).

Samotná charakteristika výskytu nerostných surovin hraje významnou roli pro vznik a průběh konfliktu. Pokud se podíváme na „konfliktní suroviny“ DR Konga, jsou to diamanty, zlato, koltan a cínovec (Global Whitness, 2004). A právě diamanty jsou společné pro obě země, nicméně podle studie P. Lujala, N. Gledtisch a E. Gilmore (2005) se dají dělit na diamanty uloupitelné (*lootable*) a diamanty neuloupitelné (*nonlootable*). Diamanty uloupitelné jsou diamanty aluviální (povrchové), které se nacházejí v korytech řek a říčních naplaveninách a k jejich extrakci není potřeba speciálních technologií. To je případ diamantů Demokratické republiky Kongo, které se díky tomu staly prostředkem výměnných obchodů za zbraně v době Konžské války.

Oproti tomu diamanty na území Botswany patří k „*nonlootable*“ diamantům, neboť se nacházejí v hlubinných kimberlitových komínech, jejich těžba je finančně a technologicky velmi náročnou, a proto je tento druh získávání diamantů ekonomicky neatraktivní pro ozbrojené skupiny (P. Lujala, N. Gledtisch a E. Gilmore, 2005).

Stejnému problému jako diamanty v Kongu jsou vystaveny i koltan, cínovec a zlato, které se nacházejí na povrchu a jsou proto lehce těžitelné bez použití těžké

⁴⁷ V oblasti Ituri na východě DR Konga upřednostňovali etnikum Hema nad etnikem Lenda tím, že jim dali možnost vzdělávat se a podílet se na správě provincie (K. Vlassenroot, T. Raeymaekers, 2002).

techniky (Global Witness, 2004). Díky dokonale vytvořenému nelegálnímu obchodnímu systému se tyto nerostné suroviny dostávají přes Rwandu, Ugandu a Tanzanii do Asie, kde se taví společně se surovinami z bezkonfliktních částí světa (Global Witness, 2011).

5.3.4 Management příjmů z nerostných surovin

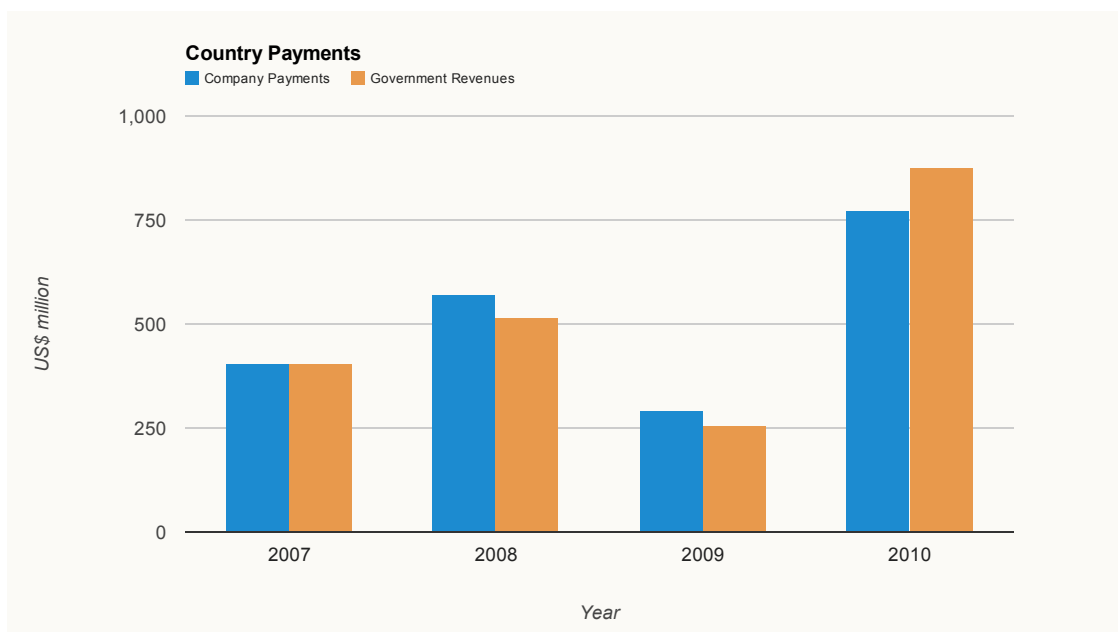
Těžba nerostných surovin probíhá v DR Kongu od 19. století, nicméně za celou tu dobu nebyly nerostné suroviny využity k rozvoji země a jejího obyvatelstva. Ke změnám začíná docházet až od roku 2001, kdy s Kongem začaly spolupracovat Světová banka a Mezinárodní měnový fond na restrukturalizaci těžebního sektoru a budování demokratických státních institucí s cílem zvýšit příjem z nerostných surovin, nastartovat ekonomický růst a rozvoj země (OSISA, 2009). Oproti Botswaně, jejíž koloniální vývoj nebyl ovlivněn těžbou a rozvoj „nového státu“ šel ruku v ruce s rozvojem těžby diamantů, je vývoj v DR Kongu o něco opožděn a navíc znevýhodněn negativními dopady extraktivního přístupu koloniální mocnosti a Mobutova režimu. Změny, ke kterým došlo od roku 2001, jsou převážně zaměřeny na nastavení systému fungování státních institucí, což by mělo vést k navýšení příjmu státu z nerostných surovin.

Mezi významné kroky vedoucí k nastavení managementu nerostných surovin patří přijetí těžebního zákona (z roku 2002), který stanovil pravidla v tomto sektoru a dovolil těžbu nerostných surovin soukromým společnostem. Dalším krokem bylo přijetí nové ústavy v roce 2006, která dala základ k decentralizaci moci v Kongu a stanovila 26 správních distriktů, které si měly nově ponechat až 40 % příjmů daného distriktu na investice do rozvoje infrastruktury a lidského kapitálu. Bohužel dodnes se nepodařilo tomuto závazku dostát (D. W. Djamba, 2010). Decentralizace je však paradoxně vnímána jako důležitý krok na cestě v posílení vlivu státních institucí, jejichž správné fungování je nezbytné pro management nerostných surovin zajišťující nejen ekonomický rozvoj státu (World Bank, 2008).

Velmi vítaným krokem v boji proti korupci bylo přijetí principů EITI (*Extractive Industries Transparency Initiative*), v nichž se konžská vláda zavázala ke zveřejňování příjmů plynoucích z nerostných surovin a plateb těžebních společností státu. Tyto příjmy pak zveřejňuje od roku 2007. Na rozdíl od Konga se Botswana k žádné

iniciativě transparentnosti příjmů těžebního průmyslu nezávázala, což ji vyneslo značnou kritiku ze strany mezinárodních organizací a *Revenue Watch Institute* společně s *Transparency International* ji za to v indexu *Revenue Watch Index* zařadilo mezi státy s částečnou transparentností jako Čína, Thajsko, Venezuela (*Revenue Watch Institute* a *Transparency International*, 2010).

Graf 6: Bilance plateb a příjmů z nerostných surovin na základě EITI zpráv z DR Konga (2007–2010)

Zdroj: EITI, 2013

Jak již bylo zmíněno, Botswana patří mezi příkladové země v rozvoji taženém nerostnými surovinami (převážně diamanty). Rozvoj země je regulován pomocí rozvojových plánů. Prvním plán (*The Transitional Plan for Social and Economic Development*) byl přijat v roce 1965 a jeho cílem byla transformace Bečuánského protektorátu na nezávislý stát. Další plány, které následovaly, shodně nesly název *National Development Plan* (NDP), jejichž působnost byla vždy několik let s cílem regulace státních výdajů a investic na základě příjmů z nerostných surovin. Poslední „Národní rozvojový plán“ je desátý v pořadí a je platný do roku 2016, kdy by podle dlouhodobé *Vision 2016; Toward Prosperity for All* mělo být dosaženo stanovených cílů. Hlavní vizí dokumentu je vytvořit národ: vzdělaný a informovaný; produktivní, prosperující a inovativní; soucitný, starající se; otevřený, demokratický a odpovědný; morální a tolerantní; bezpečný a obranný; sjednocený a hrdý.

Jednotlivé cíle jsou v souladu s Rozvojovými cíli tisíciletí (*Millenium Development Goals-MDG*) a skládají se z podsekcí (vzdělání žen, ekonomická diversifikace, životní prostředí apod.). K výsledné evaluaci by podle zprávy *Vision 2016* mělo být využito stejných indikátorů, které slouží k hodnocení MDG.

Součástí fiskální politiky Botswany, která se také řídí Národními rozvojovými plány (NDP), je i stabilizační fond, který Botswana založila v roce 1972. Tento fond se skládá ze dvou částí – a) *Revenue Stabilization Fund* a b) *Public Debt Service Fund*. Od roku 1972 do roku 1998 se podařilo díky těmto fondům ušetřit velkou část příjmů z nerostných surovin a zároveň vzrostly devizové rezervy země (1972–1998) z 75 mil. USD na 5,9 mld. USD (tedy 125 % HDP). Tím byla země schopna se vyrovnat s propady cen diamantů v letech 1981/1982 a 1994, a to bez snížení vládních výdajů. V roce 1994 došlo k restrukturalizaci stabilizačního fondu a byl vytvořen státní investiční fond (*Sovereign Wealth Fund*), který se jmenuje *Pula Fund*. Cílem tohoto fondu je uchovat část příjmů z nerostných surovin budoucím generacím. Fond je spravován botswanskou národní bankou (Bank of Botswana, 2013), která řídí dlouhodobé investiční operace. Část fondu nadále slouží jako stabilizační fond v případě výkyvů cen diamantů na světových trzích.

5.3.4.1 *Těžební zákony a příjem z nerostných surovin (Natural resources rent)*

Legislativním rámcem určujícím pravidla v přístupu k nerostným surovinám státu a soukromých subjektů jsou těžební zákony, které od doby vyhlášení nezávislosti v obou zemích prošly řadou proměn.

V Demokratické republice Kongo došlo k zavedení pojmu soukromého vlastnictví do těžařského prostředí, kdy v roce 2002 přechodná vláda přijala zákon, ve kterém změnila postavení státu z operátora nerostného bohatství (prostřednictvím státních společností) na regulátora toho sektoru, který by podle nové vize byl převážně v rukou soukromých subjektů s několika málo polostátními společnostmi (H. Dumond, 2011). Tento Důlní zákon (*The Mine Code*), jak se oficiálně nazývá, byl považován za největší krok kupředu na cestě k ekonomickému růstu a rozvoji země. Určuje pravidla mezi soukromými společnostmi a státem, daňové povinnosti v tomto sektoru a mimo jiné přijal formu artisanální těžby jako zákonný druh těžby, pokud je prováděná na místech k tomuto druhu těžby určených. Na základě tohoto zákona jsou také vydávány povolení ke geologickému průzkumu, povolení k těžbě, zpracování a nově

také povolení k obchodování s nerostnými surovinami⁴⁸. Vlastníci povolení jsou povinni podávat ministerstvu těžby podrobné zprávy o postupu jejich činnosti a množství objevených, vytěžených nebo prodaných nerostných surovin.

V botswanském *The Mines and Mineral Act (1999)*, původně z roku 1977, vedly změny ke značnému zjednodušení a větší transparentnosti v rozhodovacím řízení s uchazeči o licence na průzkum, těžební pronájem a retenční licenci. Mimo jiné tento zákon určuje novou výši poplatků a daní ze stanovené sazby na sazbu variabilní, která je vyměřována procentuálně na základě poměru zisků v rozmezí 25–50 %. Příjem (renta) z nerostných surovin (*Mineral resource rent*) je u obou zemí tvořen *royalties*, daní z příjmu a srážkovou daní z dividend (T. T. Moribame, 2011).

Významným zdrojem do státní pokladny obou států jsou poplatky z vytěžených surovin, tzv. *royalties*. Výše poplatku je stanovena procentem z výsledné sumy prodeje na základě cen na světových trzích (World Bank, 2008; K. Jefferis, 2009). Pokud porovnáme Botswanu s Kongem, pak je zřetelné, že procentuální zatížení je v Kongu až o polovinu nižší. Botswana patří mezi země s nejvyššími poplatky.

Tabulka 11: Přehled poplatků (*royalties*) za vytěžené nerostné suroviny

	Botswana	DR Kongo
diamanty	10%	4%
drahé kovy	5%	2,5 %
obecné kovy	3%	2%
železné kovy	0%	0,5 %

Zdroj: World Bank, 2008 a K. Jefferis, 2009

Tyto *royalties* jsou ještě doprovázeny řadou nejrůznějších poplatků za správní řízení a studie, které jsou nezbytné před začátkem těžby. Světová banka (2008) uvádí, že v Kongu lze najít až 46 takových poplatků, které značí velkou neprůhlednost administrativních řízení ve srovnání s Botswanou.

Zdanění těžářského sektoru je v obou zemích v rámci mezinárodních standardů, největším rozdílem je zdanění příjmu těžářských společností, které je v Botswaně nově procentuálně vypočítáváno každý rok na základě poměru zisků dané společnosti.

⁴⁸ Od roku 2003, kdy zákon oficiálně začal platit, bylo vydáno do roku 2007 podle World Bank (2008) 4353 povolení k průzkumu (z čehož 4246 soukromým společnostem), 471 povolení k těžbě a 59 povolení artisanální těžby. Dále pak bylo uděleno na 100 licencí k prodeji surovin (World Bank, 2008).

Botswana se díky tomu snaží zvýšit státní příjem v době, kdy je cena surovin na světových trzích vyšší. Minimální daň je stanovena na 25 %, maximum je pak 50 %. Daň z příjmu těžebních společností je v DR Kongo 30 %. Daň z dividend je u Botswany stabilně 15 %, u Konga pak 10–20 %, podle výše vyplácených dividend (World Bank, 2008; Deloitte, 2011).

Na základě daňového systému lze také zjistit tzv. efektivní daňovou sazbu (ETR), tedy výpočet předpokládané daňové zátěže na těžební projekt. V Kongu se ETR pohybuje na úrovni 46 % zisku daného projektu před zdaněním (World Bank, 2008). Tato ETR je průměrná ve srovnání s Botswanou (50 %) a dalšími surovinově bohatými zeměmi: například ETR Kanady je 64 %, Argentiny pak 40 %, Mexika 50 % a JAR má ETR okolo 45 % (World Bank, 2008). Reálné příjmy ve státní pokladně jsou však pokaždé o něco nižší, důvodem jsou legitimní způsoby, které umožňují daným společnostem daňové zatížení snížit⁴⁹. Na tom není nic špatného, pokud nedochází k činnostem, které jsou v rozporu se zákony daných zemí. Oproti Botswaně je Kongo kritizováno za nedostatečně zabezpečené kontrolní orgány (kapacitně i kvalifikačně), které by dohlížely na hospodaření společností a jejich daňové povinnosti. Ve zprávě *Breaking the Curse* (OSISA, 2009) několika afrických nevládních organizací, zabývajících se daňovou problematikou surovinově bohatých afrických států, se objevily informace o příjmech konžské vlády z nerostných surovin za rok 2007, které činily 13 mld. USD. Podle studie Světové banky (2008) však měl být očekávaný příjem za rok 2007 okolo 200 mld. USD. Úspěšnost výběru daní konžské vlády je tak zhruba 5% oproti výše zmiňované 46% ETR.

Důvodů, proč tomu tak je, je podle Světové banky (2008) několik: firmy nedeklarují reálné objemy těžby, stále velké množství nerostů je tajně vyvezeno ze země a prodáno za nižší ceny, dochází ke krácení daně, padělání dokumentů ze strany vysoce postavených úředníků, nezávislé audity hospodaření jednotlivých těžebních projektů nejsou ze zákona povinné, vysoká zkorumpovatelnost úředníků a již zmíněná nedostatečná kapacita jednotlivých institucí, ale také infrastrukturální podrozvinutost některých oblastí, která znemožňuje kontrolu daného projektu.

⁴⁹ První z nich vychází z toho, že každá mezinárodní společnost musí spravovat svoje daně v mezinárodním měřítku, další možnost vychází přímo ze zákonů, které dovolují za určitých podmínek snížit tyto daně, jako například odpisy, *ringfencing*, nebo prominutí daně z důvodů obrovských počátečních výdajů.

5.3.4.2 *Vztah mezi těžařskými společnostmi a vládou v daných zemích*

Těžebnímu sektoru v Demokratické republice Kongo po dlouho dobu dominovaly státní společnosti, které mimo jiné řídily rozvoj oblastí, ve kterých se nacházely, a to prostřednictvím správy škol, zdravotnických zařízení, sociálních center, farem na produkci potravy pro zaměstnance atd. Veškeré jejich přebytky však místo investic do technologií a inovací produkce byly odvedeny státu za účelem velkých infrastrukturálních investic, ke kterým však nikdy nedošlo (World Bank, 2008).

V roce 1990 vláda autorizovala partnerské dohody mezi státními a soukromými společnostmi s vizí oživení těchto společností a celého sektoru. Partnerským firmám byla pronajata nebo převedena práva na těžbu a průzkum za značně netransparentních podmínek, ze kterých nebylo snadné zjistit, kdo je povinen platit daně, *royalties* a pronájem povrchu (*surface rent*). Mimo jiné státní podniky vstupovaly do těchto partnerství v době před válkou a v meziválečném období, tedy ve značně rizikové době, což mělo za výsledek různé tajné dohody, daňové prázdny a jiné dodatky. Samy státní společnosti ke smlouvám přistupovaly bez nezbytné právní přípravy a hodnocení aktiv. Takové smlouvy se uzavíraly až do roku 2007, kdy vláda přijala nový zákon s názvem *Government Contract*, který stanovil podmínky k uzavření smluv a navíc dal za vznik vládní komisi, která měla za úkol přezkoumat již podepsané smlouvy o partnerství. O rok později komise navrhla vládě 2/3 smluv znovu projednat a 1/3 smluv zrušit. Projednávání nových smluv probíhá od roku 2008 (OSISA, 2009).

V roce 2002 po přijetí nového Důlního zákona mohly nově vlastnit práva k průzkumu a těžbě soukromé společnosti bez partnerství se státními podniky. Tato změna by byla velmi slibná za předpokladu, že stát je schopný dohlížet na dodržování platných předpisů a smluvních závazků. Převážně po Druhé konžské válce se v zemi začaly objevovat netradiční těžařské společnosti především z Indie a Číny, které se nebály rizik spojených s poválečným stavem v Kongu. Příliv zahraničního kapitálu byl velmi vítaný ze strany vlády, nicméně mezinárodní instituce v čele se Světovou bankou upozorňovaly na problém s netransparentností těchto společností, neboť ji nevyžadovaly zákony mateřských zemí. Ale jak upozorňuje zpráva několika nevládních organizací *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009) to konžské vládě, zdá, se nevdá.

Hlavní nedostatky těžebních kontraktů v Demokratické republice Kongo podle zprávy *The Breaking the Curse* (OSISA, 2009):

- netransparentní sjednání bez hospodářské soutěže na daný těžební projekt
- nepřesné vyhodnocení velikosti naleziště a majetku státní společnosti
- smlouvy často nebyly právně přezkoumány
- součástí smluv nebylo hodnocení environmentálních a sociálních rizik
- střet zájmu (partnerské společnosti byly zároveň dodavatelé materiálu.)

Oproti Kongu, kde těžba nerostných surovin probíhala od koloniálních dob, byly v Botswaně nerostné suroviny objeveny až po vyhlášení nezávislosti. Nedostatečné zkušenosti, silná politická vůle spolu se silně zakořeněným vnímáním soukromého vlastnictví v botswanské společnosti daly za vznik soukromým těžařským společnostem, ve kterých je vláda Botswany podílníkem, což jí dovoluje spolupodílet se na řízení dané společnosti a zároveň dohlížet na dodržování smluvních podmínek, zákonů a vládních nařízeních (P.Martin, 2008). Příkladem může být společnost *Debswana*, kde vláda vlastní poloviční podíl společně s jihoafrickou společností *De Beers*. Díky nově objeveným diamantovým nalezištím (v roce 1976, Jwaneng a Letlhakane) se vládě naskytla možnost znovu otevřít jednání o jejím podílu, což jí vyneslo 15% podíl ve společnosti *De Beers*, díky němuž dosahuje na značnou část dividend této společnosti a navíc křeslo v představenstvu společnosti *De Beers* (K. Jefferis, 2009).

Kromě společností s podílem státu jsou v Botswaně také zastoupeny čistě zahraniční soukromé společnosti, které jsou oproti velkým mezinárodním podnikům menší a podílejí se na těžbě mědi a diamantů tam, kde je tato těžba pro velké společnosti ekonomicky neefektivní.

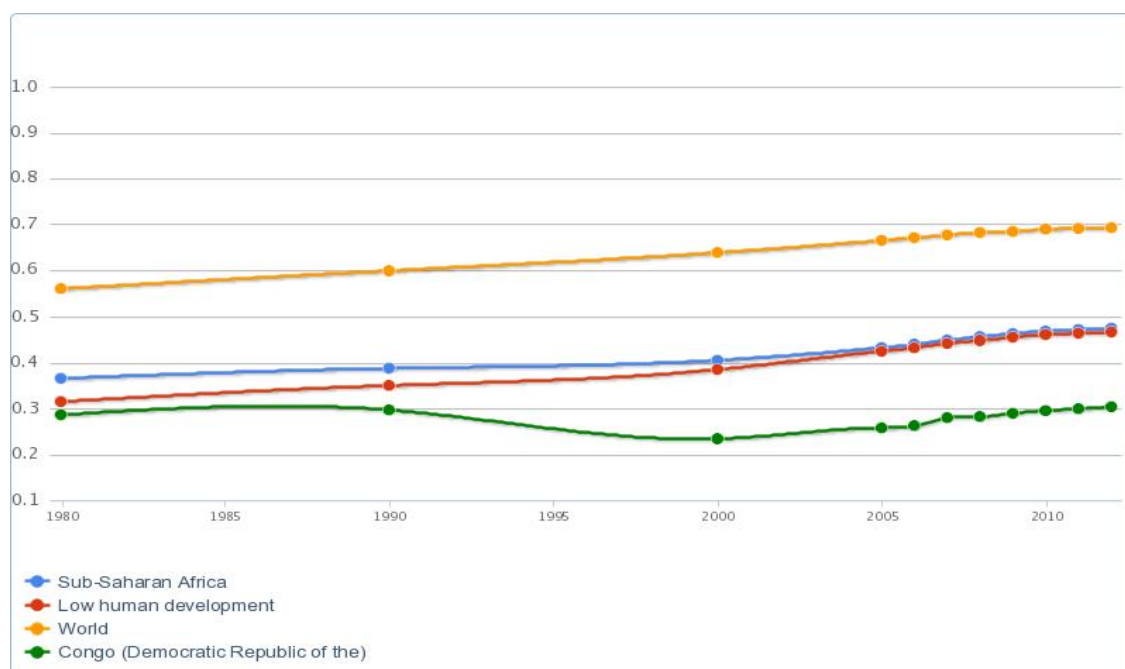
5.3.5 Nerostné suroviny a sociální rozvoj

Význam těžebního sektoru je pro obyvatelstvo DR Konga obrovský. Podle zprávy EITI z roku 2010 zaměstnává přímo nebo nepřímo až na 10 milionů obyvatel, což je podstatná část práce schopného obyvatelstva a pozitivně se projevuje na zvýšení životní úrovně těchto obyvatel. Pokud pomineme vliv na zaměstnanost, obyvatelům se nedostává prakticky žádných jiných výhod, jako je tomu v Botswaně, kde ale těžební sektor dává práci jen okolo 5 % práceschopného obyvatelstva (cca 12 000 obyvatel).

Nicméně vládní výdaje, kryté příjmy z nerostných surovin, poskytují celé populaci země nárok na vzdělání a bezplatnou základní zdravotní péči, příspěvky na bydlení a státní důchod (P.Martin, 2008; Office of the President of Botswana, 2000).

Pokud se podíváme na další statistiky, které do jisté míry odrážejí státní investice do rozvoje infrastruktury, je vidět značných pokroků na straně Botswany, kdy 95,5 % obyvatel má přístup k nezávadné pitné vodě (srovnej se 47 % v DR Kongu). Přístup k elektrické energii má v Botswaně cca 45,9 % obyvatel, tento výsledek je velmi nízký s porovnáním zemí středních příjmů. V DR Kongu má ale přístup pouze 11 % obyvatel (Data světové banky, 2013). Botswana má také oproti DR Kongu dobře rozvinutou silniční a železniční síť, jak pro přepravu osob, tak nákladů (P. Martin, 2008). Silniční a železniční komunikace v DR Kongu je naopak ve velmi špatném stavu, když většina komunikací pochází z doby belgických kolonizátorů (World Bank, 2012). Není tomu ani jinak v případě škol a nemocnic, kdy podle Světové banky (2012) postupně dochází k opravám, převážně díky zahraničním organizacím, nicméně nedostatečné financování ze strany státu vede k častým stávkám nemocničního a školského personálu. Údaje publikované ve Zprávě o lidském rozvoji, kterou vydává každoročně UNDP, jen potvrzují špatný stav konžské společnosti – index lidského rozvoje je daleko za průměrem subsaharské Afriky (Graf 7).

Graf 7: Vývoj indexu lidského rozvoje v Demokratické republice Kongo (1980–2012)

Zdroj: UNDP, 2013

Populace DR Konga se potýká s nedostatkem potravin a až 70 % jich žije za méně než 1 USD na den. V zemi panuje značná nejistota, která se projevuje prostřednictvím stávek státních zaměstnanců (učitelů, doktorů). Důvodem jsou velké prodlevy ve výplatách mezd a poskytování minimálních financí na učební materiál. Bezpečnostní situace hlavně ve východní části země není o moc lepší a jak udává organizace *Human Right Watch* (2009), je právě východ země nejhorší místo na planetě Zemi pro život dívek a žen, zejména kvůli narůstajícímu sexuálně orientovanému násilí.

Podle Světové banky (2010) by mělo dojít k významným infrastrukturním investicím na základě dohody mezi konžskou vládou, čínským těžařskými společnostmi a čínskou bankou *China Exim bank*, která se výměnou za přístup k 10 milionům tunám mědi a několika stovkám tun niklu zavázala k investici 6 mld. USD do veřejné infrastruktury DR Konga (silnice, železnice, přehrady apod.) a 2 mld. USD do těžební infrastruktury (World Bank, 2010). Nevládní organizace Global Witness (2011) ale poukazuje na značnou netransparentnost celé dohody, která byla dojednána za zavřenými dveřmi. Není tak jasné, jaké podmínky musejí čínské společnosti dodržet. Zveřejněná část smlouvy neobsahuje výši poplatků (*royalties*), které by měla konžská vláda obdržet za vytěžení surovin. Podle expertů spolupracujících s Global Witness (2011) by měla celková cena nerostných surovin udaných v dohodě dosáhnout 40–120 mld. USD. Světová banka (2010) navíc upozornila na fakt, že bylo čínským firmám sníženo daňové zatížení, což porušuje těžební zákon z roku 2002.

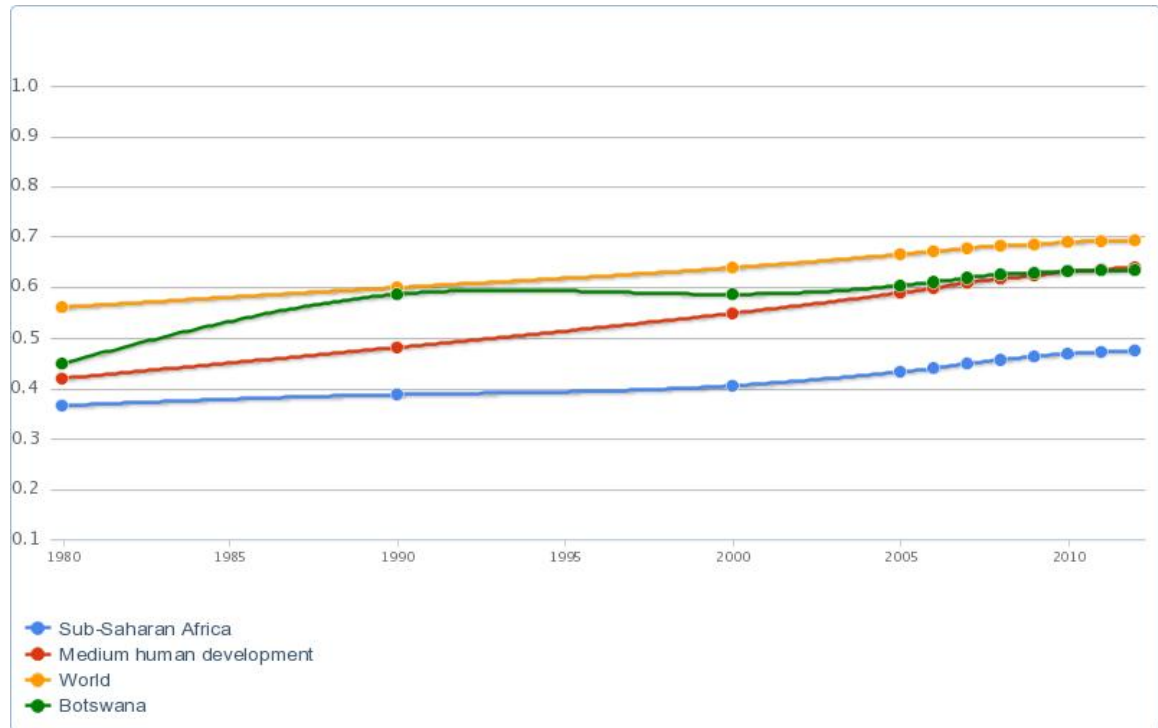
Oproti Kongu index lidského rozvoje v Botswaně koresponduje s vývojem v zemích se středním příjmem (Graf 8). Jen jeden z ukazatelů je výrazně znepokojující, a to očekávaná délka života při narození, která se pohybuje okolo 53 let. Důvodem je druhé nejvyšší rozšíření HIV/AIDS mezi obyvateli subsaharské Afriky. Ačkoliv míra prevalence mírně klesá díky vládním programům⁵⁰ boje proti HIV/AIDS, její hodnota je stále velmi výrazná a činí 23 % (UNAIDS, 2012)

Ačkoliv se Botswana zdá být perfektním příkladem, kde diamanty vedly jak k rozvoji ekonomickému, tak i sociálnímu, lze najít několik kritiků tohoto tvrzení, v čele s Philipem Martinem (2008) a Kenethem Goodem (2005). Ten se stal jedním z největších kritiků botswanské vlády. Podle těchto autorů došlo k významnému ekonomickému růstu země, ale nedostatečnému socioekonomickému

⁵⁰ Vládní program obřízky pro muže, která snižuje pravděpodobnost přenosu viru HIV, nebo osvětové programy, které bojují mimo jiné i se stigmatizací, která je v tradičních kulturách stále přítomná.

rozvoji obyvatelstva, což značí nerovnoměrné rozdělení příjmů plynoucích z těžby nerostných surovin.

Graf 8: Vývoj indexu lidského rozvoje v Botswaně (1980-2012)

Zdroj: UNDP, 2013

Toto tvrzení podporuje hned několik ukazatelů. Pod hranicí národní chudoby žije 30,6 % obyvatel, což je na zemi se středními příjmy vysoké procento (AfDB, 2012). Míra nezaměstnanosti se pohybuje okolo 17 %, což značí nízkou diverzifikaci ekonomiky, která je silně závislá na vývozu nerostných surovin. Těžební společnosti přitom zaměstnávají jen asi 13 000 obyvatel. Největším zaměstnavatelem je stát, který dává práci 40 % práce schopného obyvatelstva. V neposlední řadě je problémem značná příjmová nerovnost, na kterou upozorňuje Giniho koeficient (0,6), který patří mezi jeden z nejvyšších ve světě (World Bank, 2013). P. Martin (2008) upozorňuje také na vyloučení znevýhodněných skupin obyvatel z přerozdělování příjmů z nerostných surovin, kdy právě Sanové (křováci) patří k nejvíce marginalizované skupině v Botswaně a je možné u nich pozorovat chronickou chudobu a nejvyšší nezaměstnanost ze všech etnických skupin (P. Martin, 2008).

6 Závěr

Na první pohled mohou nerostné suroviny vzbuzovat dojem, že právě jejich přítomnost v rozvojových zemích subsaharské Afriky stojí za nedostatečným rozvojem. Nicméně na základě poznatků studií použitých pro vypracování této práce vyplývá, že samotná hojnost nerostných surovin nemá negativní vliv na ekonomický rozvoj a zároveň není spouštějícím mechanismem k propuknutí jevu „prokletí nerostných surovin“. Problémem jsou spíše špatně nastavené ekonomické politiky státu, kdy hlavním zdrojem státních příjmů nejsou daně, ale renta z nerostných surovin. Díky tomu obyvatelé ztrácí dohled nad hospodařením státu, který se navíc necítí zodpovědný vůči svým občanům v poskytování sociálních služeb. Tím jsem odpověděla na první výzkumnou otázku.

Druhá výzkumná otázka byla řešená v kapitolách 4.4.2.2. – 4.4.2.4. a 5.3.3. a podle uvedeného na ni lze odpovědět tak, že role nerostných surovin pro vznik konfliktu je nezanedbatelná, nicméně příčiny vedoucí k vypuknutí konfliktu mají daleko hlubší kořeny, než jen existenci nerostného bohatství, byť jsou tyto suroviny lehce extrahovatelné (jako například aluviální diamanty). Hlavními příčinami jsou často rizikové socioekonomické faktory (nízký příjem a pomalý ekonomický růst; vysoká míra nezaměstnanosti, zvláště pak mužů; vysoká míra závislosti na vývozu surovin; omezený přístup k přírodním zdrojům, např. pitné vodě apod.; sociální znevýhodnění; zneužití bezpečnostních sil atd.). Bez přítomnosti těchto negativních faktorů by nebylo valného důvodu k rozpoutání konfliktu. To potvrzuje také vývoj konfliktů v DR Kongo, kde za vznikem První konžské války stály hlavně nízký příjem, podrozvinutá infrastruktura spolu s minimálními sociálními službami poskytovanými obyvatelstvu, a hlavně etnické dělení společnosti.

Daleko významnější vliv mají nerostné suroviny na délku konfliktu. Právě podle charakteristiky nerostných surovin a vzdálenosti oblasti od přímé kontroly ze strany vlády se může z konfliktu stát výhodný ekonomický podnik, jehož cílem je udržet konfliktní situaci po co nejdélnější dobu s vidinou krátkodobého příjmu. Tak je tomu ve východní části DR Konga dodnes. Botswana má naopak obrovskou výhodu v tom, že těžba surovin (hlavně kimberlitových diamantů) na jejím území je ekonomicky a technologicky poměrně složitá, neboť diamanty se nacházejí jen na několika málo místech. Tím se riziko zneužití pro financování konfliktu výrazně snižuje. Nicméně každý konflikt je do jisté míry jedinečný a míru vlivu nerostných surovin na rozpoutání

konfliktu nelze zobecňovat. Všechny konflikty, které se změnilly do podoby surovinově orientovaných, začaly z jiných důvodů, i když o skrytých důvodech hlavních představitelů bojujících stran můžeme často pouze polemizovat a spekulovat.

Botswana si prošla za posledních 30 let neuvěřitelným ekonomickým rozvojem, ale data ze sociální oblasti nejsou až tak uspokojuvát. Přes státní investice do infrastruktury a sociálních služeb žije v zemi stále velké procento obyvatel (30,6 %) pod národní hranicí chudoby, nezaměstnanost se pohybuje okolo 27 % a Giniho koeficient ukazuje na jednu z největších příjmových nerovností na světě. Situace v DR Kongu je ještě daleko horší, až 70 % obyvatel žije pod hranicí 1 USD na den, míru nezaměstnanosti lze jen stěží odhadnout.

Třetí výzkumná otázka tedy řeší spojitost mezi nedostatečným sociálním rozvojem a závislostí na vývozu nerostných surovin. Na základě uvedeného, závislost na vývozu nerostných surovin je pro státy subsaharské Afriky často spojená s nedostatečným sociálním rozvojem. Toto tvrzení nelze vyvrátit. Závislost na těžbě nerostných surovin souvisí s nedostatečnou ekonomickou diverzifikací, a i když se například Botswana snaží výrazně investovat do sociálního rozvoje, nedostatečná diverzifikace ekonomiky může do budoucna představovat zásadní limitující faktor pro ekonomický, sociální i lidský rozvoj země.

Významnou roli ve vztahu nerostných surovin pro rozvoj, převážně v subsaharské Africe, hraje vývoj institucí v předkoloniálním období. Toto tvrzení vyplývá z provedeného srovnání Botswany a Demokratické republiky Kongo. V Botswaně oproti DR Kongu nedošlo k zavedení tvrdých extraktivních politik ze strany kolonizátora a navíc tradiční *tswana* instituce uznávaly soukromé vlastnictví, přičemž náčelník kmene byl odpovědný za své činy a na rozhodovacím procesu se podíleli také příslušníci kmene. Po vyhlášení nezávislosti tak došlo k vybudování silných institucí, které chránily soukromé vlastnictví.

Naopak DR Kongo fungovala spíše jako soukromý podnik než stát a tomu odpovídal i systém institucí, který byl zaměřený na maximalizaci příjmů plynoucích z těžby nerostných surovin. Ani po vyhlášení nezávislosti nedošlo ke změně systému. Stát orientovaný jen na tvorbu zisků z nerostných surovin, nevytvářel zákony, které by chránily ekonomiku před negativními dopady spojenými s exportem nerostného bohatství, ani se nesnažil podporovat diverzifikaci ekonomiky. Proto se ve srovnání s Botswanou DR Kongo potýká s prokletím přírodních surovin, nikoli však zásluhou nerostných surovin samotných, ale v důsledku negativního vývoje a slabosti institucí

a špatně nastavených ekonomických politik. Hlavním rozdílem mezi DR Kongem a Botswanou a zároveň odpovědí na čtvrtou výzkumnou otázku je vývoj a nastavení institucí.

Lze tedy uzavřít, že vliv nerostných surovin na rozvoj v subsaharské Africe se zdá být poměrně negativní. Nicméně příčiny, proč tomu tak je, lze hledat spíše na straně nedostatečně silných institucí, ve vysokých mírách korupce a špatně nastavených zákonech a v ekonomických a sociálních politikách, než v nerostných surovinách samotných. Státy s nerostným bohatstvím sice čelí více hrozbám, než státy bez nerostných surovin, ale pokud k těmto hrozbám přistupují jako k výzvám, pak mohou znamenat cestu k rozvoji a prosperitě.

7 Seznam použité literatury

Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J.A. 2001. *An African Success Story: Botswana*. URL <<http://www.colby.edu/economics/faculty/jmlong/ec479/AJR.pdf>>.

AfDB, OECD, UNDP, UNECA. 2012. *African Economic Outlook: Botswana*. URL <<http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/PDF/Bostwana%20Full%20PDF%20Country%20Note.pdf>>.

AfDB, OECD, UNDP, UNECA. 2012. *African Economic Outlook: Democratic republic of Congo*. URL <<http://www.africaneconomicoutlook.org/fileadmin/uploads/aeo/PDF/Congo%20Democratic%20Republic%20Full%20PDF%20Country%20Note.pdf>>.

AFRODAD. 2005. *The Illegitimacy of External Debts. The case of the Democratic Republic of the Congo. Final Report*. Brussels.

Aslaksen, S., Torvik, R. 2007. *A Theory of Civil Conflict and Democracy in Rentier States*. URL <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.14679442.2006.00471.x>>.

Auty, R.M. 2011. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. URL <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0301420794900442>>.

Auty, R.M. 2001. *Resource Abundance and Economic Development*. Oxford University Press. Oxford.

AVERT. 2012. *HIV and AIDS in Botswana* URL <<http://www.avert.org/aids-botswana.htm>>.

Bank of Botswana. 2013. *Pula Fund*. URL <<http://www.bankofbotswana.bw/content/2009103013033-pula-fund>>.

Barbier, E. 2005. *Natural Resources and Economic Development*. Cambridge University Press. New York.

Basedau, M., Mehler, A. 2005. *Resource politics in Sub-Saharan Africa*. GIGA Working Papers No1. Institute of African Affairs. Hamburg

Battachryya, S., Hodlera, R. 2008. *Natural Resources, Democracy and Corruption*. URL <<http://www.economics.unimelb.edu.au/downloads/wpapers08/1047.pdf>>

- Beaulier, S. A. 2006. *Explaining Botswana's Success: The Critical Role of Post-Colonial Policy*. URL <<http://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/2003/11/cj23n2-6.pdf>>.
- Beland, L.,P. Tiagi, R. 2009. *Economic Freedom and Resource Curse: An Empirical Analysis* URL <<https://www.fraserinstitute.org/researchandpublications/publication/6981.aspx>>.
- Billon Le, P. 2003. *Buying Peace or Fueling War: The Role of Corruption in Armed Conflicts*. Journal of International Development. 15, 413-426, Wiley InterScience
- Billon Le P. (2003) *Fuelling War: Natural Resources and Armed Conflicts*. Adelphi Paper 357. Oxford University Press. New York
- Bleischwitze, R., Bringezua, S. 2008. *Global Governance for Sustainable Resource Management*. Minerals and Energy. 23/2, 84-101.
- Brander, J.A., Tylor ,M.S. 1998. *The Simple Economics of Easter Island: A Ricardo-Malthus Model of Renewable Resource Use*. The American Economic Review. 88/1. 119-138.
- OSISA, 2009. *The Breaking the Curse: How Transparent Taxation and Fair Taxes can Turn Africa's Mineral Wealth into Development*. URL<<http://documents.twinafrica.org/breaking-the-curse-march2009.pdf>>.
- British Geological Survey. 2010. *World Mineral Production*. URL<<http://www.bgs.ac.uk/downloads/start.cfm?id=1574>>.
- British Geological Survey. 2008. *World Mineral Production 2004-2008*. URL <<http://www.bgs.ac.uk/downloads/start.cfm?id=1574>>.
- Brunnschweiler, C., Bulte, E. 2010. *Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Dependence and the Onset of Civil Wars*. URL <<http://ideas.repec.org/p/eth/wpswif/08-78.html>>.
- Bullion Rates. 2010. *Palladium Price History in US Dollars (USD)*. URL <<http://www.bullion-rates.com/palladium/USD/2011-1-history.htm#.UXPDMKspZk8>>.
- Central Intelligence Agency. 2012. *CIA -The World Factbook : Botswana* URL <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bc.html>>.
- Central Intelligence Agency. 2012. *CIA -The World Factbook: Congo, Democratic Republic of the* URL <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/cg.html>>.

Černý, A., Filer, R.K. 2007. *Natural Resources: Are They Really Curse?* CERGE-EI. 39s. ISBN 978-80-7343-120-4

Chubb Custom Cartography. 2009. *Diamond Mines in Botswana*. URL <<http://www.cccarto.com/atlas/diamondmines/>>.

Collier, P. 2002. *The Bottom Billion. Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford University Press. New York.

Collier, P., Hoeffler A. 2006. *Civil War*. Oxford : Department of Economics, University of Oxford, 49 s.

Collier, P., Hoeffler A. 2005. *Resource Rents, Governance, and Conflict*. The Journal of Conflict Resolution 49/4, 625-633. Elsevier Science Ltd.

Collier, P., Hoeffler A. 2002. *On the Incidence of Civil War in Africa*. Journal of Conflict Resolution 46/1. 13-28. Sage Journals.

Custers, R., Matthysen, K. 2009. *Africa's natural resources in a global context*. URL <http://www.ipisresearch.be/publications_detail.php?id=270>

Djamba, D.D. 2010. *Bread and Peace for the Democratic Republic of Congo: Is Decentralization the Answer?* URL <[http://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/16796/Bread_Djamba\(2010\).PDF?sequence=1](http://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/16796/Bread_Djamba(2010).PDF?sequence=1)>.

Douma, P. 2006. *Poverty, relative deprivation and political exclusion as drivers of violent conflict in Sub Saharan Africa*. URL <http://www.scienceandworldaffairs.org/PDFs/Vol2No2_Douma.pdf>.

Dumond, H. 2011. *Mining in the Democratic Republic of Congo. Case Study*. URL <<http://www.rmmlf.org/proceedings/AI57-9-Congo.pdf>>.

Dušková, L., Harmáček, J., Krylová, P., Opršal, Z., Syrovátka, M., Šafaříková, S., a kol. 2011. *Encyklopedie rozvojových studií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2948-9.

EITI. 2010. *Extractive Industries Transparency Initiative: Democratic Republic of Congo*. URL <<http://eitransparency.org/DR Congo>>.

EITI. 2013. *Extractive Industries Transparency Initiative: Democratic republic of Congo*. URL <<http://eiti.org/DR Congo>>.

Elbadawi, I., Sambanis, N. 2000. *Why Are There So Many Civil Wars in Africa? Understanding and Preventing Violent Conflict*. Journal of African Economies, 9/4, Sage Journals.

Exenberger, A., Hartmann, S. 2011. *Extractive Institutions in the Congo: A Long History Told in Brief*. URL <<http://vkc.library.uu.nl/vkc/seh/research/Lists/Events/Attachments/12/CH3.Exenberger-Hartmann.Introduction%20Congo.pdf>>.

Fearon, J. D. 2004. *Why Do Some Civil Wars Last So Much Longer Than Others?* Journal of Peace Research 41/3, 275-301, Sage Journals.

Fed Prime Rate. 2012. *Crude Oil Price History*. URL <<http://www.fedprimerate.com/crude-oil-price-history.htm>>.

Findlay, R., Lundahl, M. 1994. *Natural Resources, 'Vent-for-Surplus', and the Staples Theory.*" In G. Meier. *From Classical Economics to Development Economics*. St. Martin's Press, New York, pp. 68-93.

Frankel, J. 2010. *The Natural Resources Curse: A Survey*. URL <<http://www.hks.harvard.edu/centers/cid/publications/faculty-working-papers/cid-working-paper-no.-195>>.

Global Witness. 2011. *China and Congo: Friends in Need*. URL <http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library/friends_in_need_en_lr.pdf>.

Global Witness. *Congo's Mineral Trade in the Balance: Opportunity and Obstacles to Demilitarisation*. URL <<http://www.globalwitness.org/sites/default/files/library/Congo's%20minerals%20trade%20in%20the%20balance%20low%20res.pdf>>.

Global Witness. 2009. „*FACED WITH GUN, WHAT CAN YOU DO?*“. *War and the militarisation of mining in eastern Congo* URL <http://www.globalwitness.org/media_library_detail.php/786/en/global_witness_report_faced_with_a_gun_what_can_yo>.

Global Witness. 2004. *Same Old Story. A background study on natural resources in the Democratic Republic of Congo*. URL <<http://www.globalwitness.org/sites/default/files/import/Same%20Old%20Story%20Global%20Witness%20DRC%20Report%20release%20date%206%20July%202004.pdf>>.

Gold Info Mine. 2011. *Charts and Data: Gold*. URL <<http://www.infomine.com/chartsanddata/chartbuilder.aspx?g=127681&cd=1>>.

Gold MasterUSA. 2012. *Platinum Price History*. URL <http://goldmastersusa.com/platinum_historical_prices.asp>.

- Good, K. 2005. *Resource Dependency and its Consequences: The Costs of Botswana's Shining Gems*. URL <http://www.teol.ku.dk/cas/research/publications/occ._papers/occ_kenneth_good_paper.pdf>.
- Gylfason, T. 2001. *Natural Resource Endowment: A Mixed Blessing?* URL <http://ideas.repec.org/p/ces/ceswps/_3353.html>.
- Haywood, J., Catchpole B. 1998. *Encyklopedie historie světa*. Columbus. Praha. ISBN 80-85928-81-7
- Haufer, V. 2010. *Disclosure as Governance: The Extractive Industries Transparency Initiative and Resource Management in the Developing World*. URL <<http://muse.jhu.edu/journals/gep/summary/v010/10.3.haufler.html>>.
- Hinton, J., Veiga, M., Beinhoff, Ch. 2003. *Women and Artisanal Mining: Gender Roles and the Road Ahead*. URL <<http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/336099-1163605893612/hintonrolereview.pdf>>.
- Human Rights Watch. 2009. *Soldiers Who Rape, Commanders Who Condone. Sexual Violence and Military Reform in Democratic Republic of Congo* URL <<http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/drc0709web.pdf>>.
- Humphreys, M. 2005. *Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms*. URL <http://www.columbia.edu/~mh2245/papers1/MH8JCR05_paper.pdf>.
- Info Mine. 2010. *Charts and Data: Cobalt*. URL <<http://www.infomine.com/chartsanddata/chartbuilder.aspx?g=127681&cd=1>>.
- Info Mine. 2011. *Charts and Data: Palladium*. URL <<http://www.infomine.com/chartsanddata/chartbuilder.aspx?z=f&g=127683&dr=15d>>.
- Iimi, A., Ojima, Y. 2005. *Natural Resources, Economic Growth and Good Governance: An Empirical Note*. URL <https://www.jbic.go.jp/en/research/report/working-paper/pdf/wp21_e.pdf>.
- International Council on Mining and Metals. 2012. *Community Development Toolkit*. URL <<http://www.icmm.com/news-and-events/news/articles/icmm-presents-updated-community-development-toolkit>>.
- International Institute for Environment and Development. 2010. *Breaking New Ground: Mining, Minerals and Sustainable Development*. URL <<http://www.iiied.org/mmsd-final-report>>.

- International Monetary Found. 2012. *World Economic Outlook 2011*. URL <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/02/>>.
- Isham, J., Woolcock, M., Pritchett, L., Busby, G. 2004. *The Varieties of Resource Experience: How Natural Resource Export Structures Affect the Political Economy of Economic Growth*. URL <<http://www.middlebury.edu/services/econ/repec/mdl/ancoec/0308.pdf>>.
- Jefferis, K. 2009. *The Role of TNCs in the Extractive Industry of Botswana* URL <http://biblioteca.hegoa.ehu.es/system/ebooks/19069/original/The_role_of_TNCs_in_the_extractive_industry_of_Botswana.pdf?1349970532>.
- Jirásek, J., Vavro, M. 2008. *Nerostné suroviny a jejich využití*. Ostrava: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR & Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, 2008. ISBN 978-80-248-1378-3
- Kakwani, N., Soares F., Son, H. H. 2005. *Conditional cash transfers in African countries*. URL <<http://200.252.139.146/publications/reports/AfricanCountries.pdf>>
- Keen, D. 2004. *What Do We Know about Natural Resources and Civil War?* Journal of Peace Research 41/3, 337-356. Sage Journals.
- Keen, D. 1998. *The Economic Functions of Violence in Civil Wars*. Adelphi Paper 320. London: International Institute for Strategic Studies.
- Kimberley Process. 2010. *About Kimberley Process*. <<http://www.kimberleyprocess.com/web/kimberley-process/kp-basics>>
- Lewin, M. 2012. Botswana's Success: Good Governanace, Good Policies and Good Luck. URL <http://siteresources.worldbank.org/AFRICAEXT/Resources/258643-1271798012256/YAC_chpt_4.pdf>.
- Lujala,P. Gleditsch, N. Gilmore, E. 2005. A Diamond Curse? Civil War and a Lootable Resource.URL <<http://saramitchell.org/lujalagleditschgilmore.pdf>>.
- Martin, P. 2008. A Closer Look at Botswana'sDevelopment: The Role of Institutions. URL <http://www.diplomatonline.com/pdf_files/npsia/2009/PDF%20-%20Philippe_Martin_-_A_Closer_Look_at_Botswana.pdf>.
- Mehlum, H., Moene, K., Torvik, R. 2005. *Cursed by resources or Institutions*. URL <<http://www.svt.ntnu.no/iso/WP/2005/10worldeconomy7.pdf>>.

Mine Web. 2011. *Top 100 Mining Companies: What a Difference a Year Makes*. URL <<http://www.mineweb.com/mineweb/content/en/mineweb-mining-finance-investment-old?oid=95737&sn=Detail>>.

Moribame, T.T. 2011. *Utilization of Mineral Rent and the Diversified Growth of the Botswana Economy*. URL <<http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/17840>>.

Office of the President of Botswana. 2000. *Management of Mineral Revenues: The Botswana Experience*. URL <<http://r0.unctad.org/infocomm/diversification/cape/pdf/modise.pdf>>.

Oranje M., Parham H. 2009. *Publishing What We Learned*. URL <<http://naturalresourcecharter.org/content/van-oranje-m-and-parham-h-2009-%E2%80%98publishing-what-we-learned%E2%80%99>>

OSISA (Open Space Institute South Africa) 2009. *Breaking the Curse: How Transparent/Fair Taxation Can Turn Africa's Mineral Wealth into Development*. URL <http://www.commdev.org/files/1395_file_comp_mining_tax_regime.pdf>.

PricewaterhouseCoopers. 1998. *Comparative Mining tax Regime*. URL <http://www.commdev.org/files/1395_file_comp_mining_tax_regime.pdf>.

Sachs, J. D., Warner, A. M. 1995. *Natural Resource Abundance and Economic Growth*. URL <<http://www.nber.org/papers/w5398>>.

Sachs, J. D., Warner, A. M. 2001. *The curse of natural resources*. *European Economic Review*, 45 (4-6), 827-838, Elsevier Science Ltd.

Sala-i-Martin, X., Subramanian, S. 2003. *Addressing the Natural Resource Curse: An Illustration from Nigeria*. URL <<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/685.pdf>>.

Sarraf, M., Jiwanji, M. 2001. *Beating the Curse. The Case of Botswana*. URL <http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2002/09/24/000094946_02090504023362/Rendered/PDF/multi0page.pdf>.

Segal, P. 2011. *Resource Rents, Redistribution and Halving Global Poverty: The Resource Dividend*. URL <<http://paulsegal.org/documents/Resource%20Dividend%20final.pdf>>.

Sinha, S., Lipton, M. 1999. *Damaging Fluctuation, Risk and Poverty* URL <http://siteresources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/WDR/Background/sinha_liptn.pdf>.

- Spielvogel, J. 2009. *Western Civilization*. Thomson Wadsworth. Belmont. ISBN 13: 9780534650056
- Stevens, P. 2003. *Resource impact: curse or blessing? A literature survey*. *Journal of Energy Literature*, 9/1, 3-42.
- Renner, M. 2002. *The Anatomy of Resource Wars*. *Worldwatch Institute*. URL <<http://www.worldwatch.org/system/files/EWP162.pdf>>.
- Revenue Watch Institute; Transparency International. 2010. *Revenue Watch Index 2010*. http://www.revenuwatch.org/rwindex2010/pdf/RevenueWatchIndex_2010.pdf>.
- Robinson, J.A. 2009. *Botswana As a Role Model for Country Success*. URL <<http://www.wider.unu.edu/stc/repec/pdfs/rp2009/RP2009-40.pdf>>.
- Ross, M. 2001. *Does Oil Hinder Democracy?* URL <<http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/ross/doesoil.pdf>>.
- Ross, M. 2003. *How Does Mineral Wealth Affect the Poor?* URL <<http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/ross/minpoor.pdf>>.
- Ross, M. 2004. *How Do Natural Resources Influence Civil War? Evidence from Thirteen Cases*. *International Organization*, 50/1, 35-67. JStore.
- Todd, B. 2006. *Congo, Coltan, Conflict*. URL <http://journal.heinz.cmu.edu/articles/congo_coltan_conflict/>.
- Torres, N., Alfonso O. 2008. *Re-evaluating the impact of natural resources on economic growth*. URL <<http://www.ideas.repec.org/r/imf/imfwpa/93-84.html>>.
- Trading Economics. 2011. *China GDP Growth Rate*. URL <<http://www.tradingeconomics.com/economics/gdp-growth.aspx?symbol=cny>>.
- Trading Economics. 2011. *United States GDP Growth Rate*. URL <<http://www.tradingeconomics.com/economics/gdp-growth.aspx?symbol=usd>>.
- Ulloa, A., Katz, F., Kekeh, N. 2009. *Democratic Republic of Congo: Study of Binding Constraints*. URL <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Growth%20diagnostics%20papers/DRC_Growth_Diagnostic.pdf>.
- UNAIDS. 2013. *AIDS Info: Botswana*. URL <<http://www.unaids.org/en/dataanalysis/datatools/aidsinfo/>>.

UNCTAD. 2007. *World Investment Report 2007*. URL <http://unctad.org/en/Docs/wir2007_en.pdf>.

UNDP. 2013. *Human Development Indicators: Botswana*. URL <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/BWA.html>>.

UNDP. 2013. *Human Development Indicators: Democratic Republic of Congo*. URL <<http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/COD.html>>.

UNDP. 2013. *Human Development Index 2013*. URL <<http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>> .

UN. *Report of the UN Panel of Experts on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth in the DRC*. [online] c2007. [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/DRC%20S200740.pdf>>.

USGS. 2008. *2008 Mineral Yearbook: Africa*. URL <<http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/asbestos/myb1-2008-asbes.pdf>>.

USGS. *Mineral Year Book 2010*. Botswana. [online] c2011. [cit. 2013-02-22]. Dostupné z: <<http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2010/myb3-2010-bc.pdf>>.

Vaďura, V. 2009. *Vliv přítomnosti nerostných surovin a dalších cenných přírodních zdrojů na propuknutí, průběh a řešení vnitrostátních ozbrojených konfliktů*. URL <http://is.muni.cz/th/43447/fss_d/?lang=en>.

Vaněk, P. 2000. *Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismu, neokolonialismus a diskurz rozvoje*. In: Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Praha: Přírodovědecká fakulta UK. 2000. ISBN 978-80-903587-6-8

Vision 2016. 2011. *Vision 2016: Toward prosperity for All*. URL <http://www.vision2016.co.bw/tempimg/media/mediac_103.pdf>.

Vlassenroot, K. Raeymaekers, T. 2002. *The Formation of New Political Complexes: Dynamics of Conflict in Ituri – Democratic Republic of Congo*. URL <http://www.teol.ku.dk/cas/nyhomepage/mapper/Occasional%20Papers/Vlassenroot_samlet_paper.doc>.

Weinthal, E.; Luong, J. 2006. *Combating the Resource Curse: An Alternative Solution to Managing Mineral Wealth, Perspectives on Politics*, 4/1, 35-53.

Weinthal, E., Luong, J. 2006. *RETHINKING THE RESOURCE CURSE: Ownership Structure, Institutional Capacity, and Domestic Constraints*. URL <<http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.polisci.9.062404.170436>>.

Williams, P. 2008. *Violent Non-State Actors and National and International Security*. URL <<http://www.mercury.ethz.ch/.../Files/ISN/.../VNSAs.pdf>>.

World Bank. 2008. *Democratic Republic of Congo. Growth with Governance in the Mining Sector*. URL <<http://www.congomines.org/wpcontent/uploads/2011/10/BanqueMondiale-2008-GrowthWithGovernance.pdf>>.

World Bank. 2012. *Gender Dimension of Artisanal and Small-Scale Mining. A rapid Assessment Toolkit*. URL <http://siteresources.worldbank.org/INTEXTINDWOM/Resources/Gender_and_ASM_Toolkit.pdf>.

World Bank. 2012. *Resilience of an African Giant: Boosting Growth and Development in Democratic Republic of Congo* URL <http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2011/10/10/000333037_20111010054240/Rendered/PDF/648210PUB0Resi0C0disclosed010050110.pdf>.

World Nuclear Association. 2011. *Supply of Uranium*. URL <<http://www.world-nuclear.org/info/Nuclear-Fuel-Cycle/Uranium-Resources/Supply-of-Uranium/#.UXPcqKspZk8>>.